

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

ПЛЮЩ ДІАНА СТАНІСЛАВІВНА

УДК 339.924

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ЕФЕКТИ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ
УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ**

292 – міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Плющ Д. С.

Науковий керівник: Шнирков Олександр Іванович, доктор економічних наук,
професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Плющ Д. С. Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» (29 – Міжнародні відносини). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021.

Дисертація присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню визначення і розрахунку економічних ефектів зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом, аналізу зовнішніх ефектоформуєчих факторів торгівлі України країнами Європейського Союзу в умовах трансформації торговельної політики як чинника ефективності торгівлі з ЄС.

Актуальність теми дослідження насамперед визначається роллю поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом в процесі економічного розвитку України. Важливим є аналіз характеру та обсягу економічних ефектів зовнішньоторговельних відносин України з ЄС. Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом відкриє для виробників потенційний ринок збуту товарів і послуг українського походження. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі України з ЄС – це нова форма інтеграційного об'єднання, яка передбачає розширення сфер регулювання та глибоку регуляторну кооперацію. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі фактично створює фундаментальні основи участі національної економіки в регіональних та глобальних ланцюгах створення доданої вартості. Доступ до внутрішнього ринку Європейського Союзу на основі поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі створює передумови більш активної присутності України на світових ринках. Реалізація Угоди про асоціацію з ЄС відбувається під впливом існуючих ризиків погіршення торговельних відносин України з Російською Федерацією в умовах ведення гібридної війни, що негативно впливає на зовнішньоторговельні результати діяльності України.

Вплив створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на економічне зростання країни – предмет вивчення з метою оцінки зовнішньоторговельних результатів діяльності України. Важливим для дослідження економічних ефектів та проєвропейських напрямків орієнтації економіки України є аналіз зміни внутрішньогалузевої торгівлі товарами в Україні в межах створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС.

У дослідженні надається характеристика таким питанням, як: теоретико-методологічні основи визначення економічних ефектів зон вільної торгівлі у світовому господарстві; механізми виникнення статичних та динамічних зовнішньоторговельних ефектів в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС; тенденції двосторонньої комплементарності торговельних відносин України та ЄС; ефекти створення та відхилення торгівлі України з ЄС; зовнішньоторговельні індекси економічної асоціації України з ЄС; оцінка трансформації торговельної політики України як чинника ефективності торгівлі з ЄС; аналіз реалізації плану заходів Угоди про асоціацію України з ЄС; ефекти та наслідки торговельної війни Російської Федерації проти України для євроінтеграційних процесів; потенціал та роль недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС; посилення залежності України від товарного ринку ЄС та від зовнішніх ринків в цілому; переорієнтація торгівлі України з країн ЄАЕС на країни ЄС та треті країни.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в систематизації та поглибленні теоретико-методологічних підходів щодо класифікації та визначення зовнішньоторговельних ефектів розвитку зони вільної торгівлі України з країнами ЄС за час реалізації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.

Основні положення наукової новизни, які отримано особисто і виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

- досліджено тенденції двосторонньої комплементарності торговельних відносин в умовах розвитку зони вільної торгівлі між Україною та країнами ЄС, проведено аналіз динаміки індексу комплементарності торгівлі для України та ЄС;
- з'ясовано, що країни ЄС та Україна є «природними торговими партнерами», про що свідчить високий рівень взаємодоповнення торгівлі;
- зроблено висновок, що динаміка індексу комплементарності України з країнами ЄС має тенденцію до поступового зростання, що є позитивним результатом створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС;
- досліджено вплив основних факторів на зміну коефіцієнта комплементарності торгівлі України з ЄС - обсягу імпорту-експорту товарів між Україною та Російською Федерацією, обсягу чистого припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України та обсягу накопиченого зовнішнього боргу України;
- проаналізовано недоторговану частину експортного потенціалу України на ринку ЄС, а також недоторговану частину експортного потенціалу країн ЄС на ринку України та встановлено, що розширення та поглиблення торговельних відносин між державами являється взаємовигідним процесом.
- визначено, що особливого значення набуває реалізація експортного потенціалу України на ринку ЄС за товарами, експорт яких в РФ зменшився протягом останніх років внаслідок виходу українських підприємств з виробничих мереж з російськими компаніями та компаніями інших країн ЄАЕС.
- доведено, що високі безпекові та економічні ризики внаслідок протистояння з Російською Федерацією також суттєво обмежують входження українських підприємств у європейські виробничі мережі з

високим рівнем доданої вартості, деформують ефекти реалізації поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС;

удосконалено:

- теоретичне обґрунтування застосування гравітаційної моделі для кількісної оцінки географічної структури торгівлі України з ЄС;
- аналіз зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС з використанням статистичних індексів створення та відхилення торгівлі;
- обґрунтування та оцінку можливих економічних вигод для національної економіки від створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС з використанням індексу виявлених порівняльних переваг. Зроблено висновок, що виявлені порівняльні переваги характерні в основному для товарних груп з невисоким рівнем доданої вартості, а зростання індексу для товарних груп з високим рівнем доданої вартості відбувається доволі повільно;
- дослідження індексу регіональної орієнтації України на ринок ЄС. Зроблено висновок, що регіональна переорієнтація торгівлі України по значній кількості товарних груп на ринок ЄС стає важливим фактором змін у географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі України у цілому;

дістали подальшого розвитку такі тези:

- Результатом створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС є збільшення взаємного загального розміру торгівлі товарами та послугами.
- Створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС вплинуло на трансформацію товарної експортної спеціалізації України.
- Зовнішня торгівля України з ЄС в цілому характеризується посиленням залежності України від товарного ринку ЄС, спостерігається переорієнтація торгівлі зі Сходу на Захід.
- Диференціація товарної структури експорту України в Європейський Союз стає важливим фактором диференціації товарної структури

загального експорту з України та частково стримує процес її концентрації у цілому.

- Торговельні відносини з ЄС відіграють важливе значення для економічного розвитку України в умовах її дезінтеграції з Російською Федерацією.
- Торговельна війна Російської Федерації з Україною спричинила переорієнтацію на європейські ринки в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС.
- Торговельні зв'язки з Європейським Союзом частково компенсували зменшення відкритості торгівлі України з іншими країнами.
- Торгівля України з ЄС має переважно міжгалузевий характер взаємного товарного обміну, на який припадає все ще більша частка його вартості, що свідчить про початковий етап власне виробничої інтеграції між партнерами.
- Збалансованість торговельного обміну України з країнами ЄС за час реалізації Угоди про асоціацію покращилась, хоча і продовжує залишатися негативною.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути застосовані в практичній діяльності, оскільки можуть бути враховані:

- 1) в ході регулювання або визначення зовнішньоекономічної політики при розробці напрямків зовнішньоторговельної трансформації України, а також зовнішньоекономічної стратегії;
- 2) під час роботи суспільних організацій, міжнародних проектів, торговельних організацій, компаній та підприємств, що здійснюють зовнішньоторговельну діяльність;
- 3) в навчальних процесах під час викладання курсів, спецкурсів, а також при підготовці навчально-методичної літератури з питань аналізу зовнішньоекономічних ефектів інтеграційних процесів.

Ключові слова: євроінтеграція, внутрішньогалузева торгівля, міжгалузева торгівля, динамічні ефекти, статичні ефекти, компліментарність торгівлі, товарна диверсифікація, трансформація структури торгівлі.

ANNOTATION

Pliushch D.S. Foreign trade effects of the free trade zone between Ukraine and the EU. – Qualification scientific paper as a manuscript.

Thesis for a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 292 “International economic relations” (29 – International relations). –Taras Shevchenko National University of Kyiv. –Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the theoretical and methodological substantiation of definition and calculation of economic effects of Ukraine's free trade zone with the EU, analysis of external effect - forming factors of Ukraine' s trade with the EU countries in the transformation of trade policy as a factor of trade efficiency.

The relevance of the research topic is primarily determined by the role of the Deep and Comprehensive Free Trade Area of Ukraine with the European Union in the process of economic development of Ukraine. It is important to analyze the nature and scope of the economic effects of Ukraine's foreign trade relations with the EU. The creation of a Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the European Union will open a potential market for producers of goods and services of Ukrainian origin. Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU is a new form of integration that involves expanding regulatory areas and deep regulatory cooperation. The Deep and Comprehensive Free Trade Area creates the fundamental basis for the participation of the national economy in regional and global value chains. Access to the internal market of the European Union based on a Deep and Comprehensive Free Trade Area creates the preconditions for a more active presence of Ukraine in world markets. The implementation of the Association Agreement with the EU is influenced by the existing risks of deteriorating trade relations between Ukraine and the Russian Federation in the context of a hybrid war, which negatively affects the foreign trade results of Ukraine.

The impact of the creation of a Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU on the country's economic growth is the subject of study to assess Ukraine's foreign trade performance. the analysis of changes in intra-industry

trade in goods in Ukraine within the creation of a Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU is important for the study of economic effects and pro-European directions of orientation of Ukraine's economy.

The study provides a description of such issues as: theoretical and methodological bases for determining the economic effects of free trade zones in the world economy; mechanisms of occurrence of static and dynamic foreign trade effects in the conditions of the Deep and Comprehensive Free Trade Area of Ukraine with the EU; tendencies of bilateral complementarity of trade relations between Ukraine and the EU; effects of creation and rejection of Ukraine's trade with the EU; foreign trade indices of Ukraine's economic association with the EU; assessment of the transformation of Ukraine's trade policy as a factor in the effectiveness of trade with the EU; analysis of the implementation of the action plan of the Association Agreement between Ukraine and the EU; effects and consequences of the trade war of the Russian Federation against Ukraine for European integration processes; potential and role of undertraded foreign markets for the development of Ukraine's trade with the EU; strengthening Ukraine's dependence on the EU commodity market and on foreign markets in general; reorientation of Ukraine's trade from the EAEU countries to the EU countries and third countries.

The scientific novelty of the obtained results lies in the systematization and deepening of theoretical and methodological approaches to the classification and determination of foreign trade effects of Ukraine's free trade zone with EU countries in the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union.

The main provisions of scientific novelty, which are received personally and submitted for defence, are as follows:

For the first time:

- the tendencies of bilateral complementarity of trade relations in the conditions of development of the free trade zone between Ukraine and the EU countries are investigated, the analysis of dynamics of the index of complementarity of trade for Ukraine and the EU is carried out;

- it was found that the EU countries and Ukraine are "natural trade partners", as evidenced by the high level of trade complementarity;

- it was concluded that the dynamics of the complementarity index of Ukraine with the EU countries tends to gradually increase, which is a positive result of the creation of a Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU;

- the influence of the main factors on the change of the complementarity coefficient of Ukraine's trade with the EU - the volume of import-export of goods between Ukraine and the Russian Federation, the volume of net inflow of foreign direct investment in Ukraine's economy and the accumulated foreign debt of Ukraine;

- analyzed the undertraded part of Ukraine's export potential in the EU market, as well as the undertraded part of the export potential of EU countries in the Ukrainian market and found that the expansion and deepening of trade relations between countries is a mutually beneficial process.

- it is determined that the realization of Ukraine's export potential on the EU market for goods whose exports to Russia have decreased in recent years acquires special significance due to the withdrawal of Ukrainian enterprises from production networks with Russian companies and companies from EAEU countries.

- it is proved that high security and economic risks due to the confrontation with the Russian Federation also significantly limit the entry of Ukrainian enterprises into European production networks with a high level of added value, distort the effects of a Deep and Comprehensive Free Trade Area with the EU;

The study of the following issues is improved and detailed:

- theoretical substantiation of the application of the gravitational model for the quantitative assessment of the geographical structure of Ukraine's trade with the EU;

- analysis of Ukraine's foreign trade relations with EU countries using statistical indices of trade creation and deviation;

- substantiation and assessment of possible economic benefits for the national economy from the creation of a Deep and Comprehensive Free Trade Area of Ukraine with the EU using the index of identified comparative advantages. It is concluded that the identified comparative advantages are characteristic mainly for commodity groups

with a low level of value added, and the growth of the index for commodity groups with a high level of value added is quite slow;

- study of the index of Ukraine's regional orientation to the EU market. It is concluded that the regional reorientation of Ukraine's trade in a significant number of product groups to the EU market is becoming an important factor in changes in the geographical and commodity structure of Ukraine's foreign trade.

The following theses were further developed:

- The result of the creation of a Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU is an increase in the mutual overall size of trade in goods and services.

- The creation of a free trade zone between Ukraine and the EU has influenced the transformation of Ukraine's commodity export specialization.

- Ukraine's foreign trade with the EU is characterized by increasing dependence of Ukraine on the EU commodity market, there is a reorientation of trade from East to West.

- Differentiation of the commodity structure of Ukraine's exports to the European Union becomes an important factor in the differentiation of the commodity structure of total exports from Ukraine and partially hinders the process of its concentration.

- Trade relations with the EU are important for Ukraine's economic development in the context of its disintegration with the Russian Federation.

- The trade war between the Russian Federation and Ukraine has led to a reorientation to European markets in terms of creating a free trade zone with the EU.

- Trade relations with the European Union have partially offset the decline in Ukraine's trade openness with other countries.

- Ukraine's trade with the EU is mainly intersectoral in nature of mutual trade, which accounts for an even larger share of its value, which indicates the initial stage of actual production integration between partners.

- The balance of trade exchange between Ukraine and the EU countries has improved during the implementation of the Association Agreement, although it continues to be negative.

The results of the dissertation research can be applied in practice, as they can be considered:

1) in the course of regulation or determination of foreign economic policy in the development of directions of foreign trade transformation of Ukraine, as well as foreign economic strategy;

2) during the work of public organizations, international projects, trade organizations, companies and enterprises engaged in foreign trade activities;

3) in educational processes during the teaching of courses, special courses, as well as in the preparation of educational and methodological literature on the analysis of foreign economic effects of integration processes.

Key words: European integration, intra-industry trade, intersectoral trade, dynamic effects, static effects, trade complementarity, commodity diversification, trade transformation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Shnyrkov O. I., Pliushch D. S. Potential and role of underserved foreign markets for the development of Ukraine's trade with the EU. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2021. № 145. С. 62-71 (0,5 д.а., особисто автору належить 0,4 д.а.).
2. Shnyrkov O. I., Pliushch D. S. Quantitative analysis of trade complementarity between Ukraine and the EU. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2020. № 141. С. 89-97 (0,5 д.а., особисто автору належить 0,4 д.а.).
3. Плющ Д. С. Аналіз внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС після підписання Угоди про асоціацію. *Інтернаука*. 2019. №8. С. 68-72 (0,5 д.а.).
4. Плющ Д. С. Економічні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС. *Інтернаука*. 2019. №4. С. 107-113 (0,7 д.а.).

Статті у зарубіжних наукових фахових виданнях:

5. Pliushch D. Gravity Model of Foreign Trade Between Ukraine and EU Countries. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6. Issue 1. Pp. 16-23 (0,5 д.а.).

Тези доповідей у збірниках міжнародних наукових і науково-практичних конференцій в Україні та за кордоном:

6. Плющ Д. С. Ефекти та наслідки торговельної війни Росії проти України для євроінтеграційних процесів. *Шевченківська весна 2021: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 29 березня 2021 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2021. С. 135-138 (0,1 д.а.).*
7. Плющ Д. С. Потенціал та роль недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС. *Тенденції розвитку економіки у 2020 році:*

аналітичний та теоретико-методологічний аспекти: зб. доповідей за результатами Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 12 грудня 2020 р. Одеса: ОНУ, 2020. С. 29-31 (0,1 д.а.).

8. Плющ Д. С. Ефекти товарної диверсифікації зовнішньої торгівлі України внаслідок створення зони вільної торгівлі з ЄС. *Конференція, присвячена Дню науки*: зб. доповідей за результатами Всеукр. наук.-практ. on-line конф., м. Житомир, 15 травня 2020 р. Житомир: Держ. універ. «Житомирська політехніка», 2020. С. 383-385 (0,1 д.а.).

9. Плющ Д. С. Вплив трансформації торговельної політики України на ефективність торгівлі товарами з ЄС. *Шевченківська весна 2020*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 10 квітня 2020 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. Ч.ІІ. С. 33-35 (0,1 д.а.).

10. Плющ Д. С. Динаміка чистої торгівлі України з ЄС в умовах створення зони вільної торгівлі. *Шевченківська весна 2019*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 березня 2019 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2019. Ч.3. С. 4-7 (0,1 д.а.).

11. Плющ Д. С. Ефектоформуючі фактори торгівлі України з ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 25 жовтня 2018 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. Ч.І. С. 58-60 (0,1 д.а.).

12. Плющ Д. С. Макроекономічні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС: тенденції та перспективи. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення*: зб. тез доповідей міжн. наук. інтернет-конф., м. Тернопіль, 13 березня 2018 р., Тернопіль, 2018. № 26. С. 65-68 (0,1 д.а.).

13. Плющ Д. С. Перспективи трансформації товарної структури експорту товарів з України в Європейський Союз. *Світ економічної науки*: зб. тез доповідей міжн. наук.-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль 26 грудня 2018 р., Тернопіль, 2018. № 10. С. 133-136 (0,1 д.а.).

14. Плющ Д. С. Вплив торговельної війни з Росією на відносини України з ЄС. *Шевченківська весна 2018*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 березня 2018 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. Ч. I. С. 90-93 (0,1 д.а.).

15. Плющ Д. С. Стратегічні інтереси України в напрямку тарифної лібералізації у взаємовідносинах України і ЄС. *Двадцять треті економіко-правові дискусії*: зб. тез доповідей міжн. наук.-практ. інтернет-конф., м. Львів, 21 грудня 2017 р., Львів, 2017. С. 106-108 (0,1 д.а.).

16. Плющ Д. С. Євроторговельні перспективи співробітництва України з ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 жовтня 2017 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. Ч. I. С. 118-120 (0,1 д.а.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	30
1.1. Система економічних ефектів класичних зон вільної торгівлі.....	30
1.2. Концептуальні основи дослідження ефектів торговельної інтеграції.....	49
1.3. Структура та динаміка розвитку торгівлі України з ЄС в умовах економічної асоціації.....	73
Висновки до розділу 1.....	83
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ ПОГЛИБЛЕНОЇ ТА ВСЕОХОПЛЮЮЧОЇ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС.....	87
2.1. Механізми виникнення статичних зовнішньоторговельних ефектів в умовах вільної торгівлі України з ЄС.....	87
2.2. Зовнішньоторговельні індекси економічної асоціації України з ЄС.....	99
2.3. Гравітаційна модель зовнішньої торгівлі України з ЄС в умовах економічної асоціації.....	131
Висновки до розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНІ ЕФЕКТОФОРМУЮЧІ ФАКТОРИ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС.....	140
3.1. Трансформація торговельної політики України як чинник ефективності торгівлі з ЄС.....	140
3.2. Ефекти та наслідки торговельної війни Росії проти України для євроінтеграційних процесів.....	169

3.3. Потенціал та роль недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС.....	190
Висновки до розділу 3.....	209
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	218
ДОДАТКИ.....	240

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Позначення	Повна назва
АПК	Агропромисловий комплекс;
ВВП	Валовий внутрішній продукт;
ГАТТ	Генеральна угода про тарифи і торгівлю;
ЄАЕС	Євразійський економічний союз;
ЄС	Європейський Союз;
ЗВТ	Зона вільної торгівлі;
МНК	Метод найменших квадратів;
МТЦ	Міжнародний торговий центр;
РФ	Російська Федерація;
СНД	Союз незалежних держав;
СОТ	Світова організація торгівлі;
УКТЗЕД	Українська класифікація товарів зовнішньо- економічної діяльності;
CGE	Моделі загальної рівноваги;
CR	Індекс концентрації;
DCFTA	Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі;
ІТ	Індекс Грубеля–Ллойда;
TD	Ефект відхилення торгівлі;
ТС	Ефект створення торгівлі;
SIA	Оцінка сталого впливу реалізації торговельної співпраці;
RCA	Індекс виявлених порівняльних переваг;
RO	Індекс регіональної орієнтації;
VMA	Розрахунок векторної ковзної середньої.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дослідження насамперед визначається роллю поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом в процесі економічного розвитку України. Важливим є аналіз характеру та обсягу економічних ефектів зовнішньоторговельних відносин України з ЄС.

По-перше, створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом відкриє для виробників потенційний ринок збуту товарів і послуг українського походження.

По-друге, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі України з ЄС – це нова форма інтеграційного об'єднання, яка передбачає розширення сфер регулювання та глибоку регуляторну кооперацію.

По-третє, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі фактично створює фундаментальні основи участі національної економіки в регіональних та глобальних ланцюгах створення доданої вартості.

По-четверте, доступ до внутрішнього ринку Європейського Союзу на основі поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі створює передумови більш активної присутності України на світових ринках.

По-п'яте, реалізація Угоди про асоціацію з ЄС відбувається під впливом існуючих ризиків погіршення торговельних відносин України з Російською Федерацією в умовах ведення гібридної війни, що негативно впливає на зовнішньоторговельні результати діяльності України.

Отже, обрана тема дослідження є дуже актуальною, вплив створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на економічне зростання країни – предмет вивчення з метою оцінки зовнішньоторговельних результатів діяльності України. Важливим для дослідження економічних ефектів та проєвропейських напрямків орієнтації економіки України є аналіз зміни внутрішньогалузевої торгівлі товарами в

Україні в межах створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС.

Дослідження еволюції інтеграційних процесів зовнішньоекономічних ефектів міжнародних інтеграційних процесів винесено в темах дослідження ряду зарубіжних вчених. Питаннями дослідження ефектів інтеграції займалися, зокрема, М. Алле, Р. Арон, Б. Баласса, Дж. Бергшtrand, С. Блакманс, С. Бракман, Дж. Вайнер, Е. Ван Вінкуп, Дж. Джао, Дж. Капанеллі, Л. Карпу, Ч. Кіндлебергер, П. Кругман, Р. Купер, Джон-Ва Лі, Л. Ліндберг, А. Маршал, В. Міссала, Д. Мітрані, Ж. Монне, Г. Мюрдаль, П. Петрі, В. Полан, А. Предоль, Д. Рафін, В. Репке, Ж. Рюеф, П. Самуельсон, А. Філіп, Е. Хаас, Дж Хадан, Е. Хелпман, Р. Хосейн, С. Чандран, Ф. Шміттер, Р. Шуман та інші.

Українські вчені протягом останніх років також активно досліджують зовнішньоекономічні ефекти інтеграції, зокрема, України до ЄС. Історичний процес формування економічної співпраці України з ЄС, етапи підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, участі України в інтеграційних процесах винесені на порядок денний в публікаціях таких зарубіжних і вітчизняних вчених та фахівців, як: Л. Абалкін, В. Андрійчук, О. Білорус, П. Brenton, Б. Брюммер, В. Будкін, І. Бураковський, В. Ваврищук, В. Вергун, А. Гальчинський, С. Гесс, Н. Дехтяр, М. Емерсон, О. Іващенко, Н. Калюжна, С. Крамон-Таубадель, Л. Кудюрко, А. Максимук, М. Малішевська, М. Манчін, Т. Марена, В. Мовчан, В. Московкін, М. Новікова, З. Олексюк, І. Орлова, В. Панченко, О. Плотніков, А. Поручник, О. Прексін, А. Румянцев, В. Степаненко, С. Таран, Н. Ткачук, Н. Федірко, А. Філіпенко, Дж. Франсуа, М. Фрей, Н. Чернов, Л. Черчик, В. Чужиков, О. Шепотило, О. Шнирков, В. Шпортюк та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою науково-дослідницьких тем кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дослідження виконано в межах комплексної науково-дослідницької теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені

Тараса Шевченка «Україна у міжнародних інтеграційних процесах» (НДР №11БФ048-01) і «Асоціація як формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти» (НДР №16БФ048-01) в межах Комплексної наукової програми «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» (2016–2020 рр.). Дослідження відповідає змісту проекту «Поглиблений розвиток європейських студій в Україні: міждисциплінарний підхід» (№611625-ERP-1-2019-1-UA-ERPJMO-CoE) Центру досконалості Жана Моне Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2019–2022 рр.). У межах цих тем особисто автором досліджено зовнішньоторговельні ефекти створення зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС на економічний розвиток України.

Завдання дослідження:

- проаналізувати систему економічних ефектів класичних зон вільної торгівлі;
- визначити основні теоретико-методологічні основи дослідження ефектів торговельної інтеграції;
- проаналізувати структуру та динаміку розвитку торгівлі України з ЄС в умовах економічної асоціації;
- з'ясувати механізми виникнення статичних зовнішньоторговельних ефектів в умовах вільної торгівлі України з ЄС;
- розрахувати зовнішньоторговельні індекси економічної асоціації України з ЄС;
- побудувати гравітаційну модель зовнішньої торгівлі України з ЄС в умовах економічної асоціації;
- проаналізувати трансформацію торговельної політики України як чинник ефективності торгівлі з ЄС;

- визначити ефекти та наслідки торговельної війни Росії проти України для євроінтеграційних процесів;
- дослідити потенціал та роль недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС.

Об'єкт дослідження. Зовнішньоторговельні відносини України з Європейським Союзом в умовах реалізації поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Предмет дослідження. Зовнішньоторговельні ефекти для України зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить діалектичний метод наукового пізнання, а також спеціальні методи досліджень, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економічної, управлінської і споріднених з ними наук: історичний та логічний методи (для дослідження науково-теоретичних основ аналізу інтеграційних процесів); абстрактно-логічний (для аналізу різних форм, механізмів й особливостей розвитку процесів економічної інтеграції); економіко-статистичний (для оцінки сучасного стану зовнішньоторговельної діяльності України); методи аналізу і синтезу (для визначення тенденцій розвитку інтеграційних процесів в Україні); розрахунково-конструктивний (з метою моделювання торговельних потоків між Україною та країнами ЄС); порівняльного аналізу (для зіставлення інформації щодо розвитку окремих показників зовнішньоекономічної діяльності за різні періоди).

Інформаційною базою дослідження є Угода про асоціацію України з ЄС, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України (Держкомстат), Державної податкової служби України, матеріали міжнародних організацій: статистичної служби Європейського Союзу (Євростат), ООН, Світової організації торгівлі, Світового банку, Міжнародного валютного фонду та ін.; офіційна статистика зарубіжних країн, інформаційні матеріали рейтингових агентств, фахові наукові публікації та монографічні видання за тематикою дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в систематизації та поглибленні теоретико-методологічних підходів щодо класифікації та визначення зовнішньоторговельних ефектів розвитку зони вільної торгівлі України з країнами ЄС за час реалізації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.

Основні положення наукової новизни, які отримано особисто і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

- досліджено тенденції двосторонньої комплементарності торговельних відносин в умовах розвитку зони вільної торгівлі між Україною та країнами ЄС за період 2013–2020 років, проведено аналіз динаміки індексу комплементарності торгівлі для України та ЄС. З'ясовано, що країни ЄС та Україна є «природними торговими партнерами», про що свідчить високий рівень взаємодоповнення торгівлі. Зроблено висновок, що динаміка індексу комплементарності України з країнами ЄС має тенденцію до поступового зростання, що є позитивним результатом створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС. На основі VAR-аналізу досліджено вплив основних факторів на зміну коефіцієнта комплементарності торгівлі України з ЄС - обсяг імпорту-експорту товарів між Україною та Російською Федерацією, обсяг чистого припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України та обсяг накопиченого зовнішнього боргу України;

- проаналізовано недоторговану частину експортного потенціалу України на ринку ЄС, а також недоторговану частину експортного потенціалу країн ЄС на ринку України та встановлено, що розширення та поглиблення торговельних відносин між державами являється взаємовигідним процесом. Визначено, що особливого значення набуває реалізація експортного потенціалу України на ринку ЄС за товарами, експорт яких в РФ зменшився протягом останніх років внаслідок виходу українських підприємств з виробничих мереж з російськими компаніями та компаніями інших країн ЄАЕС. Доведено, що високі безпекові та економічні ризики внаслідок протистояння з Російською

Федерацією також суттєво обмежують входження українських підприємств у європейські виробничі мережі з високим рівнем доданої вартості, деформують ефекти реалізації поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС;

удосконалено:

- теоретичне обґрунтування застосування гравітаційної моделі для кількісної оцінки географічної структури торгівлі України з ЄС. Проведений аналіз зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС з використанням гравітаційної моделі підтверджує, що економічні розміри торгових країн-партнерів прямо пропорційно впливають на обсяги взаємної торгівлі товарами, а відстань негативно позначається на інтенсивності торгових відносин, тобто, європейські країни-сусіди більш активно торгують з Україною. Основними торговельними партнерами України з країн ЄС за вказаний період є Німеччина, Польща, Італія та Угорщина – країни, що географічно близько знаходяться до кордону України. Протягом проаналізованого періоду суттєвим чином також зросла торгівля товарами з Люксембургом, Кіпром та Латвією;

- аналіз зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС з використанням статистичних індексів створення та відхилення торгівлі (для періоду 2013–2019 рр.). Доведено, що ефект створення торгівлі досягається для таких основних товарних груп як «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85) та «Наземні транспортні засоби, крім залізничних» (товарна група 87). Показано, що ефект відхилення торгівлі спостерігається за такими товарними групами як «Фармацевтична продукція» (товарна група 30), «Котли, машини, апарати та механічні пристрої» (товарна група 84);

- обґрунтування та оцінку можливих економічних вигод для національної економіки від створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС з використанням індексу виявлених порівняльних переваг за відповідний період. Зроблено висновок, що Україна має порівняльні переваги по 54 товарних групах з 99, з яких найбільш суттєве зростання мали індекси по 7 товарних групах: 87, 41, 42, 90, 64, 53, 23. Однак, виявлені порівняльні переваги характерні в основному для товарних груп з невисоким

рівнем доданої вартості, а зростання індексу для товарних груп з високим рівнем доданої вартості відбувається доволі повільно;

- дослідження індексу регіональної орієнтації України на ринок ЄС за період 2013–2020 років. Зроблено висновок, що Україна має переважно більшу орієнтацію торгівлі саме на ринок ЄС по 51 товарній групі з 99, з яких суттєве зростання мали відповідні індекси по 28 товарних групах, що підтверджує зростання ролі попиту саме на спільному ринку ЄС для відповідних товарних груп у порівнянні з українським експортом на інші світові ринки. Регіональна переорієнтація торгівлі України по значній кількості товарних груп на ринок ЄС стає важливим фактором змін у географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі України у цілому;

дістали подальшого розвитку:

- принципи та підходи до визначення впливу лібералізації торгівлі з країнами ЄС на процес диференціації експорту України з використанням індексів концентрації експорту CR–4 та CR–10. Визначено, що індекс концентрації загального експорту CR–4 в Україні за відповідний період мав середній рівень та тенденцію до зростання, що вказує на посилення концентрації експорту в цілому. В той же час, у цей період спостерігалася тенденція до зменшення індексу CR–4 для експорту у країни ЄС, що свідчить про послаблення концентрації та диференціацію товарної структури експорту у даному напрямку. Аналогічною є тенденція зміни індексу концентрації експорту CR–10, де також простежується тенденція до зменшення індексу для експорту у країни ЄС та збільшення індексу концентрації в інші країни. Таким чином, диференціація товарної структури експорту України в Європейський Союз стає важливим фактором диференціації товарної структури загального експорту з України та частково стримує процес її концентрації у цілому;

- положення про суттєве зростання ролі торговельних відносин з ЄС для економічного розвитку України в умовах її дезінтеграції з Росією. Індекс відкритості зовнішньої торгівлі України у цілому за відповідний період зменшився, в той час як індекс відкритості торгівлі з країнами ЄС збільшився.

Це підтверджує пріоритетне значення торговельних зв'язків саме з Європейським Союзом для розвитку національної економіки України у цілому. Більш того, торговельні зв'язки з Європейським Союзом частково компенсували зменшення відкритості торгівлі України з іншими країнами;

- аналіз динаміки внутрішньогалузевої та міжгалузевої торгівлі України з ЄС. Індекс внутрішньогалузевої торгівлі є значним для 34 з 99 товарних груп, при цьому його зростання за відповідний період відбулося по 25 із вищезазначених груп, найвище зростання показали товарні групи 69, 57, 96, 02. В той же час, відбулося зменшення індексу та переорієнтація від внутрішньогалузевої торгівлі до міжгалузевої по товарних групах 61, 25, 89, 27, 36, 94, 44, 92, 88. Це підтверджує гіпотезу про переважно міжгалузевий характер взаємного товарного обміну, на який припадає все ще більша частка його вартості, та свідчить про початковий етап власне виробничої інтеграції між партнерами;

- оцінка збалансованості галузевого товарного обміну України з ЄС на основі індексу чистої торгівлі. Протягом періоду, що аналізується, в торгівлі України з країнами ЄС експорт перевищував імпорт по 32 з 99 товарних груп, крім того, по 25 з таких товарів відбувається тенденція до зростання індексу, а отже – до нарощення експортних потужностей (зокрема, для товарних груп 92, 94, 66, 70, 02, 57). В той же час, падіння індексу відбулося по 19 товарним групам (найбільшим чином для товарних груп 79, 31, 36, 88). Таким чином, з урахуванням вартісних позицій відповідних товарних груп збалансованість торговельного обміну України з країнами ЄС за час реалізації Угоди про асоціацію покращилась, хоча і продовжує залишатися негативною.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути застосовані в практичній діяльності державних установ, що регулюють або визначають зовнішньоекономічну політику при розробці напрямків зовнішньоторговельної трансформації України, а також зовнішньоекономічної стратегії, можуть бути використані в роботі суспільних організацій, міжнародних проектів, торговельних організацій,

компаній та підприємств, що здійснюють зовнішньоторговельну діяльність. Також результати можуть бути застосовані в навчальних процесах під час викладання курсів, спецкурсів, а також при підготовці навчально-методичної літератури з питань аналізу зовнішньоекономічних ефектів інтеграційних процесів.

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження використано у навчальному процесі Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка при підготовці навчально-методичних дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Кон'юнктура європейських ринків товарів і послуг», «Європейське бізнес-середовище», «Організація торгівлі з європейськими компаніями» – Довідка № 048-099 від 11.05.2021 р. Результати дисертаційного дослідження використані у роботі ТОВ «КПМГ-Україна» при розробці міжнародної стратегії діяльності (Довідка № 115 від 26.03.2021 р.), а також подані до ТОВ «А1 КОНСАЛТИНГ» (Довідка №21/05-21-11 від 21.05.2021 р.). Крім того, основні положення та висновки дисертаційної роботи були подані до Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація економістів-міжнародників» та враховані в її науковій та дослідницькій діяльності (Довідка № 36 від 25.06.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібним науковим дослідженням, у якому викладено авторський підхід до наукового обґрунтування оцінки зовнішньоторговельних ефектів створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі містяться лише ті наукові результати, які є особистим внеском здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення, теоретичні та практичні висновки дисертаційної роботи доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були апробовані на таких 11 всеукраїнських та

міжнародних науково-практичних та наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2021», 29 березня 2021 р., м. Київ; Всеукраїнська науково-практична конференція «Тенденції розвитку економіки у 2020 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти», 12 грудня 2020 р., м. Одеса; Всеукраїнська науково-практична on-line конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвячена Дню науки, 11-15 травня 2020 р., м. Житомир; Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2020», 10 квітня 2020 р., м. Київ; Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2019», 26 березня 2019 р., м. Київ; Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», 25 жовтня 2018 р., м. Київ; Міжнародна наукова інтернет-конференція «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення», 13 березня 2018 р., м. Тернопіль; Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Світ економічної науки», 26 грудня 2018 р., м. Тернопіль; Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна 2018», 26 березня 2018 р., м. Київ; Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Двадцять треті економіко-правові дискусії», 21 грудня 2017 р., м. Львів; Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», 26 жовтня 2017 р., м. Київ. Згідно результатів даного дослідження було опубліковано 16 наукових робіт, з них 14 – одноосібні, загальним обсягом 3,7 друк. арк., у тому числі в наукових фахових виданнях України опубліковано 4 статті, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні за тематикою дисертації, та 11 публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст даного дисертаційного дослідження викладений на 239 ст.

Дисертаційне дослідження містить 17 рис., 38 табл., 10 додатків. Список використаних джерел (22 ст.) складається з 204 найменувань. Додатки займають 45 ст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1. Система економічних ефектів класичних зон вільної торгівлі

Однією з визначальних рис сучасної системи міжнародних економічних відносин є міжнародні інтеграційні процеси. Активізація інтеграційних процесів є характерною для другої половини ХХ ст. в умовах суттєвого підвищення міждержавної конкурентної боротьби і появи нових видів конкуренції. Така посилена боротьба викликає необхідність кооперації як матеріально-фінансових, так і виробничих зусиль територіально пов'язаних країн, які, бажаючи зміцнити своє становище у світовій економіці, використовують потенціал великого економічного простору і виступають в якості єдиної економічної сили на світовому ринку.

Економічну інтеграцію як процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів, вивчало ряд вчених. Поняття «економічної інтеграції» з'явилося у 70-80-х рр. ХІХ ст. в працях німецьких вчених Ф. Ліста [134], Г. Шмолера [201], В. Рошера [69].

Б. Баласса визначає економічну інтеграцію як «скасування дискримінаційних заходів в межах визначеного регіону» [7, с. 174].

Я. Тінберген дає визначення економічної інтеграції як процесу створення структурної частини світової економіки, яка керується та координується спеціальними інституційними елементами і характеризується зменшенням штучних бар'єрів для функціонування [86].

Р. Харрісон визначає економічну інтеграцію як досягнення усередині відповідного простору таких зв'язків між політичною спільнотою, за яких виникають центральні інститути, пов'язані між собою єдиною системою прийняття політичних рішень і методами контролю, що визначаються локалізацією цінностей на регіональному рівні, а також характеризуються адекватними механізмами досягнення консенсусу [42].

К. Дойч дає визначення інтеграції як певному рівню досягнення в рамках деякої території рівня співдружності та створення міцних інституцій для забезпечення протягом тривалого періоду надійного почуття миру для суспільства і вирішення соціальних проблем шляхом використання інституціолізованих процедур [25, с. 2].

Ф. Кахнерт називає інтеграційні утворення «процесом поступового скасування дискримінаційних заходів в межах національних кордонів» [51].

Кембриджський словник визначає економічну інтеграцію як процес зближення економік різних країн внаслідок зняття торговельних бар'єрів, обмежень та скасування податків [15].

Алі М. Ель-Аграа визначає термін «економічне об'єднання» як дискримінаційне усунення всіх торговельних перешкод між принаймі двома країнами-учасницями та встановлення координації та співробітництва між ними [29].

Еволюція інтеграційних процесів в розрізі окремих регіонів та в глобальному вимірі в сучасному науковому дискурсі як процес, який приймає форму міждержавних угод і регульований міждержавними органами, вивчалася рядом учених. Існує п'ять основних концепцій (шкіл) міжнародної економічної інтеграції, що з'явилися і розвивалися, починаючи з 50-х років ХХ ст.

1) Концепція ринкової школи інтеграції (Ж. Рюефф [4], Р. Арон [5], В. Репке [67], А. Предоль [65]), основна ідея якої – забезпечення свободи торгівлі та невтручання у регулювання економічних процесів країни. Показником вищого ступеня інтеграції є те, що всі держави-члени інтеграційного утворення мають однакові умови щодо продажу товарів і послуг, свободи ринкових сил та свободи від державного втручання. Рівновага на ринку визначається наявністю досконалої конкуренції та рівною дією ринкових сил на ринку. Ознаками інтеграції є золотий стандарт та повна конвертованість валют.

2) Ринкова інституціональна школа (Дж. Вайнер [92], Б. Баласса [7], М. Алле [2, 98]) визначає інтеграцію як процес ліквідації дискримінації між національними суб'єктами економіки і іноземними партнерами. Причиною

створення тісних економічних відносин і поглиблення інтеграційних процесів є необхідність правового забезпечення організації економічної і торговельної діяльності. Ринкова інституціональна школа поєднує в собі класичні і інституціональні теорії інтеграції.

3) Структурна концепція (А. Маршал [59], Г. Мюрдаль [147], Ч. Кіндлебергер [53]) розглядає інтеграцію насамперед не як процес об'єднання ринків, а як злиття національних економік. Лібералізація умов торгівлі веде до зростання нерівномірності розвитку між країнами, збільшення можливостей для більш розвинутих країн і появи проблем для економічно відсталих. Тільки вирівнювання економічних умов уможливить рівномірний ріст торговельних відносин.

4) Дирижистська школа інтеграції (Р. Купер [21], А. Філіп [34]) ставить під сумнів ринкові механізми регулювання економіки. Інтеграція розглядається як ліквідація дискримінації між суб'єктами економіки і координація спільної економічної політики. Досить важливим етапом інтеграції є створення наднаціональних інститутів регулювання економічної політики країн-членів інтеграційного утворення. Вирівнювання макроекономічних показників і умов розвитку економіки країн є передумовою створення інтеграційного угруповання.

5) Функціональна школа інтеграції (Д. Мітрані [60], Е. Хаас [40], Ф. Шміттер [72], Л. Ліндберг [56], Ж. Монне [61], Р. Шуман [73]) визначає інтеграцію як динамічне об'єднання, що є соціально-економічним утворенням, що має на меті забезпечення співробітництва країн в цілях задоволення взаємних потреб. Міжнародна співпраця в межах інтеграції забезпечується шляхом інтеракції функціональних міжнародних організацій.

Також до новітніх концепцій інтеграції можна віднести теорію нового регіоналізму та теорію навчального полігону.

Теорія нового регіоналізму — концепція, що описує взаємозв'язок і інтеракцію регіональних факторів в глобалізаційних процесах, що створена науковцями із Швеції Б. Хеттне і Ф. Содербаумом [45] у 80-х рр. ХХ ст. Теорія пояснює, під час створення регіонального угруповання беруть участь не лише

країни, а й власне процеси регіоналізації, що охоплюють переважні сфери життя спільнот. Таким чином, передбачається участь недержавних і субнаціональних акторів в інтеграційних процесах, а сама сучасна регіоналізація характеризується спонтанністю і автономією його акторів.

Теорія навчального полігону - це теорія, згідно якої під час першої фази інтеграції між країнами міжнародну конкурентоспроможність країн, що розвиваються, можна поступово покращувати, спираючись на регіональний ринок на першому етапі індустріалізації. Дана теорія якісно описує становлення інтеграційного угруповання між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Теорія описує становлення вільної торгівлі між країнами – членами союзу з використанням загальних зовнішніх імпорتنих мит із зовнішнього світу, що забезпечує тимчасовий захист для діяльності молодих підприємств, а також доступ до достатньо великого ринку для майбутнього промислового розвитку. Таким чином, економічну інтеграцію між країнами, що розвиваються, можна розглядати як перехідний період або сходінку до відкритої конкуренції із зовнішнім світом після короткого перехідного (т. зв. «навчального») періоду; звідки і пішла назва даної теорії [47, с. 142].

Г. Е. Гронтковська виділяє наступні причини та передумови економічної інтеграції:

- наближеність ступенів розвитку економіки країн, їх ринкової зрілості. Обов'язковою умовою для країн, що мають наміри вступити до інтеграційного утворення, є подібний ступінь розвитку економіки;

- географічне розташування країн, які інтегруються, спільні кордони та економічні зв'язки;

- спільні проблеми, які з'являються перед країнами в політичній, економічній та інших сферах. Після того, як країни створили інтеграційне утворення, їх зв'язки з іншими країнами значно послабляються, що в свою чергу нашоухне їх до зближення з певним інтеграційним утворенням;

- демонстраційні ефекти. В економічній політиці країн, що вступають в інтеграційні процеси, повинні здійснюватися видимі покращення в політичній,

економічній, соціальній сферах, внаслідок чого країни, які знаходяться поза інтеграційним угрупованням, вбачають вигоди від інтеграції [137, с. 289].

Цілями створення інтеграційного угруповання є використання переваг ефекту масштабу, створення сприятливого зовнішньоекономічного середовища, вирішення завдань торговельної політики, сприяння структурній перебудові економіки тощо.

Світова практика визначає декілька форм інтеграційних об'єднань. Е. Марінов описує етапи інтеграції як еволюційний процес – кожен наступний рівень інтеграції поєднує функціональні характеристики попередніх етапів та включає нові постулати, що розширюють сферу застосування та зміст інтеграційних процесів [58, с. 24]. Загалом, виділяють наступні етапи інтеграційного об'єднання:

- Преференційні торговельні угоди. За преференційної торговельної угоди країни встановлюють між собою менші тарифи порівняно з іншими країнами. У такому разі країна сама встановлює й реалізує політику у сферах зовнішньої економіки стосовно третіх країн, але взаємини з співучасниками даного блоку будуються лише на пільгових основах. Режим преференційних торговельних угод можна вважати найнижчою формою інтеграції.

- Зона вільної торгівлі являє собою повну відсутність різних перешкод в взаємному товарообміні, де кожна країна самостійно будує та реалізує зовнішньоекономічну політику з іншими країнами. Генеральна угода про тарифи і торгівлю дає наступне визначення зони вільної торгівлі: під зоною вільної торгівлі розуміється група з двох або більше митних територій, на яких мита та інші обмежувальні норми торгівлі усуваються практично на всі торговельні товари між такими територіями [37]. Стосовно зони вільної торгівлі чи тимчасової угоди, яка веде до утворення зони вільної торгівлі, мита та інші засоби регулювання торгівлі, що діють у кожній зі складових територій та застосовуються при утворенні такої зони вільної торгівлі чи укладенні такої тимчасової угоди до торгівлі зі сторонами, які не включені до такої зони або не є сторонами такої угоди, не повинні бути вищими чи більш обмежувальними,

ніж відповідні мита та інші засоби регулювання торгівлі, які діяли на цих самих складових територіях до утворення зони вільної торгівлі чи, відповідно, укладення тимчасової угоди.

- Митний союз – це цілковите усунення бар'єрів на шляху до вільної торгівлі серед учасників інтеграційного утворення та скоординована тарифна політика щодо третіх країн, що не є учасниками митного союзу. Для митних союзів або тимчасової угоди, яка веде до створення митних союзів, тарифи та інші засоби регулювання торгівлі, які застосовуються при утворенні союзу чи тимчасової угоди стосовно торгівлі зі сторонами, які не є членами такого союзу чи угоди, не повинні бути більшими чи більш обмежувальними, ніж обсяг мит та засобів регулювання торгівлі, які застосовувалися на складових територіях до утворення союзу чи, відповідно, укладення такої тимчасової угоди.

- Спільний ринок – наступний рівень інтеграції, який являє собою комбінацію умов митного союзу, де крім вільної мобільності руху товарів та послуг існує також вільний рух факторів виробництва: капіталу та робочої сили (існування «чотирьох свобод»). При функціонуванні спільного ринку зберігаються обмеження на рух виробничих факторів з іншими країнами.

- В економічному союзі учасники інтеграційного об'єднання стандартизують власну політику в сферах економіки: фіскальна, грошова, промислова, регіональна, транспортна. Гармонізація економічної політики та запровадження єдиної валюти супроводжується ринковою лібералізацією – відмовою від заходів дискримінації, спрямованих на обмеження імпорту країн-партнерів.

- Політичний союз є поєднанням економічного союзу та зближенням відповідної спільної політики на міжнародній арені. Політичний союз передбачає гармонізацію не лише внутрішньої, але й зовнішньої політики, створення наддержавної владної та управлінської структур, рішення якої будуть обов'язковими для всіх країн-членів, що веде до утворення міжнародної конфедерації та втрати суверенітету певними державами.

А. Філіпенко виділяє сім етапів створення міжнародного інтеграційного утворення: 1) преференційна зона; 2) зона вільної торгівлі; 3) частковий митний союз; 4) митний союз; 5) спільний ринок; 6) економічний союз; 7) повна економічна інтеграція [194, с. 216].

До сучасних регіональних угруповань, що здійснюють значний внесок у виробництво світового валового продукту, слід віднести: у Західній Європі – Європейський Союз (ЄС); у Північній Америці – Угода США, Мексики і Канади (USMCA); у Південно-Східній Азії – Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). У Латинській Америці функціонують наступні угруповання: Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ), Співтовариство та спільний ринок країн Карибського басейну (КАРІКОМ), Центральноамериканський спільний ринок (САСМ); в Африці – Економічне співтовариство держав Західної Африки (ЕКОВАС), Південно-Африканська конференція з координації (САДКК) тощо.

Створення інтеграційного угруповання несе за собою такі цілі, як розширення доступу до ринків збуту країн, структурна перебудова економіки, формування позитивного зовнішньоекономічного оточення, зближення торговельної політики.

У 1950 р. відомий канадський економіст Дж. Вейнер запропонував теорію оцінки інтеграційних ефектів, яка розглядала статичні та динамічні ефекти інтеграції в економіці. Зокрема, в своїх працях Дж. Вайнер зосередився на дослідженні ефектів створення митного союзу [92].

Статичні ефекти – ефекти впливу на економіку, які проявляються безпосередньо після утворення митного союзу та становлять ефекти створення та відхилення торгівлі. Ефектом створення торгівлі вважається процес переорієнтації споживачів на прогресивніше зовнішнє джерело ресурсів з малоефективного – внутрішнього. Процес переорієнтації можливий лише після ануляції ввізного мита між членами митного союзу [203, с. 130].

Ефект створення торгівлі представлено на Рис. 1.1.

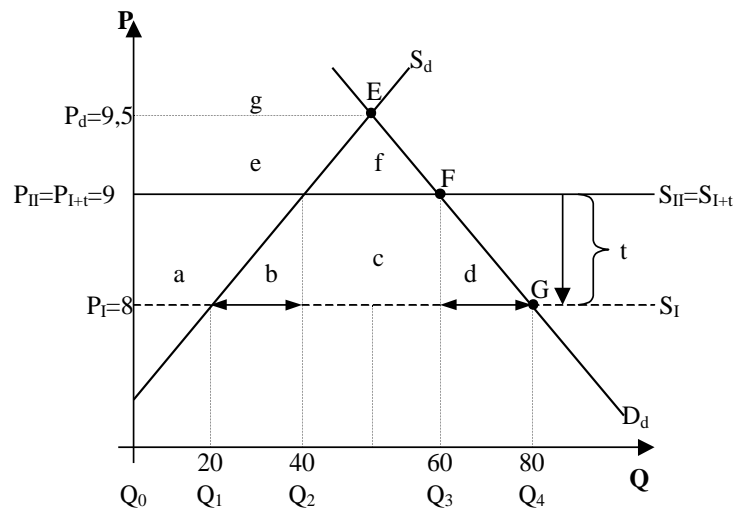

Рис. 1.1. Ефект створення торгівлі

Джерело: [203, с. 131].

Згідно з рис. 1.1, ефект створення торгівлі можна описати як процес, що складається з декількох етапів. Нехай країна 2 не має жодних зв'язків з будь-якою іншою країною в сфері торгівлі і рівноважна ціна знаходиться в т. Е (P_d). На цей самий продукт в країні 2 ціна становить P_1 . У 2-ій країні є імпортне мито, а отже і вартість продукту збільшиться до прямої P_{11} . Пряма S_1 – це рівень пропозиції продукції, що ввозить країна 1 в країну 2 (без стягнення мита). Пряма S_{11} – це пропозиція продукції з першої в другу країну (з врахуванням митної ставки). При введенні тарифів у країні 2 обсяг внутрішньої пропозиції товарів характеризується точкою Q_2 та відповідає OQ_2 . Ринкова відповідність внутрішньої пропозиції товарів у країні 2 характеризується точкою F, а це означає, що продукція придбавається в об'ємі OQ_3 . Обсяг попиту перебільшує об'єм вітчизняного виробництва, отже, з першої країни імпортуватиметься нестача товару.

При існуванні імпортних обмежень створюються наступні ефекти:

- ефект перерозподілу (частина a) – ефект, що вказує на збільшення доходів від вітчизняних виробників після зростання вітчизняного виробництва і стягнення мита.

- ефект захисту (частина b) – негативний ефект створення митного союзу, оскільки споживачі використовують вітчизняну продукцію, а ефективність їх виробництва низька порівняно з виробництвом тієї самої продукції в країні 1.

- ефект доходу (частина c) – дохід від стягнення митного тарифу.

- ефект споживання (частина d) – вказує на втрати споживачів у країні 2. Ці збитки зумовлені тим, що після введення тарифу на товар імпорту товару зменшиться, а вартість цього товару зросте.

Якщо перша та друга країни домовляться про створення митного союзу та скасування торгових тарифів в їх взаємній торгівлі, ціни на внутрішніх ринках країн стануть рівними. Баланс в країні 2 окреслюється в точці G, а ціни на внутрішньому ринку відповідають рівню P_1 [203, с. 131].

Таким чином, після створення митного союзу рівень вітчизняного виробництва в другій країні впаде до рівня OQ_1 , використання продукції окреслюється в точці G й відповідає рівню OQ_4 , а ввезення продукції відповідає рівню Q_1Q_4 . Відповідно, виготовлення продукції зменшується, споживання та імпорту зростає. Ефект перерозподілу не є суттєвим для жодної зі сторін, адже доходи розподіляються між споживачами. Ефект захисту вказує на те, що ввозитиметься продукція, виробництво якої буде ефективнішим, ніж вітчизняне. В результаті анулювання ввізного мита на продукцію, виготовлення якої є ефективним, вартість зменшилась, а споживання зросло. Ефект споживання показує дохід, що отримують споживачі країни 2 після укладання союзу завдяки зростанню споживання та зменшенню вартості продукції. Ефект відхилення торгівлі вказує на перекаліфікацію споживачів на закупівлю продукції з малоефективних джерел всередині об'єднання, що відбувається після укладання митного союзу.

Вважатимемо, що є країна 3, де вартість даної продукції відповідатиме рівню P_{III} (8,5) [203, с. 132].

Ефект відхилення торгівлі представлено на рис. 1.2.

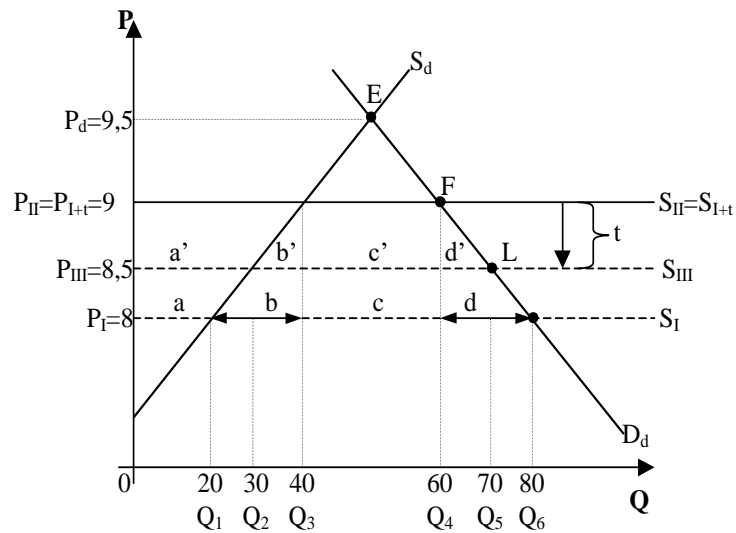

Рис. 1.2. Ефект відхилення торгівлі

Джерело: [203, с. 133].

У випадку, коли країна 2 укладає митний союз із країною 3, вартість продукції на внутрішньому ринку впаде, але спад буде незначним в порівнянні зі спадом після укладання митного союзу з країною 1. За таких умов баланс торгівлі окреслюється точкою L, об'єми виробництва на внутрішньому ринку сягатимуть OQ_2 , а імпорт продукції з країни 2 до країни 3 становитиме Q_2Q_5 .

Ефект перерозподілу (a') нівелюється, так як після укладання союзу обсяг неефективного виробництва на внутрішньому ринку зменшиться, що є позитивним ефектом для вітчизняних споживачів. Ефект доходу (c' і c) також зникне, адже держава не отримуватиме плату у вигляді митного тарифу. Частина c' розділяється поміж споживачами, а частина c є втратою країни через укладання митного союзу з країною під номером 3. Такі втрати є наслідками перекваліфікації в межах митного союзу на малоефективних постачальників продукції. За умови, коли ефект $b'+d'$ (збільшення торгівлі) переважає над ефектом c (відхилення торгівлі), то можна вважати, що торгівля в країні збільшується, тобто створення митного союзу має позитивний ефект [203, с. 133].

Г. Е. Гронтковська асоціює створення зони вільної торгівлі зі скороченням адміністративних витрат, пов'язаних з митним оформленням товарів,

здійсненню торговельних операцій в результаті скасування торговельних бар'єрів та покращенням умов торгівлі з країнами, що входять в інтеграційне об'єднання. До позитивних статичних ефектів також належить спрощення ускладненої системи контролю за рухом товарів і послуг між кордонами країн-членів інтеграційного об'єднання. Як наслідок, держави можуть зменшити витрати на утримання митних та прикордонних органів. Крім того, завдяки створенню зони вільної торгівлі і скасуванню митних тарифів, ринкові позиції членів об'єднання зміцнюються також і на міжнародному рівні, завдяки чому умови торговельних відносин з третіми країнами стають більш сприятливими. [137, с. 300].

Для статичних ефектів інтеграції характерні наступні закономірності:

- при вищому рівні митних тарифів, які були встановлені до інтеграції, вищою буде вірогідність того, що після анулювання тарифів ефект відхилення торгівлі переважатиме над ефектом створення торгівлі та навпаки;

- чим менша ступінь митної тарифікації у взаєминах з іншими країнами, тим нижчою буде можливість превалювання ефекту відхилення торгівлі;

- чим більша кількість держав інтегрується та чим більша загальна територія таких країн, тим більша ймовірність превалювання ефекту створення торгівлі;

- чим ближче ступінь розвитку економіки певних країн і чим вищий рівень конкуренції між ними, тим вища перспектива того, що ефект створення торгівлі буде переважати;

- чим більшим був обсяг торговельних відносин серед країн, які інтегруються до угруповання, тим вища ймовірність того, що ефект створення торгівлі переважатиме [137, с. 301].

М. Яуо, вивчаючи статичні ефекти інтеграції, описував, що статичні ефекти зображують зміни цін і кількості експортованої продукції до і після створення економічного союзу – це ефекти створення торгівлі та відхилення торгівлі. Для конкретного типу продукції ефект створення торгівлі з'являється тоді, коли виробництво з високою вартістю створення товарів замінюється

імпортом продукції з нижчою собівартістю. Ефекти відхилення торгівлі вказують на перекваліфікацію споживачів на закупівлю продукції з малоефективних джерел всередині об'єднання, що відбувається після створення інтеграційного угруповання. Тим не менше, крім ефектів створення торгівлі та відхилення торгівлі, статичні наслідки регіональної інтеграції можуть включати і інші наслідки: створення робочих місць, економія від масштабу та заощадження в іноземній валюті. [49, с. 65].

Динамічні ефекти – довгострокові наслідки в економіці, які проявляються на більш пізніх стадіях функціонування митного союзу: збільшення ринкової конкуренції, що позитивно впливає на характер поведінки країн-конкурентів на ринку; стимулювання розвитку нових технологій, зменшення ринкових цін, покращення якості продукції, притік ПІІ; доступ до технологічних можливостей і природних ресурсів; створення нових можливостей для бізнесу тощо.

Динамічні ефекти інтеграції за період 1950–2000 рр. були досліджені вченими Р. Вацьяргом та К. Уелшом, які зробили висновок, що лібералізація торгового режиму призводить до збільшення темпів економічного росту на 1,5% більше, ніж до лібералізації торгового режиму, а ріст руху інвестицій збільшився на 1,5%-2% порівняно з періодом до лібералізації [93, с. 222].

Згідно Л. Карпу та Дж. Джао, динамічні переваги визначаються поширенням новітніх технологій, розширенням ринків збуту, розвитком економії масштабу, підвищенням рівня багатства, захистом навколишнього середовища [97, с. 2].

До позитивних динамічних ефектів інтеграції належать:

- Ефект просторового розподілу і структурних змін. В. Кристаллер обґрунтував просторову організацію інтеграційних процесів та, як наслідок, орієнтацію господарств на економію на витратах, пов'язаних з географічним чинником, а отже, прагненням господарств до розміщення близько до каналів торгівлі; а також орієнтацію на отримання економії від масштабу і прагнення до розміщення поблизу масштабних ринків збуту.

У теоретичному обґрунтуванні В. Кристаллера існує чітка структура населених пунктів, що розміщені в каркасно-мережній гексагональній решітці і з'єднані між собою шестикутною мережею. У разі наявності національних кордонів та торгових бар'єрів між країнами, прикордонні міста стають економічно вразливими, оскільки національні кордони штучно зменшують торговельні зв'язки між сусідніми містами. Відповідно, негативно на ступінь місткості ринків потенційно впливають війни у вигляді зменшення політичних кордонів [55, с. 80].

Також С. Бракман досліджував просторовий ефект зміни вартості праці як наслідок перерозподілу економічної активності між головними і периферійними регіонами та показав, як заробітна плата зменшується зі збільшенням відстані від центрів економічної активності. Таким чином, при створенні інтеграційного угруповання перенесення економічної активності від центрів до прикордонних регіонів може сприяти зростанню в них заробітних плат [13, с. 2].

- Ефект економії на масштабі виробництва: А. Леш запропонував модель, яка розглядає економію масштабу і недосконалу конкуренцію, згідно якої фірми розміщуються там, де просторово розподілений попит може бути задоволений найкращим чином для максимізації доходу, а транспортні витрати на доставку товарів пропорційні відстані між споживачами і виробниками. В результаті виникає регіональний ринок, де економічний ландшафт (система регіональних ринків) обмежений національними кордонами. Межі (якщо бар'єрна функція переважає над контактною) призводять до викривлень в ринкових мережах, ділять регіональні ринки і, таким чином, негативно впливають на ринковий потенціал. Таким чином, прикордонні території виступають незаселеними, пустельними регіонами, куди продукція може поставлятися лише в результаті процесів міжрегіонального обміну [57, с. 4].

- Ефект конвергенції: полягає в синхронізації економічних темпів розвитку країн-учасниць інтеграційного групування, вирівнюванні макроекономічних показників. Вчені-неокласики Р. Барро та Х. Сала-і-Мартін прийшли до

висновків про конвергенцію у рівні доходу та темпах економічного розвитку регіонів як важливу кінцеву мету інтеграції [10, с. 245];

- Ефект доміно: полягає в переорієнтації економічних зв'язків країн-членів інтеграційного об'єднання, скороченні обсягів торгівлі країн, що не входять в інтеграційне об'єднання, а також в переорієнтації країн, що не входять до союзу, в бік інтеграції. Даний ефект був формалізований у дослідженні Р. Болдуїна, згідно з яким підписання або поглиблення однієї ЗВТ може спонукати економіки країн, не включених в дану ЗВТ, підписувати нові ЗВТ у зв'язку з отриманням нових вигод для зовнішньої торгівлі як засіб усунення нової дискримінації. Працюючи з моделями монополістичної конкуренції, Р. Болдуїн показує, що торговельно-диверсійні ефекти формування митного союзу можуть спонукати країни, які раніше були проти членства, змінити свою думку та приєднатися. Результатом може стати глобальна вільна торгівля, якщо внутрішній опір країн до приєднання не надто великий [9, с. 3].

Для того, щоб більш ефективно вивчити ефект доміно, С. Уї використав стандартний ігровий теоретичний аналіз, працюючи з моделлю взаємного демпінгу Брандера-Кругмана [96].

П. Агьон, П. Антрас та Е. Хелпман використовують кооперативну теорію ігор для аналізу ефекту доміно, пов'язаного зі створенням зон вільної торгівлі [1].

До негативних динамічних ефектів інтеграції належать:

- ефект збільшення негативної взаємозалежності: в результаті створення економічного угруповання країни-члени союзу несуть ризик понесення додаткових витрат, пов'язаних з економічною нестабільністю інших учасників економічного союзу;

- ефект втрати економічного суверенітету: країни-учасники угруповань стають обмеженими в прийнятті самостійних економічних рішень і змушені гармонізувати законодавство країни з вимогами інтеграційного союзу, що створює додаткові обмеження в прийнятті автономних економічних рішень на рівні держави;

- ефект збільшення витрат для узгодження економічних рішень: полягає в понесенні додаткових витрат, пов'язаних з гармонізацією економічної політики;
- ефект дивергенції: збільшення економічної нерівності між країнами-членами внаслідок нерівномірного розподілу доходів і витрат в межах інтеграційного об'єднання;
- ефект структурної перебудови: полягає в понесенні додаткових витрат країн-членів союзу, пов'язаних з кризою неефективної діяльності інститутів і суб'єктів господарювання в умовах посилення конкуренції на ринку;
- ефект збільшення витрат, пов'язаних з рухом капіталу всередині регіону та припливом капіталу від третіх країн: збільшення конкуренції для місцевих інвесторів, тиск на економічну політику з боку іноземних інвесторів, відтік прибутку, ухилення від сплати податків і т. д.

Ю. Біленко також відносить до негативних наслідків лібералізації міжнародної торгівлі існування ринкових та інституційних диспропорцій, що може призвести до недостатнього використання людського та фізичного капіталу, тоді як концентрація на гірничодобувній та інших сировинних галузях промисловості або спеціалізація на нединамічних галузях, що не сприяють розвитку технічного прогресу, унеможливорює зростання доходів. Тому лібералізація торгівлі може призвести до того, що країни зазнають технологічної відсталості, якщо не проводять відповідні реформи для подолання інституційних та ринкових дисбалансів. Згідно результатів досліджень Ю. Біленка, інтеграційні процеси безпосередньо впливають на економічне зростання, змінюючи дохідність фізичного, людського капіталу, що в свою чергу призводить до прискореного накопичення капітальних ресурсів. Приєднання країни до інтеграційного угруповання може в короткостроковій перспективі прискорити економічне зростання, але в довгостроковій перспективі економіка країни буде далі зростати середніми темпами, характерними до тих, якими зростала у минулих періодах країна до змін у торговій політиці. Ю. Біленко робить висновок, що динамічні ефекти проявляються за рахунок накопичення фізичного

та людського капіталу, розвитку нових технологій, що досягається за рахунок зростаючої економії на масштабі та посиленню конкуренції, і як наслідок, відбувається збільшення темпів економічного зростання та усунення ефекту зменшення прибутковості для всіх типів капіталу, що інтенсивно накопичується [12, с. 102].

М. Уайо, вивчаючи динамічні ефекти інтеграції країн до Співтовариства розвитку Півдня Африки, говорить, що ефекти інтеграції можуть відчуватися в більш пізніх періодах, але будуть більш тривалими. Це стосується насамперед ефектів конкуренції, інвестиційних ефектів, ефектів економії на масштабі, ефектів формування капіталу та структурних ефектів. На відміну від статичних ефектів інтеграції, динамічні ефекти продовжуватимуть приносити щорічні вигоди для країни навіть після виходу з інтеграційного угруповання [49, с. 66].

О. Сакмак та С. Уілмаз, вивчаючи динамічні ефекти інтеграції окремих країн до ЄС, зазначає, що, окрім статичних ефектів інтеграції, важливими динамічними ефектами створення інтеграційного угруповання є підвищення конкуренції, економія від масштабу, стимул до інвестицій, більш ефективне використання економічних ресурсів через можливість пільгового доступу на ринок інтеграційного угруповання та збільшення можливостей для експорту товарів. Розширення ринку та посилення конкуренції змушують виробників знизити виробничі витрати і користуватися перевагами економії від масштабу. Підвищення конкурентоспроможності виробників країн-членів інтеграційного угруповання сприяє подальшому зменшенню товарообігу з країнами, що не є членами даного інтеграційного угруповання. За результатами проведеного дослідження окремих країн ЄС, автор прийшов до висновку, що вступ до ЄС призвів до переорієнтації виробничих конкурентних переваг досліджуваних країн-членів [79, с. 3].

В. Міссала, вивчаючи динамічні ефекти створення внутрішнього ринку Європейського Союзу, відзначає, що вони мають сильніший безпосередній вплив на членів Європейського Союзу, ніж статичні наслідки створення та відхилення торгівлі. Автор відзначає, що європейська інтеграція може призвести

до збільшення конкурентоспроможності компаній, оскільки вони повинні підвищувати ефективність роботи для того, щоб конкурувати на новому ринку. Крім того, слабкі підприємства будуть укрупнюватися в промислово-фінансові групи в результаті реструктуризації промисловості. Таким чином, вільна торгівля, спеціалізація та збільшення конкуренції між компаніями призводять до більш продуктивного використання ресурсів. Відповідно, якщо виробники змушені знижувати ціни на конкурентному ринку, споживачі будуть збільшувати свої реальні доходи. Компанії, що знаходяться на європейському ринку, отримують можливість розкрити весь потенціал економії від масштабу [82, с. 683].

Крім описаних вище динамічних та статичних ефектів, потенціал інтеграційних процесів визначається такими якісно-динамічними параметрами, як: збільшення частки внутрішньорегіонального товарообороту в ВВП держав, що є членами інтеграційних утворень; збільшення обсягів експортно-імпортних потоків в межах регіонального угруповання; різностороння спільна праця в багатьох сферах господарської діяльності країн, які інтегруються; нарощення обсягів взаємних закордонних капіталовкладень в межах одного інтеграційного об'єднання; збільшення конкуренції між виробничими підприємствами з різних держав та поліпшення загального рівня якості продукції, а також впровадження новітніх сучасних технологічних рішень, що сприяє скороченню неефективного виробництва.

Е. Марінов, досліджуючи ефекти інтеграції країн, що розвиваються, зазначає, що оцінити і пояснити ефективність інтеграції не можна було б лише шляхом розрахунку статичних та динамічних ефектів. Для комплексної оцінки переваг та втрат від інтеграції для країн, що розвиваються, потрібно прийняти до уваги специфіку їх розвитку, стадію економічного розвитку, структуру економіки, особливості виробничих процесів, переваги попиту, торгові режими, політичні процеси тощо [58, с. 37].

Українські вчені протягом останніх років також активно досліджують зовнішньоекономічні ефекти інтеграції, зокрема, України до ЄС, а саме:

історичний процес розвитку економічної співпраці України з ЄС, етапи підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, участь України в інтеграційних процесах тощо.

П. Brenton одним з перших здійснив загальну оцінку перспектив вступу України в зону вільної торгівлі з ЄС та зазначив потенційні позитивні ефекти вступу для України в перспективі [14].

І. Бураковський у праці «Дорога в майбутнє — дорога в Європу. Європейська інтеграція України» приходять до висновків, що, згідно найоптимістичніших підрахунків, для України потрібно буде розвиватися принаймні 40-50 років, щоб досягнути такого економічного рівня, що дасть можливість без втрат для економіки України брати участь у торговельних відносинах на ринку ЄС [116].

Н. Федоришин доводить, що співробітництво між Україною та країнами ЄС призведе до таких наслідків, як нарощення зовнішньоторговельних оборотів та буде мати такі результати, як збільшення доходів країн ЄС та в Україні. За результатами дослідження було виявлено, що секторально-регіональна інтеграція є найбільш адаптивною для економіки України. [193, с. 7].

У розрахунку, представленому в праці Дж. Франкоса та М. Манчіна, було здійснено прогноз відносно падіння реального доходу на 2% при створенні зони вільної торгівлі України з ЄС [35, с. 118].

С. Крамон-Таубадел, С. Хесс та Б. Брюммер прогнозують незначне збільшення добробуту України при зниженні тарифів в 2 рази і роблять акцент на тому, що збільшення добробуту значним чином зростає при умові втілення внутрішніх реформ для збільшення продуктивності стратегічно важливих галузей промисловості України [22, с. 39].

М. Фрей та З. Олексюк у дослідженні ефективності інтеграції України в ЄС звернули увагу на можливе зменшення грошових надходжень до бюджету України. В залежності від можливості компенсації даних витрат ефект добробуту

для України за прогнозами вчених коливатиметься в межах від -0,2% до 0,7% [36, с. 18].

В той же час, О. Усенко вбачає такі негативні зовнішньоторговельні чинники євроінтеграційної стратегії України, як асиметрична торговельна взаємозалежність, а також міжгалузевий та міжукладний характер торговельного обміну між Україною та ЄС за структурою торгівлі [190, с. 103].

Крім того, Н. Рилач вважає, що інтеграція України до економічного простору Європейського Союзу є важливим фактором, що повинен спонукати до підвищення конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки країни в цілому [178, с. 1].

На думку Н. Кушнір, для України європейська інтеграція – це шлях до модернізації вітчизняних підприємств, підвищення конкурентоспроможності української продукції, [133, с. 5].

М. Назаренко вважає, що європейська інтеграція виступає фактором поліпшення торговельних відносин України і ЄС та створює такі позитивні ефекти, як лібералізація торгівлі і синхронізоване відкриття ринків ЄС, взаємне збалансування торгівлі [149, с. 19].

Крім того, М. Мазуром було досліджено позитивний ефект створення зони вільної торгівлі України з ЄС, включаючи ефект збільшення внутрішньогалузевої торгівлі [135, с. 2].

В одному з останніх досліджень М. Емерсена та С. Блокманса було запропоновано рекомендації щодо покращення функціонування Угод про асоціацію з ЄС щодо дії поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі ЄС з третіми країнами [31].

Таким чином, у зв'язку з проблемами, пов'язаними з сьогоденним розвитком світового господарства, національні економіки схиляються в сторону вступу до різних типів інтеграційних об'єднань. Велика кількість економік світу має досвід членства в інтеграційних утвореннях. Позитивний досвід інтеграції досягається в тому випадку, коли стратегія, тактика і механізми вступу

розробляються системно, комплексно і враховуються всі можливі наслідки. З цієї причини необхідно розвивати теорію і методологію визначення ефектів інтеграції. Відповідно, це дозволить визначити вплив інтеграційних процесів на національну економіку, виявити їх наслідки та оцінити, як вони вплинуть на світове господарство.

1.2. Концептуальні основи дослідження ефектів торговельної інтеграції

Ефективність процесів інтеграції – складна синтетична категорія економіки, що формується при взаємодії країн та інших суб'єктів регіональних об'єднань. Сьогодні вивчення того, як інтеграційні процеси впливають на національну економіку, включає моделювання інтеграційних процесів з метою оцінки трансформацій. Враховується також зміна структури, обсягів виробництва по секторах, а також макроекономічних показників: динаміки вартості товарів, загальної ефективності; виграш / програш виробників, споживачів, держав, а також вплив даних трансформацій на економіку держави.

Невід'ємною частиною дослідження ефектів торговельної інтеграції є вимірювання статичних і динамічних ефектів інтеграції, що відрізняються за термінами і формою прояву. Статичні ефекти інтеграції – ефекти створення (TD – Trade Diversion) та відхилення торгівлі (TC – Trade Creation) розраховувалися за наступними формулами:

$$TD = \sum_k^{k=1} (N_t - n_k M_t); \quad (1.1)$$

$$TC = \sum_k^{k=1} (M_t - m_k C_t); \quad (1.2)$$

де M – загальний обсяг імпорту товару t ;

N – обсяг імпорту товару t з решти країн світу за виключенням інтеграційного угруповання;

k – вибраний період дослідження;

n – відношення обсягу імпорту товару t з решти країн світу за виключенням інтеграційного угруповання до загального обсягу імпорту товару t (N/M);

m – відношення загального обсягу імпорту товару t до обсягу імпорту товару t з решти країн світу за виключенням інтеграційного угруповання (M/C).

На наявність ефекту відхилення вказує результат, вичислений з негативним знаком ($TD < 0$), на наявність ефекту створення вказує результат обчислень з позитивним знаком ($TC > 0$).

До статичних ефектів інтеграції належать не тільки ефекти створення та відхилення торгівлі. Теорія міжнародної торгівлі констатує, що певні переваги від торгівлі забезпечують спеціалізацію в секторі порівняльної переваги країни. Індекс виявлених порівняльних переваг (RCA) показує, в яких товарах країна має порівняльні переваги. Даний показник був розроблений Б. Баласом і розраховується за формулою:

$$RCA = \frac{EX_{KT}/EX_K}{EX_{WT}/EX_W}; \quad (1.3)$$

де EX_{KT} – експорт товару T країною K ;

EX_K – загальний експорт країною K ;

EX_{WT} – світовий експорт товару T ;

EX_W – загальний світовий експорт.

Значення індексу RCA характеризує співвідношення частини продукту в структурі експорту до частки в світовому експорті даного продукту. При перевищенні індексу за одиницю можна зробити висновок про наявність порівняльних переваг для певного продукту, а у випадку, а якщо значення індексу становить менше 1 – що країна не має переваг в торгівлі даним видом продукту [8].

Індекс регіональної орієнтації розраховується згідно з формулою:

$$RO = \frac{EX_{ktr}/EX_{kr}}{EX_{kt-r}/EX_{k-r}}; \quad (1.4)$$

де EX_{ktr} – експорт товару Т країною К у регіон Р;

EX_k – загальний експорт країною К у регіон Р;

EX_{kt-r} – експорт товару Т країною К у країни за межами регіону Р;

EX_{k-r} – загальний експорт товару Т країною К у країни за межами регіону Р.

Якщо значення індексу більше за 1 – це означає, що експорт товару країною має тенденцію до порівняно більшої орієнтації на цей регіон, аніж на інші країни за межами регіону. І навпаки, якщо значення індексу менше за 1, то країна не має переваг в експорті товару до регіону. Таким чином, вважається, що країна має виявлені порівняльні переваги, якщо значення індексу перевищує 1, та виявлені порівняльні невігоди, якщо значення індексу менше 1.

Для вимірювання динамічних ефектів застосовують теоретичні моделі та методи економетричного аналізу:

- моделі загальної рівноваги;
- гравітаційні моделі;
- моделі множинної регресії.

Моделі загальної рівноваги (CGE моделі) є предметом аналізу вчених П. Діксона і Д. Парментера, які звертають увагу на наступні специфічні особливості CGE моделей:

- економіка складається з економічних суб'єктів, таких як домашні господарства, компанії, країни, при цьому в моделях рівноваги їх поведінка задається в явному вигляді. Завданням CGE моделей є комплексний економічний опис таких суб'єктів економіки в сукупності, тобто всіх економічних суб'єктів і всіх сфер в їх взаємодії. При використанні даних моделей передбачається, що домогосподарства максимізують корисність, а підприємства максимізують прибуток і / або мінімізують витрати. Визначальний вплив на поведінку суб'єктів економіки здійснюють ціни і структурні економічні зміни з ціллю

функціональної оптимізації. До того ж, CGE моделі мають властивість описувати і формувати поведінку інших суб'єктів економіки, таких як митний союз, держава, експортери та імпортери;

- крім опису рішень для суб'єктів економіки про купівлю або продаж товарів та послуг, моделі CGE моделюють вартість як рівновагу попиту і пропозиції. Таким чином, CGE моделі називають моделями загальної рівноваги, в яких вводиться припущення, що всі ринки одночасно перебувають у рівноважному стані.

CGE моделі є розрахунковими, так як використовуються для отримання чисельних результатів. Змінні параметри моделі обчислюються із застосуванням таких статистичних даних, як дані балансів різних галузей, соціальних рахунків, еластичність взаємозаміщення окремих категорій ресурсів, які використовують підприємства, еластичність споживання домогосподарствами окремих товарів до прибутку, відношення еластичності експорту до зовнішнього попиту. Моделі загальної рівноваги дозволяють по максимуму врахувати теорії економіки під час моделювання поведінки суб'єктів економіки, а також під час моделювання рівноваги на всіх досліджуваних ринках. До того ж, вони характеризують економіку як єдину замкнуту систему, тобто враховують, як зміни параметрів діяльності однієї категорії суб'єктів економіки впливають на результати економічної діяльності всіх економічних суб'єктів.

Методологія із застосуванням обчислювальних моделей максимально враховує структурні елементи розвитку економіки, в яку входять не тільки виробництво і споживання, а й структура отримання доходів, а також модель економіки [26].

Л. Хансен і Д. Хекман наголошують, що параметри залежних функцій в моделях загальної рівноваги засновані на дослідженнях на мікроекономічному рівні, а це значить, що пропорції, отримані на мікрорівні, автоматично переносяться на узагальнені показники. У більшості випадків такі дані не є точними, а це тягне за собою серйозні похибки в оцінках. Чисельні результати CGE моделей залежать від конкретного вибору форм функціональної залежності,

які визначаються виходячи з теоретичних уявлень про діяльність економіки. Таким чином, результати обчислень моделей загальної рівноваги практично не залежать від реальних взаємодій в економіці. Крім цього, розрахункові результати моделей CGE переважно визначаються вибором форм функціональних залежностей, що ґрунтуються більше на теорії, ніж на реально спостережуваних результатах розвитку економіки. Вартість в моделях CGE використовується в обчисленнях у вигляді відносних значень, під цим мається на увазі, що вартість одиниці будь-якої продукції або елемента виробництва береться за одиницю, а вартість решти продукції виражається через базову вартість. Втім, при оперуванні узагальненими показниками науковці користуються ціновими індексами, а не відносними значеннями, що ставить під сумнів застосування CGE моделі. Таким чином, методологія розрахунку співвідношення цін, які застосовуються в CGE моделях, не має надійного обґрунтування. До того ж, це ускладнює інтерпретацію результатів, так як цінові співвідношення не дають можливості змодельовати динаміку індексу цін [41].

На сьогоднішній день є багато праць, де використовуються моделі загальної рівноваги в різних сферах, зокрема, при оцінці ефектів економічної інтеграції. Широко використовуваною моделлю CGE є Мічиганська модель світового виробництва і торгівлі. Дана модель розроблена в Мічиганському університеті в середині 1970-х років і застосовувалась для оцінки інтеграції в межах угоди Північної Америки про вільну торгівлю, а також для оцінки наслідків токійського раунду переговорів, для аналізу наслідків інтеграції Євросоюзу, а також для аналізу стану інтеграційних процесів в країнах Східної Європи [80].

Іншим прикладом моделі загальної рівноваги є Global Trade Analysis Project (GTAP). Це проект, який управляється центром аналізу світової торгівлі, заснований в 1992 році професором Т. В. Хартелом. Дана модель заснована за принципом CGE. У ній робиться припущення про наявність реальної конкуренції і відсутність ефекту масштабу. У моделюванні GTAP використовуються дані про баланс різних галузей і різних країн для відображення їх взаємодій. Вибір країн

для моделі залежить від конкретних цілей досліджень. За структурою модель має дані про 57 галузей і застосовується для вирішення широкого діапазону завдань. Застосування моделі дає можливість повноцінно оцінити економетричними інструментами еластичність попиту і еластичність міжнародної торгівлі. Інші параметри взаємодій суб'єктів можна проаналізувати з допомогою моделі з використанням зовнішніх джерел інформації. Результати ГТАР не є прогнозами в повному сенсі цього слова, а скоріше є уявним експериментом, який відповідає на питання – яким би міг стати світ за умови реалізації поставлених заходів для цілей економічної політики [38].

При дослідженні ефекту міжнародної інтеграції також використовується модель Манделла-Флемінга. Модель дозволяє визначити зв'язок між макроекономічними показниками певної країни й зміною міжнародного руху капіталу та обсягу зовнішньоторговельних операцій внаслідок створення зони вільної торгівлі, ураховуючи прямопропорційну залежність сальдо поточного рахунку від рівня доходу країн-партнерів та сальдо капіталу від різниць процентних ставок. Загальна система рівнянь моделі Манделла-Флемінга має вигляд:

$$\begin{cases} Y = C(Y - T, r) + I(r) + G + CA(q, Y, Y^*), \\ M/P = L(Y, r), \\ CA(q, Y, Y^*) + k(r - r^*) = 0, \end{cases} \quad (1.5)$$

де Y – національні доходи;

C – національне споживання;

T – рівень тарифів;

r – процентна ставка в країні;

I – рівень інвестицій;

G – урядові видатки;

CA – сальдо поточного рахунку;

q – реальний обмінний курс;

Y^* – дохід в країнах-партнерах;

M – сукупна пропозиція грошової маси;

P – рівень цін;

L – функція попиту на гроші;

k – залежність потоків капіталу від різниці відсоткових ставок [200, с. 326].

Використовуючи модель Манделла-Флемінга, можна визначити наступні економічні ефекти інтеграції: ефективність використання капіталу, напрями можливої співпраці між країнами, методи для вирівнювання платіжного балансу та інші.

Для аналізу ефектів інтеграції також використовується модель Солоу, що дозволяє пояснити як прискорений темп економічного зростання країн з низьким обсягом капіталу, так і відмінності у рівнях економічного зростання деяких країн, що описується наступною формулою:

$$Y = f(K, L, T, A); \quad (1.6)$$

де K – величина капіталу;

L – обсяг залучених людських ресурсів;

T – залучені природні ресурси;

A – використані технології.

Для моделі Солоу темп збільшення виробництва має пряму залежність від накопичення капіталу, швидкості збільшення зайнятості, швидкості розвитку технічного прогресу. Модель Солоу можна використати для пояснення прискореної конвергенції до деякого рівноважного рівня доходу на ефективного працюючого після вступу в зону вільної торгівлі і для пояснення відмінних рис у темпах економічного розвитку певних країн, що вступили у інтеграційне угруповання. Модель Солоу широко використовується для дослідження покращення економічного розвитку країн [78].

Загалом, можна виділити такі недоліки моделей загальної рівноваги:

- фактично, моделі загальної рівноваги є статистичними;
- в основі моделей лежить набір рівноважних умов, а не оцінка взаємодій між змінними в реальності;
- в моделі не враховуються такі параметри, як накопичення капіталу, зростання чисельності населення і технологічні зміни.

Наступним типом моделей визначення та оцінки чинників, що створюють вплив на розвиток міжнародної торгівлі, є гравітаційні моделі.

Гравітаційні моделі служать одним з методів для вирахування і оцінки ключових параметрів, які впливають на розвиток міжнародних торгових потоків. Свій початок гравітаційні моделі беруть з робіт фізиків і лауреатів Нобелівської премії Яна Тінбергена і Джеймса Андерсона.

Дж. Андерсон використовував гравітаційну модель, побудовану на основі виробничої моделі Кобба-Дугласа [3].

Я. Тінберген і П. Пойхьонен використали гравітаційну модель торгівлі в наукових працях з використанням таких змінних, як національний дохід, кількість населення, зовнішньоторговельний оборот, відстань між торговельними партнерами [85].

Е. Хелпман і П. Кругман розробили модель гравітаційної торгівлі, заснованої на залежності між обсягом торгівлі і структурою ринку [44].

Дж. Бергшtrand для дослідження торговельних потоків використовував модель гравітаційної торгівлі, побудованої на основі моделі Хекшера-Оліна [11].

Е. Вінкуп розробив сучасну модель міжнародної торгівлі з використанням змінної багатостороннього супротиву [28].

У гравітаційній моделі пояснюючими факторами виступають економічні розміри ВВП країн, що беруть участь в торгівлі, відстань між ними, а також чисельність населення, площа країни. До додаткових факторів належать: митні тарифи, транспортні витрати, членство в валютних і торговельних союзах, волатильність обмінного курсу, політичні союзи, військові блоки, мовні бар'єри, колоніальні зв'язки, спільна релігія, інформаційні бар'єри, контрактні витрати, рівень розвитку інфраструктури, наявність корупції та інші. Варто відзначити, що деякі з додаткових чинників формалізуються за допомогою побудови інструментальних змінних.

Завдання гравітаційних моделей полягає у визначенні можливостей розвитку зовнішніх міжнародних торгових потоків. Можливості розвитку зовнішньоторговельних потоків оцінюються методом історичної симуляції за

допомогою оціненої моделі і змін в часовому проміжку чинників, які сповільнюють розвиток торговельних потоків. Для прикладу, можна розрахувати можливе зростання зовнішньої торгівлі між двома країнами, якщо будуть скасовані мита на імпорт. Функціональність гравітаційної моделі дозволяє врахувати ключові параметри розвитку взаємної міжнародної торгівлі в одному рівнянні і в досить простій формі. Крім стандартних економічних змінних, таких як розмір ВВП, мит, витрат на транспортування, курс валют, в гравітаційних моделях враховується вплив організаційних чинників, до яких належать рівень регулювання економіки країни, релігійні відмінності, а також рівень корупції.

Загальна гравітаційна модель описується формулою:

$$M_{ij} = k \frac{p_i \times p_j}{d_{ij}^2}; \quad (1.7)$$

де M_{ij} — показник взаємодії між об'єктами і та j;

k — коефіцієнт відповідності;

p — деяка міра значущості об'єкта (напр., ВВП країни і та j);

d_{ij} — відстань між об'єктами.

Рівняння моделі залежності товарного потоку від ВВП і відстані до України має вигляд:

$$T = \frac{A \times GDP^k}{d^t}; \quad (1.8)$$

де A, k, t – параметри моделі (константи);

GDP – ВВП країни;

d – відстань між країнами.

Відповідно до термінології, дана регресійна модель є «внутрішньо-лінійною», так як за допомогою логарифмічного перетворення вона приводиться до лінійної моделі:

$$\ln(T) = \ln(A) + \ln(GDP) - \ln(T_p); \quad (1.9)$$

де T_p – розрахункові значення товарообороту;

T – фактичні значення товарообігу;

A – параметр моделі (константа).

Перемінні гравітаційної моделі оцінюються виходячи з історичної інформації за допомогою економетричних прийомів. Гравітаційна модель не є автономною системою рівнянь, навіть якщо враховувати можливість розширення моделі за рахунок системи рівнянь, що описує поведінку представників економіки.

Для оцінки достовірності моделі вирахування стандартної похибки моделі розраховується стандартна похибка регресії:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\Sigma(T_p - T)^2}{(n-3)}}; \quad (1.10)$$

де T_p – розрахункові значення товарообороту;

T – фактичні значення товарообігу;

n – число точок даних,

T – середнє значення товарообігу [109].

Достовірність моделі визначається за наступною формулою:

$$B = 1 - \frac{\sigma_u}{\sigma_t}; \quad (1.11)$$

де σ_u – стандартна похибка регресії фактичних значень;

σ_t – похибка регресії середніх значень [109].

Модифікований варіант гравітаційної моделі створення зони вільної торгівлі має наступний вигляд:

$$T = \frac{A \times GDP^k \times GDP \text{ per capita}^m \times Ief^l}{d^t}; \quad (1.12)$$

де A, k, t, m, l – параметри моделі (константи);

T – товарооборот між країнами;

d – відстань між країнами;

GDP – ВВП країни;

$GDP \text{ per capita}$ – ВВП країни на душу населення;

Ief – індекс економічної свободи [178, с. 159].

Виходячи із завдань дослідження і вихідних даних, специфіка обраної гравітаційної моделі може відрізнятись від загальної форми. З гравітаційними моделями можуть одночасно використовуватися функції, які описують поведінку суб'єктів економіки країн, що займаються міжнародною торгівлею.

Гравітаційні моделі надають можливість оцінити вплив на розвиток зовнішньоторговельних потоків таких факторів, як наприклад, якість кредитної інфраструктури, ступінь втручання держави в ціноутворення, захищеність прав власності, рівень інституційного розвитку тощо. В даних офіційної статистики ці фактори не відображаються. Економічна структура в гравітаційних моделях, як правило, представлена в узагальненому вигляді. Передбачається, що для торговельних цілей держава використовує тільки один умовний товар, таким чином можна зрозуміти, які галузі більш ефективні для розвитку зовнішньоторговельних потоків, а які не ефективні. В цілому, можна виділити загальну особливість, яка властива гравітаційним моделям – це відсутність зв'язку між зовнішньоторговельними розвитком і ростом економіки. Саме відсутність цілісної системи рівнянь робить досить пересічними висновки, які отримані за допомогою гравітаційної моделі.

На сьогоднішній день існує велика кількість дослідницьких робіт, в яких аналізується зовнішня торгівля з застосуванням гравітаційної моделі. Дослідженням торговельних потоків Україна – ЄС займався В. Московкін, яким було побудовано гравітаційну модель торгівлі України з країнами-членами ЄС і доведено залежність розмірів торгівлі України з країнами ЄС від розмірів економік даних країн та територіальної відстані до країни-партнера [146].

Н. Калюжна описала зовнішньоторговельні відносини України на основі результатів компаративного аналізу класичних специфікацій гравітаційної моделі зовнішньої торгівлі [129].

М. Новікова, Н. Ткачук описали характер торгівлі України з ЄС з використанням Думпу-змінних та зробили висновки, що для України найбільш вигідним є розвиток торговельних відносин з державами ЄС, що межують з кордоном України або знаходяться на невеликій відстані від України, а також

мають певний рівень мовної спорідненості, зокрема з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Литвою [150, с. 24].

Ще одним видом моделей, що використовуються для аналізу інтеграційних процесів, є моделі множинної регресії для оцінки впливу економічної інтеграції на динаміку ВВП. Використання даного підходу має спільні риси з методологією гравітаційної моделі за виключенням того, що в даному випадку здійснюється оцінка динаміки ВВП, а не двосторонньої торгівлі. Функціональна залежність в такій моделі частково подібна до виробничої функції. Тобто, в якості змінних, що пояснюють динаміку ВВП, використовуються показники факторів виробництва валового національного продукту (капітал, праця, науково-технічний прогрес) і змінні, що відображають процес економічної інтеграції. Разом з тим, до недоліків застосування даного підходу можна також віднести недоліки власне виробничої функції.

Для дослідження ефектів інтеграції також використовуються різноманітні варіанти моделювання міжгалузевого балансу та торговельних відносин. Серед них особливу увагу заслуговує методика Йетса, суть якої полягає у вивченні ефектів інтенсивності торгівлі та їх зіставлення з ефектами виявлених порівняльних переваг. У міру того, як регіональні торговельні об'єднання розширювалися і поглиблювалися протягом останнього часу, перед науковцями поставали все нові питання визначення підходів до оцінки ефектів інтеграції. Використання методики Йетса передбачає оцінку продукції, що експортується. Згідно з методологією, здійснюється розрахунок індексів регіональної орієнтації продукції в певний період часу і коефіцієнтів виявлених порівняльних переваг тієї ж продукції для решти світу згідно з методикою ОЕСР. Таким чином, дана методологія дозволяє проаналізувати виробничий потенціал, а також порівняти переваги регіонально орієнтованої торгівлі з коефіцієнтами виявлених порівняльних переваг. Наприклад, якщо індекс виявлених порівняльних переваг національної економіки в торгівлі певного виду товару становить менше одиниці, а індекс регіональної орієнтації перевищує одиницю, то це говорить про

те, що створення зони вільної торгівлі між країнами може призвести до переорієнтації торгівлі [95].

Іншим методом аналізу економічних ефектів інтеграції є методика Трумана, що ґрунтується на вивченні динамічних трансформацій трьох складових споживання: національне виробництво за вирахуванням частки експорту, імпорт з країн, що входять до торговельного об'єднання, та імпорт з третіх країн; а також порівняння існуючих торгових потоків з ситуацією, що характеризується відсутністю членства в регіональних об'єднаннях. Використання методики Трумана передбачає порівняння трьох основних складових та визначення долі кожної в частині національного споживання. В тому випадку, якщо оцінити результат не представляється можливим через використання ефектів створення та відхилення, здійснюється додатковий аналіз.

Сучасні дослідники Інституту економічних досліджень Австрії, а також вітчизняні експерти в сфері макроекономічного моделювання також використовують методи обчислень ефектів інтеграції, що будуються на оксфордській глобальній моделі прогнозування економіки. Вона включає наступні ефекти:

- торговельні (збільшення обсягів імпорту й експорту капіталу);
- внутрішньоринкові (збільшення конкурентоспроможності);
- переміщення чинників виробництва (капіталу, працівників, матеріальних активів);
- витрати, пов'язані зі вступом і поглибленням інтеграційних процесів.

Таким чином, для дослідження ефектів інтеграції широко використовуються моделі загальної рівноваги, гравітаційні моделі, динамічні міжгалузеві моделі та моделі множинного регресійного аналізу. Базові економетричні моделі інтеграції показують взаємозв'язок між вибраними результуючими і пояснюючими змінними (ними можуть бути показники збільшення виробництва, змін в його структурі, зростання продуктивності за рахунок експорту і ін.), що залежить від вибраного завдання дослідження.

Ефективність інтеграційних процесів описують також, зокрема, наступні статистичні індекси: індекс відкритості торгівлі, індекс умов торгівлі, індекс концентрації експорту, індекс чистої торгівлі, індекс імпортової залежності, індекс товарної диверсифікації, індекс внутрішньогалузевої торгівлі, комплементарність торгівлі.

Індекс відкритості торгівлі (BE) – показник, що є відношенням суми експорту та імпорту товарів і послуг до ВВП країни. Даний показник розраховують за формулою:

$$BE = \frac{Im+Ex}{GDP}; \quad (1.13)$$

де Im – імпорт товарів та послуг;

Ex – експорт товарів та послуг;

GDP – валовий національний продукт [152].

Вчені сьогодні вивчають вплив відкритості економіки на економічне зростання країн. Зокрема, Д. Агбеціафа вивчає, чи спричиняє відкритість економіки до міжнародної торгівлі зростання реального ВВП на душу населення або збільшення відкритості для торгівлі в країнах-членах інтеграційного угруповання [66].

В. Панченко, К. Аврамченко, В. Філіпчук, О. Жолудь, В. Мазярчук, вивчаючи вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України, використовували розрахунок динаміки відкритості торгівлі товарами та послугами України та ЄС для того, щоб показати, що економіка України є більш відкритою, ніж економіка ЄС [152].

Наступним індексом, який пояснює становище зовнішньої торгівлі в країні, є індекс умов торгівлі. Індекс умов торгівлі – відношення рівня експортних цін держави до рівня імпорتنих цін. Якщо індекс розраховується по відношенню до великої сукупності товарів, то він визначається як співвідношення індексу експортних та імпорتنих цін. Індeksi умов торгівлі «цінові» та «кількісні» показують, якою мірою країна виграє (втрачає) за рахунок

зміни цін (кількості) товарів у зовнішній торгівлі з певною країною (країнами) за відповідний період часу [136].

Індекс цінових умов торгівлі розраховують за наступною формулою:

$$T_p = \frac{I_{pe}}{I_{pi}}; \quad (1.14)$$

де T_p – цінові умови торгівлі;

I_{pe} – зведений індекс середньої ціни експорту за поточний період порівняно з базисним періодом;

I_{pi} – зведений індекс середньої ціни імпорту за поточний період порівняно з базисним періодом [136].

Індекс кількісних умов торгівлі розраховують за наступною формулою:

$$T_Q = \frac{I_{Qe}}{I_{Qi}}; \quad (1.15)$$

де T_Q – кількісні умови торгівлі;

I_{Qe} – індекс фізичного обсягу експорту за поточний період порівняно з базисним періодом;

I_{Qi} – індекс фізичного обсягу імпорту за поточний період порівняно з базисним періодом [136].

Н. Мазур, О. Кушнір, І. Семенець, вивчаючи індекси умов торгівлі для різних товарних груп, роблять висновок, що вартість експорту української продукції формується за рахунок підвищення ціни товарів і наголошують, що така тенденція характерна для більшості сільськогосподарських товарів України. Автори стверджують, що для українського господарства дуже вагомим є опанування зовнішнього ринку, розгортання експортного курсу виробництва, що має стати основним чинником росту галузей економіки, оскільки вагома частка українських товарів не є затребуваною на ринку України в результаті невисокої купівельної спроможності населення [144, с. 91].

Співвідношення експортних та імпортних операцій в межах торговельних потоків описує показник чистої торгівлі. Індекс чистої торгівлі – індекс, що характеризує, наскільки експорт певного товару або товарної групи перевищує

імпорт (за умови позитивного значення показника) або імпорт перевищує експорт (за умови від'ємного значення даного показника). Індекс чистої торгівлі розраховується за наступною формулою:

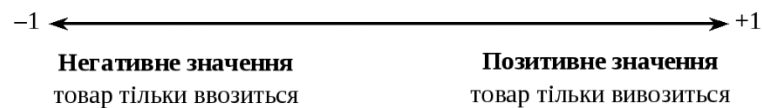
$$NT = \frac{E_i - I_i}{E_i + I_i}, \quad (1.16)$$

де NT — індекс чистої торгівлі;

E_i — значення експорту товару i ;

I_i — значення імпорту товару i .

Значення індексу чистої торгівлі знаходиться в межах від мінус одиниці до одиниці [132, с. 85].

М. Пецкович та Я. Дмитришин проводили аналіз зміни даного показника в Україні та зробили висновок, що індекс чистої торгівлі досягає позитивного значення для готових харчових продуктів, деревини і виробів з деревини, продуктів рослинного походження, недорогоцінних металів та виробів з них, жирів та олій тваринного або рослинного походження. Така ситуація на ринку може становити певні загрози для розвитку української економіки, оскільки дані товарні позиції є переважно сировинними товарами, а не готовою продукцією, що говорить про потенційні втрати у зв'язку з експортом сировини, а не готової продукції [154].

Також важливим показником зовнішньої торгівлі є показник співвідношення обсягів імпорту певної товарної групи до обсягів споживання товарної групи в країні – показник імпортової залежності. Індекс імпортової залежності розраховується за формулою:

$$Z_{ij} = \frac{I_{ij}}{P_{ij}} \quad (1.17)$$

де Z_{ij} — індекс імпортової залежності;

I_{ij} — значення імпорту i -ї товарної групи в державу j ;

P_{ij} — значення споживання i -ї товарної групи в державі j .

Для розрахунку споживання використовується наступна формула:

$$P_{ij} = Q_{ij} + I_{ij} - E_{ij}, \quad (1.18)$$

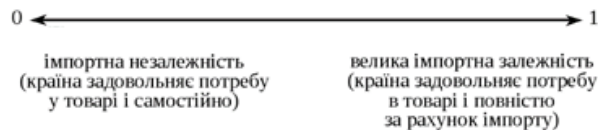
де P_{ij} — значення споживання i -ї товарної групи в державі j ;

Q_{ij} — значення виробництва i -го товару в державі j ;

I_{ij} — значення імпорту i -го товару в державу j ;

E_{ij} — значення експорту i -го товару з держави j [196].

Значення індексу імпоротної залежності знаходиться в межах від мінус одиниці до нуля.

Перевищення даного показника вище значення 15% говорить про диспропорції і наявність загроз для зовнішньоекономічної діяльності країни.

Г. Голубова займалась розрахунками коефіцієнтів імпоротної залежності України та зробила висновок про загальні високі показники для економіки, що перевищують безпечну для країни норму [111].

Далі, індекс диверсифікації експорту показує відношення структури експорту країни від структури світового експорту. Показник розраховується за формулою:

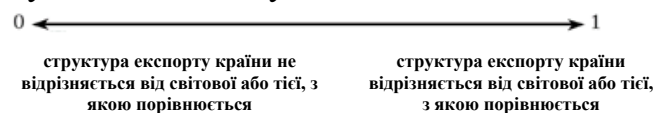
$$S_j = \frac{\sum_{i=1}^n |h_{ij} - h_i|}{2}, \quad (1.19)$$

де S_j — індекс диверсифікації експорту країни j ;

h_{ij} — частка i -го товару в загальному експорті країни j ;

h_i — частка i -го товару в загальному світовому експорті.

Значення індексу S_j знаходиться у межах:

О. Шнирков у своїх працях описує, зокрема, чинники диверсифікації експорту України та обґрунтовує необхідність експортної диверсифікації за принципами виробництва глобального конкурентоспроможного продукту, пояснює, що сприятливе бізнес-середовище має велике значення для реалізації експортної політики у цілому та експортної диференціації зокрема. Найбільшими бар'єрами для бізнесу в Україні є корупція, політична нестабільність, доступ до фінансування, урядова нестабільність, неефективне державне управління, інфляція, податкова система. Реформи у цих та інших сферах економічної політики держави сприятимуть також й експортній діяльності українських підприємств [153].

Далі, важливим показником для опису ефективності торговельних відносин є показник концентрації експорту. Індекс концентрації експорту – індекс, що показує, скільки різної продукції згідно методології ООН екпортує держава, і має вигляд:

$$H_j = \sqrt{\sum_{i=1}^{239} \frac{x_i^2}{x}} - \sqrt{\frac{1}{239}} / 1 - \sqrt{\frac{1}{239}}, \quad (1.20)$$

де H_j – показник концентрації експорту держави j ;

239 – сума товарних позицій згідно класифікації ООН;

i – порядковий індекс товарної позиції (від 1 до 239);

x_i – значення експорту i -х товарних позицій державою j ;

x – загальний обсяг експорту держави j [187].

Сучасні економісти Дж. Капанеллі, Джон-Ва Лі та П. Петрі використовують індекс концентрації експорту для вимірювання ефектів економічної інтеграції регіональних угруповань світу, таких як АСЕАН, ЄС, МЕРКОСУР, НАФТА [16].

Індекс концентрації зовнішньої торгівлі є протилежним до індексу диверсифікації за характером. Індекс концентрації зовнішньої торгівлі відповідно до індексу Херфіндаля–Хіршмана, визначається за формулою:

$$H_i = \frac{\sum_{j=1}^N \left(\frac{X_{i,j}}{X_i}\right)^2 - \sqrt{\frac{1}{N}}}{1 - \sqrt{\frac{1}{N}}} \quad (1.21),$$

де H_i — індекс концентрації зовнішньої торгівлі Херфіндаля–Хіршмана;

X_i — обсяг експорту товару i ;

X — загальний обсяг експорту товарів;

N — загальна кількість країн, що здійснюють експорт товару i [90].

Показник індексу Херфіндаля–Хіршмана приймає значення від 0 до 1, збільшення показника показує підвищення концентрації експорту, максимальне значення якого становить 1 (один вид товару складає загальний обсяг експорту товарів з країни).

В. Ваврищук, вивчаючи українську спеціалізацію щодо виробництва ряду груп товарів, зазначає про поглиблення внутрішньогалузевої торгівлі та зростання концентрації експорту товарів, що вказує на неефективність реформування української економіки. Відсутність достатньо конкурентного ринкового середовища призводить до неефективного виробництва та стримує активізацію інвестиційних та інноваційних процесів на виробництві, що, таким чином, слугує бар'єром для збільшення асортименту товарів для експорту. В той же час, українські підприємства мають обмежені можливості для нарощення експортного потенціалу, оскільки експортний потенціал України є доволі вузьким в розрізі товарних позицій. Отже, важливим є питання впровадження заходів економічної політики, спрямованих на поживлення процесів структурної перебудови економіки [108, с. 45].

М. Мазур, К. Сіренко описують ріст концентрації експорту в Україні та пояснюють таку ситуацію залежністю зовнішньої країни від міжнародного ринку. Крім того, автори говорять, що для України характерна

внутрішньогалузева торгівля, зокрема, в таких галузях, як машинобудівна та харчова, що свідчить про високу конкурентоспроможність даної продукції та можливу залежність від зміни світової ціни. Крім того, автори наголошують на необхідності розв'язання проблем високого рівня концентрації експорту окремих товарних груп шляхом проведення структурних перетворень в експортній структурі України [135, с. 3].

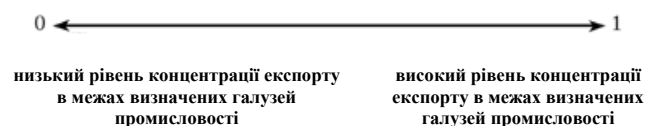
Показник концентрації експорту товарів CR_n розраховується як відношення вартості експорту основних груп товарів до загального експорту товарів з країни:

$$CR_n = \sum_{i=1}^n k_i \quad (1.22),$$

де CR_n – показник концентрації експорту товарів;

k_i – доля експорту товарів в галузі промисловості i в відсотковому вираженні.

Показник концентрації експорту товарів CR_n приймає значення від 0 до 1. Збільшення показника показує підвищення концентрації експорту, максимальне значення якого становить 1 (один вид товару складає загальний обсяг експорту товарів з країни).

М. Мазур, аналізуючи концентрацію експорту та внутрішньогалузевої торгівлі в Україні, робить висновок, що зростання концентрації експорту в цілому свідчить про посилення залежності зовнішньої торгівлі країни від світових чи регіональних ринків. Автор доводить, що показники для внутрішньогалузевої торгівлі машинобудівної галузі та харчової промисловості є високими, що свідчить про підвищення конкурентоспроможності цієї продукції, але також і засвідчує, що концентрація експорту окремих товарів в

цих галузях може призвести до підвищеної вразливості від коливань світових цін [135, с. 3].

В. Ваврищук за результатами розрахунків показників концентрації експорту України робить висновок, що тенденція до поглиблення спеціалізації України у виробництві ряду товарів переважає ефекти розширення внутрішньогалузевої торгівлі. Значною мірою ці суперечливі тенденції можна пояснити тим, що внутрішньогалузева торгівля ведеться переважно в тих галузях, які є традиційними для України і сформувалися ще за часів планової економіки. Це переважно галузі з низькою доданою вартістю продукції, що забезпечують значну частку в загальних обсягах експорту України. Водночас, автор робить висновок, що роль нових високотехнологічних галузей у забезпеченні експорту залишається незначною [108, с. 5].

Наступним важливим показником для розуміння структури торгівлі в межах інтеграційного угруповання є індекс внутрішньогалузевої торгівлі. Б. Баласса одним з перших сформулював концепцію внутрішньогалузевої торгівлі, відзначивши, що країни-члени ЄС у взаємній торгівлі переважно обмінюються товарами, що належать до однієї товарної групи [6].

П. Вердон та Ж. Дрезе під час дослідження ділової активності Бенілюкс відзначали активну взаємну торгівлю товарами, що належать до однієї галузі промисловості [91].

За результатами досліджень Х. Грубеля і П. Лойда було доведено, що зростання технологічної насиченості галузі промисловості впливає на зростання інтенсивності внутрішньогалузевої торгівлі. Відповідно, промислово розвинені країни мають більш науково і технологічно розвинені сфери промисловості, що впливає на частку внутрішньогалузевої торгівлі на міжнародному ринку. Високий показник такої торгівлі буде характерним для хімічної промисловості, виробництва машин, транспортних засобів (науковомістких і техномістких товарів) [39].

Дослідження моделі внутрішньогалузевої торгівлі також здійснювалося К. Ланкастером, П. Кругманом, П. Армінгтоном та Е. Хелпманом.

Зміну внутрішньогалузевої торгівлі в країні описує індекс Грубеля–Ллойда, що характеризує залежність показників експорту та імпорту продукції:

$$ПТ_{ij}^n = 1 - \frac{\sum_{k=1}^n |X_{ij}^k - M_{ij}^k|}{\sum_{k=1}^n (X_{ij}^k + M_{ij}^k)} \quad (1.23),$$

де $ПТ_{ij}^n$ – індекс Грубеля–Ллойда;

X_i – експорт товару i з країни j ;

M_i – імпорт товару i в країну j [39].

Індекс Грубеля–Ллойда приймає значення від 0 до 1: наближення індексу до нуля говорить про наявність міжгалузевої торгівлі, до 1 – про наявність внутрішньогалузевої торгівлі. Його доречно використовувати, якщо необхідно визначити тенденції міжнародної спеціалізації у конкретний проміжок часу. У контексті структурних змін він виражає динаміку торгових тенденцій [100, с. 21].

С. Беренда, розраховуючи показники Грубеля–Ллойда, доводить, що високі значення індексу за окремими товарними групами вказують на те, що взаємна торгівля товарами в даній товарній групі дуже важлива. З одного боку, високий індекс показує важливість торговельних відносин України з РФ у зв'язку з високим обсягом торгівлі, з іншого боку цей торговельний зв'язок може виявитися неважливим, малозначущим за рахунок того, що країна імпортер, як і країна експортер, може за певних умов самостійно виробляти експортований чи імпортований раніше товар на основі існуючих конкурентних переваг. Автор робить висновок, що продукція торговельних груп, де індекс Грубеля–Ллойда високий, найбільш важлива для торгівлі з країнами ЄС, а отже вітчизняний виробник може випускати подібну продукцію, тоді як у випадку з торгівлею з країнами ЄС (де частка інвестиційного імпорту значна), модернізація національного виробництва буде потребувати великих інвестицій, а можливості з утворення ланцюгів доданої вартості будуть збільшуватись у середньостроковій та довгостроковій перспективі [100, с. 23].

Наступним показником, що використовується для оцінки економічного зв'язку між країнами-членами інтеграційного угруповання для виявлення торговельних вигод від співробітництва, є індекс комплементарності. Індекс комплементарності розраховується як сума відхилень часток імпорту кожного товару країною-партнером в загальному імпорті країни по кожному товару та часток експорту кожного товару країни-партнера в загальному експорті кожного товару:

$$TCI_K = 100 - \frac{1}{2} \cdot (\sum_{i=1}^n |M_i^P - X_i^K|); \quad (1.24)$$

де TCI_K – індекс комплементарності країни К;

M_i^P – відношення обсягу експорту товару і з країни К в країну Р до загального імпорту товару і країни Р;

X_i^K – відношення обсягу експорту товару і країни К в країну Р до загального експорту товару і країни К;

i – номер товару за кодом зовнішньоекономічної діяльності;

n – загальна кількість товарів;

К – країна, для якої розраховується індекс;

Р – країна-партнер країни К.

Значення індексу відображається у відсотках від 0% (свідчить про абсолютну відсутність комплементарності, що можливо за умови відсутності експорту товару з країни К в країну Р) до 100% (свідчить про повну комплементарність, що можливо за умови рівності між загальним імпортом товару країни Р та загальним експортом товару країни К).

Сутність поняття «комплементарність» висвітлено в наукових працях О. Бородіної [103], яка розглядає його з позиції взаємодоповнюваності у різних сферах економічних досліджень. Н. Дехтяр надає теоретичні рекомендації щодо оцінки коефіцієнта комплементарності, що належить до показників конкурентоспроможності країни в зовнішньо-економічних відносинах України з ЄС [115]. Методологію оцінки комплементарності міжнародної торгівлі обґрунтовано в праці зарубіжного автора С. Чандрана, що присвячена

торговельним відносинам між Індією та країнами Азії в умовах зони вільної торгівлі [18]. Хадан Дж. та Хосейн Р. проводили оцінку індексу комплементарності для аналізу торгівлі між країнами Карибської співдружності [52].

В. Г. Панченко, К. Аврамченко, В. Філіпчук, О. Жолудь, В. Мазярчук. досліджували динаміку індексу комплементарності в рамках створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. За розрахунками авторів, у торговельних відносинах Україна–ЄС імпортовані товари з Євросоюзу в більшій мірі задовольняють споживчі потреби України, аніж українські товари експортовані до країн ЄС задовольняють попит на даному ринку. Таким чином, у перспективі це може означати, що переваги створення зони вільної торгівлі України з ЄС принесе більше вигод для країн Євросоюзу, ніж для України в умовах, якщо Україна не змінить товарну структуру експорту. Причиною диспропорцій у значеннях взаємної комплементарності торгівлі є низька диверсифікація експорту товарів з України. Важливим кроком для українських виробничих компаній є вчасне нарощення та розширення виробничих можливостей для покриття потреб ЄС з метою освоєння нового ринку, що зумовить створення позитивних наслідків для економіки України. В той же час, розбіжність ВВП економік Євросоюзу та України значно впливає на результати розрахунків [152, с. 23].

Отже, індекси зовнішньої торгівлі цін є корисним інструментом аналізу зовнішньоекономічної діяльності України в цілому та стану торговельних відносин, зокрема, з країнами ЄС. Зовнішньоторговельні індекси дозволяють вивчити вплив глобалізації на відкритість торгівлі, міжнародну передачу товарів і послуг, визначити ймовірність впливу глобальних потрясінь на економіку України та визначити чутливість до світових торгових дисбалансів. У міжнародній торгівлі зовнішньоторговельні індекси визначають спеціалізацію промисловості та збільшення добробуту в результаті відкритості торгівлі. Вони використовуються для аналізу умов торгівлі та зміни її обсягів.

Таким чином, індекси зовнішньоекономічної діяльності та, зокрема, гравітаційна модель торгівлі можуть лягти в основу дослідження ефектів інтеграції України з ЄС.

1.3. Структура та динаміка розвитку торгівлі України з ЄС в умовах економічної асоціації

Україна пройшла значний шлях назустріч втіленню ідеї економічної інтеграції з країнами ЄС. Європейський Союз на сьогодні є одним з основних торговельних партнерів як у сфері торгівлі товарами, так і у сфері торгівлі послугами. Товарообіг товарами і послугами між Україною і ЄС щороку збільшується.

Протягом 2013–2020 рр. Україна має негативне сальдо торгівлі товарами, при цьому експорт товарів до країн ЄС протягом відповідного періоду зростав (в 2013 році становив 16 758,6 млн дол. США, в 2020 р. – 18 612,1 млн дол. США), в той час як імпорт – падав (в 2013 році становив 27 046,5 млн дол. США, в 2020 р. – 23 456,9 млн дол. США).

Динаміка зовнішньоторговельної діяльності України наведена в Табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами загалом і в межах торгівлі з ЄС в 2013–2020 рр., млн дол. США

	Усього	Країни ЄС
Експорт		
2013	63 320,7	16 758,6
2014	53 901,7	17 002,9
2015	38 127,1	13 015,2
2016	36 361,7	13 496,3
2017	43 264,7	17 533,4
2018	47 335,0	20 157,0
2019	50 054,6	20 750,7
2020	49 212,9	18 612,1

	Усього	Країни ЄС
Імпорт		
2013	76 986,8	27 046,5
2014	54 428,7	21 069,1
2015	37 516,4	15 330,2
2016	39 249,8	17 140,8
2017	49 607,2	20 799,4
2018	57 187,6	23 216,5
2019	60 800,2	25 012,2
2020	54 091,3	23 456,9

Джерело: складено автором на основі [113].

Таким чином, у 2020 році негативне сальдо торгівлі товарами України з ЄС становило 4,8 млрд дол. США, товарооборот з країнами ЄС становив 40,7% від загального товарообороту України. Частка експорту з ЄС становить 37,8% від загального обсягу, імпорту – 43,4%. Загалом, 2020 рік позначився зменшенням обсягів торгівлі з ЄС та в цілому з країнами світу, однією із важливих з причин чого є пандемія COVID–19.

Протягом 2013–2020 рр. спостерігається переорієнтація експорту товарів з України в європейському напрямку. При цьому обсяг експорту до країн Азії і, зокрема, країн СНД має загальну тенденцію до зменшення протягом 2013–2020 рр. [113].

Динаміка переорієнтації зовнішньої торгівлі товарами України протягом 2013–2020 рр. наведена в Табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Переорієнтація зовнішньої торгівлі товарами України протягом 2013–2020 рр.,

млн дол. США

	Усього	Країни СНД	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка
Експорт						
2013	63 320,7	22 077,3	16 758,6	16 813,0	5 094,7	2 163,6

	Усього	Країни СНД	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка
2014	53 901,7	14 882,3	17 002,9	15 350,9	5 098,2	1 372,2
2015	38 127,1	7 806,1	13 015,2	12 378,9	3 803,3	785,6
2016	36 361,7	6 031,5	13 496,3	11 796,3	3 865,1	735,2
2017	43 264,7	6 916,4	17 533,4	12 967,3	4 047,7	1 207,9
2018	47 335,0	7 025,2	20 157,0	13 754,1	4 127,0	1 620,0
2019	50 054,6	6 800,0	20 750,7	16 646,1	4 971,5	1 467,9
2020	49 212,9	6 311,2	18 612,1	19 619,6	4 022,2	1 542,6
Імпорт						
2013	76 986,8	27 941,6	27 046,5	15 237,3	749,8	4 339,9
2014	54 428,7	17 276,9	21 069,1	10 848,3	679,9	3 021,5
2015	37 516,4	10 485,5	15 330,2	7 235,8	601,7	2 336,6
2016	39 249,8	8 565,4	17 140,8	8 920,5	553,9	2 594,8
2017	49 607,2	11 477,9	20 799,4	10 679,4	719,0	3 615,6
2018	57 187,6	13 209,1	23 216,5	13 617,3	757,9	4 110,6
2019	60 800,2	11 900,0	25 012,2	17 394,5	819,2	4 397,7
2020	54 091,3	8 552,4	23 456,9	16 393,1	804,7	4 079,1

Джерело: складено автором на основі [113, 87].

Отже, станом на 2020 рік ЄС є основним торговельним партнером України. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС представлена в Табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС, 2020 р.

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2019	тис. дол. США	у % до 2019	
Усього	18 612 100,5	89,7	23 456 914,9	93,8	-4 844 814,4
Австрія	579 988,0	96,9	575 839,8	87,6	4 148,2
Бельгія	561 013,5	82,4	526 216,1	95,8	34 797,4
Болгарія	511 535,9	106,1	290 190,0	63,2	221 345,9
Греція	178 809,9	65,2	316 931,5	101,7	-138 121,6

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2019	тис. дол. США	у % до 2019	
Данія	216 912,3	85,2	220 941,1	80,6	-4 028,7
Естонія	109 748,0	78,5	176 961,5	122,6	-67 213,5
Ірландія	94 365,8	61,6	209 042,6	123,3	-114 676,8
Іспанія	1 250 226,0	83,3	735 112,1	87,1	515 114,0
Італія	1 928 912,0	79,7	2 127 478,2	102,5	-198 566,2
Кіпр	31 820,8	73,9	19 005,6	82,0	12 815,2
Латвія	229 426,5	76,5	158 911,7	95,5	70 514,8
Литва	431 505,9	105,0	813 272,1	71,1	-381 766,2
Люксембург	17 423,1	86,3	17 117,1	32,2	306,0
Мальта	8 851,6	21,4	11 708,3	224,3	-2 856,7
Нідерланди	1 808 443,0	97,8	740 616,2	96,8	1 067 826,8
Німеччина	2 071 784,7	86,9	5 337 951,7	89,2	-3 266 166,9
Польща	3 273 145,4	99,3	4 088 751,1	99,5	-815 605,7
Португалія	233 971,3	82,9	68 190,0	91,2	165 781,3
Румунія	1 080 963,2	107,5	683 840,9	105,9	397 122,3
Словаччина	446 820,1	63,0	875 468,9	134,3	-428 648,8
Словенія	40 280,9	103,4	253 433,4	103,4	-213 152,4
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	666 857,2	106,2	817 253,8	106,1	-150 396,6
Угорщина	1 263 811,8	80,9	1 214 378,7	97,1	49 433,1
Фінляндія	54 540,1	118,1	249 139,4	90,5	-194 599,3
Франція	592 538,9	99,3	1 475 417,6	89,3	-882 878,7
Хорватія	29 600,8	79,6	52 845,2	100,6	-23 244,5
Чехія	826 281,1	89,7	972 665,9	83,5	-146 384,7
Швеція	72 522,5	94,1	428 052,6	87,5	-355 530,1

Джерело: [113].

Таким чином, найбільшими імпортерами товарів в Україну з ЄС є Польща (4 088 751,1 тис. дол. США), Німеччина (5 337 951,7 тис. дол. США), Італія (2 127 478,2 тис. дол. США) та Франція (1 475 417,6 тис. дол. США). Протягом 2020 року Україна переважно експортувала товари до Польщі (3 273 145,4 тис. дол. США), Німеччини (2 071 784,7 тис. дол. США) та Італії (1 928 912,0 тис. дол.

США). Загалом, в 2020 році Україна мала позитивне сальдо торгівлі з такими країнами ЄС як Австрія, Бельгія, Болгарія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Румунія, Угорщина та негативне сальдо торгівлі – з рештою країн ЄС.

В Табл. 1.4 нижче показано позицію України серед найбільших торгових партнерів ЄС у 2020 році. Основними торговельними партнерами, які експортували товар до ЄС в 2020 р., є США (18,3%), Об'єднане Королівство (14,4%), Китай (10,5%), Швейцарія (7,4%). Основними торговельними партнерами, які імпортували товар з ЄС, є Китай (22,4%), США (11,8%), Об'єднане Королівство (9,8%), Швейцарія (6,3%). Україна (23 млрд євро, 1,2%) в 2020 р. займає 18-е місце за обсягом експорту товарів до ЄС, посідаючи місце між Саудівською Аравією (24 млрд євро, 1,2%) та Тайванем (23 млрд євро, 1,2%). Серед імпортерів Україна займає 20 місце (17 млрд євро, 1,0%) поступаючись Тайланду (17 млрд євро, 1,0%) та випереджаючи Південну Африку (16 млрд євро, 1,0%) [32].

Позиція України серед основних партнерів ЄС у торгівлі товарами за торговельним оборотом наведена в Табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Позиція України серед основних партнерів ЄС у торгівлі товарами за торговельним оборотом, 2019 р., млрд євро

№	Країна / район	Експорт з ЄС	Імпорт до ЄС	Товарооборот	Торговий баланс
1	Сполучені Штати Америки	384	231	615	152
2	Китай	198	361	559	-163
3	Об'єднане Королівство	318	193	511	124
4	Швейцарія	146	110	256	36
5	Росія	87	143	230	-55
6	Туреччина	68	69	137	-1
7	Японія	61	62	123	-1
8	Норвегія	51	54	105	-2
9	Південна Корея	43	47	90	-4

№	Країна / район	Експорт з ЄС	Імпорт до ЄС	Товарооборот	Торговий баланс
10	Індія	38	39	77	-1
...
20	Україна	19	24	43	-5
...

Джерело: [32].

У 2020 році країни ЄС експортували в Україну переважно промислові товари (78%), сировинні матеріали становили 20% [113]. Переважну частину експортованих промислових товарів з ЄС в Україну в 2020 році становили реактори ядерні, котли, машини – 13,3%, засоби наземного транспорту, крім залізничного – 11,6%, електричні машини і устаткування – 8,4%, фармацевтична продукція – 7,7%, енергетичні матеріали – 6,9%, пластмаси, полімерні матеріали – 5,7%, різноманітна хімічна продукція – 3,4%, папір та картон – 2,5% [104].

В той же час, країни ЄС імпортували в 2020 р. з України переважно сировинні товари (52%), промислова продукція становила лише 47% від всіх імпортованих товарів. Переважну частину імпортованих товарів становила їжа та напої (19%), а також енергія (3%) [113]. В 2020 р. структура експорту з України в ЄС була наступною: чорні метали – 13,5%, електричні машини – 11,9%, жири та олії – 9,9%, зернові культури – 9,6%, руди, шлаки – 7,8%, насіння і плоди олійних рослин – 6,7%, деревина і вироби з деревини – 5,3%, меблі – 3,5% [104].

Щодо торгівлі послугами України з ЄС, то починаючи з 2015 р. Україна має позитивне сальдо торгівлі послугами, що в 2020 р. становило 2,5 млрд дол. США. При цьому експорт послуг до країн ЄС протягом 2013–2020 рр. зростав: в 2013 році становив 4 195,7 млн дол. США, в 2020 р. – 4 255,1 млн дол. США. В той же час, імпорт послуг з країн ЄС падав: в 2013 році становив 4 212,0 млн дол. США, в 2020 р. – 2 796,1 млн дол. США.

Динаміка торгівлі послугами України з ЄС наведена в Табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі послугами загалом і в рамках взаємодії з ЄС в 2013–2020 рр., млн дол. США

	Усього	Країни ЄС
Експорт		
2013	14 233,2	4 195,7
2014	11 520,8	3 991,6
2015	9 736,6	2 927,9
2016	9 868,0	3 004,9
2017	10 714,3	3 452,7
2018	11 637,9	3 979,8
2019	15 628,9	4 469,0
2020	11 167,0	4 255,1
Імпорт		
2013	7 523,0	4 212,0
2014	6 373,1	3 148,8
2015	5 523,0	2 750,1
2016	5 326,5	2 421,6
2017	5 476,1	2 532,5
2018	6 308,8	3 355,8
2019	6 942,2	3 728,9
2020	5 209,2	2 796,1

Джерело: складено автором на основі [113].

Обсяг торгівлі послугами між Україною та ЄС у 2020 році склав 7,1 млрд дол. США, що на 14% менше, ніж у 2019 році. Експорт послуг до ЄС знизився на 4,8% та становив 4,3 млрд дол. США. Імпорт послуг з ЄС знизився на 25% та складав 2,8 млрд дол. США [107].

Загалом, протягом 2013–2019 рр. спостерігається переорієнтація торгівлі послугами в європейському напрямку.

Напрямки переорієнтації експорту послуг з України протягом 2013–2019 рр. наведено в Табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Переорієнтація експорту послуг з України протягом 2013–2019 рр., млн дол.

США

	Усього	Країни СНД	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка
Експорт						
2013	14 233,2	5814,9	4 195,7	1427,0	153,0	1581,9
2014	11 520,8	4034,3	3 991,6	1350,7	131,3	1242,8
2015	9 736,6	3544,8	2 927,9	1120,3	145,1	1134,7
2016	9 868,0	3727,9	3 004,9	1154,5	125,1	1132,9
2017	10 714,3	3763,9	3 452,7	1301,9	149,3	1184,8
2018	11 637,9	3701,3	3 979,9	1480,9	161,4	1338,2
2019	15 628,9	...	4 469,0	1951,3	178,6	1631,9
Імпорт						
2013	7 523,0	1466,5	4 212,0	1585,1	35,1	580,4
2014	6 373,1	1204,0	3 148,8	920,8	44,3	694,8
2015	5 523,0	839,6	2 750,1	850,9	39,4	609,7
2016	5 326,5	672,6	2 421,6	888,8	40,7	773,4
2017	5 476,1	650,4	2 532,5	1086,3	80,8	724,9
2018	6 308,8	688,5	3 355,8	1334,7	155,8	535,5
2019	6942,2	...	3 728,9	1613,3	207,9	599,9

Джерело: [113].

Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами з країнами ЄС представлена в Табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Торгівля послугами України з ЄС у 2020 р., тис. дол. США

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2019	тис. дол. США	у % до 2019	
Усього по країнах ЄС	4 255 102,5	95,2	2 796 093,5	75,0	1 459 009,0
Австрія	173 767,2	76,5	11 2021,6	106,7	61 745,6
Бельгія	107 780,6	97,2	152 349,9	86,6	-44 569,3
Болгарія	43 873,4	97,8	26 656,8	95,2	17 216,6
Греція	11 924,5	48,1	10 474,9	27,1	1 449,6
Данія	190 509,6	102,3	72 312,2	96,2	118 197,4

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2019	тис. дол. США	у % до 2019	
Естонія	195 817,2	96,7	43 531,3	84,2	152 285,9
Ірландія	112 611,2	126,5	261 718,3	83,0	-149 107,0
Іспанія	47 164,6	54,4	35 647,9	63,8	11 516,7
Італія	86 147,2	63,6	40 405,8	56,0	45 741,5
Кіпр	387 039,2	108,4	236 746,2	57,9	150 293,1
Латвія	41 870,6	76,9	40 065,8	78,2	1 804,8
Литва	53 380,9	82,7	35 614,5	78,6	17 766,4
Люксембург	27 461,8	183,2	66 716,9	68,8	-39 255,0
Мальта	139 981,4	91,8	114 091,4	70,5	25 890,0
Нідерланди	234 789,5	98,3	110 743,9	74,7	124 045,7
Німеччина	613 252,7	101,2	388 260,3	79,0	224 992,4
Польща	417 896,1	99,3	190 333,0	78,5	227 563,1
Португалія	6 063,3	98,1	3 723,4	27,1	2 339,9
Румунія	111 430,0	95,1	21 341,4	54,8	90 088,6
Словаччина	45 870,2	78,3	23 689,5	26,5	22 180,7
Словенія	22 118,6	99,9	8 677,8	96,8	13 440,9
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	580 752,6	96,1	467 468,0	76,5	113 284,6
Угорщина	195 060,4	90,7	60 623,6	103,5	134 436,8
Фінляндія	27 309,7	85,8	35 297,4	113,4	-7 987,7
Франція	179 788,9	98,5	125 346,5	77,1	54 442,4
Хорватія	6 841,7	42,9	7 245,2	19,5	-403,5
Чехія	100 287,6	97,9	51 955,3	83,7	48 332,4
Швеція	94 311,7	98,3	53 035,0	102,9	41 276,7

Джерело: [113].

Таким чином, згідно з Табл. 1.7, основними європейськими експортерами послуг в Україну в 2020 р. були Німеччина (613,3 млн дол. США), Великобританія (580,8 млн дол. США), Польща (417,9 млн дол. США) та Кіпр (236,7 млн дол. США).

Головними статтями імпорту послуг з Європейського Союзу у 2020 р. були ділові послуги – 22,4%, транспортні послуги – 19,6%, роялті та інші – 15,1%,

послуги у сфері телекомунікацій – 13,9%, послуги, пов’язані з фінансовою діяльністю – 10,4%. [104].

Основними європейськими імпортерами послуг з України в 2020 р. були Великобританія (467,5 млн дол. США), Німеччина (388,3 млн дол. США), Ірландія (261,8 млн дол. США) та Кіпр (387,0 млн дол. США).

Головними статтями експорту послуг до Європейського Союзу у 2020 р. були послуги у сфері телекомунікацій – 31,9%, транспортні послуги – 25,4%, послуги з переробки матеріальних ресурсів – 23,1%, ділові послуги – 13,2%, послуги з ремонту та технічного обслуговування – 1,8% [104].

Головні фактори впливу на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС представлені в Табл. 1.8.

Таблиця 1.8

Фактори впливу на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС

Позитивні фактори впливу	Негативні фактори впливу
1. Функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.	1. Наявність виключень товарів з зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.
2. Активна допомога українським експортерам під час постачання продукції з боку владних інституцій ЄС.	2. Квотування низки видів української продукції під час постачання до країн ЄС.
3. Відкриття вітчизняного ринку для високоякісної та високотехнологічної продукції ЄС.	3. Необхідність проходження сертифікації української продукції під час постачання до Євросоюзу.
4. Адаптація вітчизняних виробників до висококонкурентного середовища.	4. Прихований протекціонізм ЄС за низкою товарних експортних позицій України.

Джерело: [205].

Таким чином, згідно з Табл. 1.8, на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС мають значний вплив як позитивні, так і негативні фактори.

Отже, підписання Угоди про асоціацію з ЄС є значним досягненням для України в плані розвитку відносин з країнами ЄС. Угода про асоціацію відкриває

для України нові можливості для пошуку нових торговельних партнерів, розвитку відносин з країнами ЄС, покращення економічної ситуації в країні.

Загалом, спостерігається тенденція до росту товарообміну між Україною і країнами ЄС. Дані щодо обігу товарів між Україною і країнами ЄС емпірично показують, що Україна має більш тісні відносини з такими країнами, як Італія, Німеччина, Польща та Франція. Причиною цього є такі фактори, як історичні зв'язки, географічна близькість, близькість за рівнем розвитку, рівнем ВВП тощо.

Інтерес для Європи становить переважним чином сировина і напівфабрикати, товари, які мають невелику частину доданої вартості у собівартості. Великим попитом користується продукція деревообробної галузі, харчова продукція. Прискореними темпами збільшується експорт молока і молочної продукції, борошна, олії і олійних культур, паперу і картону, друкованої продукції, керамічних виробів. Важливою частиною Угоди про асоціацію є спрощення умов торгівлі автомобілями і поступове зниження митних ставок, що відкрило для України можливості для недорогого імпорту як нових, так і потриманих автомобілів. Обсяги експорту послуг до Європи значно менші, це вказує на нерозвиненість економіки в Україні і фактичну відсутність ринкової економіки.

Висновки до Розділу 1

Дослідження теоретико-методологічних основ аналізу економічних ефектів зон вільної торгівлі у світовому господарстві дозволяє зробити наступні висновки.

1. Міжнародні інтеграційні процеси - одна з визначальних рис сучасної системи міжнародних економічних відносин. Створення інтеграційних угруповань є характерним процесом для другої половини ХХ ст. в умовах лібералізації торговельних відносин, суттєвого підвищення міждержавної конкурентної боротьби і появи нових видів конкуренції. Передумови побудови

інтеграційних утворень наступні: близькість рівня економічного розвитку держав і близькість ступеня ринкової зрілості держав; географічне розташування країн, які інтегруються, спільні кордони та економічні зв'язки; спільність економічних та інших проблем, які постали перед державами; створення демонстраційного ефекту.

2. Процес побудови інтеграційного угруповання проходить визначені стадії розвитку: підписання преференційних торговельних угод, створення зони вільної торгівлі, митного союзу, створення спільного ринку, побудова економічного союзу, політичного союзу.

3. Створення інтеграційного угруповання приносить країні динамічні і статичні ефекти. До позитивних динамічних ефектів інтеграції належать: ефект просторового розподілу і структурних змін, ефект економії на масштабі виробництва, ефект конвергенції, ефект доміно. До негативних динамічних ефектів інтеграції належать: ефект збільшення негативної взаємозалежності, ефект втрати економічного суверенітету; ефект збільшення витрат для узгодження економічних рішень, що полягає в понесенні додаткових витрат, пов'язаних з гармонізацією економічної політики; ефект дивергенції, що полягає в збільшенні економічної нерівності між країнами-членами внаслідок нерівномірного розподілу доходів і витрат в межах інтеграційного об'єднання; ефект структурної перебудови, що полягає в понесенні додаткових витрат країн-членів союзу, пов'язаних з кризою неефективної діяльності інститутів і суб'єктів господарювання в умовах посилення конкуренції на ринку; ефект збільшення витрат, пов'язаних з рухом капіталу всередині регіону та припливом капіталу від третіх країн. До статичних ефектів належать ефект створення торгівлі та ефект відхилення торгівлі. Для вимірювання динамічних ефектів інтеграції використовуються теоретичні моделі та методи економетричного аналізу: моделі загальної рівноваги, гравітаційні моделі, моделі множинної регресії тощо. Ефективність інтеграційних процесів можна оцінити також з використанням наступних статистичних індексів: індексу відкритості торгівлі, індексу умов торгівлі, індексу концентрації експорту, індексу чистої торгівлі, індексу

імпортової залежності, індексу товарної диверсифікації, індексу концентрації зовнішньої торгівлі, індексу внутрішньогалузевої торгівлі, комплементарності торгівлі.

4. Європейський Союз є одним з головних торговельних партнерів України як у сфері торгівлі товарами, так і у сфері торгівлі послугами. Протягом 2013–2020 років спостерігається переорієнтація експорту товарів та послуг з України в проєвропейському напрямку, а негативне сальдо торгівлі товарами та послугами має тенденцію до зменшення після створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС. Товарна структура експорту України до країн ЄС змінюється під впливом спеціалізації виробництва в країні, а також під впливом змін внутрішньогалузевої торгівлі.

5. Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС є значним досягненням для України в плані розвитку торговельних відносин з країнами ЄС. Головним результатом створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС є налагодження торговельних відносин, лібералізація торгівлі та збільшення кількості компаній, які здійснюють експорт товарів до ЄС. Протягом останніх років проєвропейський напрям інтеграції України супроводжувався переорієнтацією торгівлі та зміною товарної структури торгівлі. Створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС вплинуло на трансформацію товарної експортної спеціалізації України щодо країн Європейського Союзу. Зона вільної торгівлі відкриває для України нові можливості для пошуку нових торговельних партнерів, розвитку відносин з країнами ЄС, покращення економічної ситуації в країні. Позитивними факторами впливу на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС є активна допомога українським експортерам під час постачання продукції з боку владних інституцій ЄС, відкриття вітчизняного ринку для високоякісної та високотехнологічної продукції ЄС, адаптація вітчизняних виробників до висококонкурентного середовища. Негативними факторами впливу на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС є наявність виключень товарів з зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, квотування низки видів української

продукції під час постачання до країн ЄС, необхідність проходження сертифікації української продукції під час постачання до ЄС, прихований протекціонізм ЄС за низкою товарних експортних позицій України.

Основні результати та положення даного розділу висвітлені автором в таких наукових працях [162, 163, 167].

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ ПОГЛИБЛЕНОЇ ТА ВСЕОХОПЛЮЮЧОЇ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС.

2.1. Механізм виникнення статичних та динамічних ефектів створення зони вільної торгівлі України з ЄС

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі України з ЄС передбачає поступове скасування тарифів на більшість товарних позицій, що імпортуються з Європейського Союзу. Це надало переваги кінцевим споживачам України у вигляді отримання на ринку більш конкурентних цін. У той же час новий етап відносин з Європейським Союзом створює певні загрози для української економіки, такі як можливе зростання безробіття, падіння розвитку різних галузей економіки або погіршення балансу зовнішньої торгівлі.

Останніми роками участь України у світовому економічному процесі зросла, що призвело до структурних змін в зовнішній економіці та є стимулом до модернізації країни та підвищенню життєвого рівня населення до середньоєвропейських соціальних стандартів. Угода про асоціацію відкриває безліч нових можливостей для економіки України. Вплив підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на економічне зростання країни є дуже значним та дозволяє посилити співпрацю з ЄС в таких сферах, як енергетична співпраця, навколишнє середовище, транспорт, фінансові послуги, сільське господарство і розвиток сільських територій, рибальство, захист прав споживачів, співпраця з громадянським суспільством, участь в програмах Євросоюзу. Розвиткові взаємної торгівлі сприяють односторонні преференції для українських товарів на ринку країн ЄС.

Головними показниками, що характеризують статичні ефекти створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС, є ефекти створення та відхилення торгівлі [159].

Розрахунок ефекту створення та ефекту відхилення торгівлі було здійснено для наступних груп товарів, що становлять основу імпорту України:

«Енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки» (товарна група 27), «Фармацевтична продукція» (товарна група 30), «Котли, машини, апарати та механічні пристрої» (товарна група 84), «Наземні транспортні засоби, крім залізничних» (товарна група 87), «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85). Результати розрахунків ефекту створення та ефекту відхилення торгівлі представлено в Табл. 2.1 (розраховано згідно формул 1.1 та 1.2).

Таблиця 2.1

Ефекти створення та відхилення торгівлі для основних статей імпорту України в 2013–2019 рр.

Товарна група	Ефект створення, млрд дол. США	Ефект відхилення, млрд дол. США
Енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки (товарна група 27)	-20,537	-0,269
Фармацевтична продукція (товарна група 30)	-5,713	0,057
Котли, машини, апарати та механічні пристрої (товарна група 84)	-4,147	0,700
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	6,127	-0,376
Наземні транспортні засоби, крім залізничних (товарна група 87)	5,005	-0,094

Джерело: складено автором на основі [113].

Як показують розрахунки за основними товарними групами, що наведені в Табл. 2.1, ефект створення торгівлі є характерним для таких товарних груп як «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85) та «Наземні транспортні засоби, крім залізничних» (товарна група 87) і за результатами 2013–2019 рр. становить 6,127 та 5,005 млрд дол. США відповідно. Аналізуючи отримані

результати, можна звернути увагу на те, що решта аналізованих товарних груп мають негативний знак результатів розрахунків, отже, для них відсутній ефект створення торгівлі. Загалом, наявність ефекту створення торгівлі щодо товарних груп «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85) та «Наземні транспортні засоби, крім залізничних» (товарна група 87) говорить про те, що імпорт України товарів від країни-партнера заміщує виробництво неефективних національних виробників. [159].

Завдяки ефекту створення торгівлі країни, які знижують торгові бар'єри, отримують результат у вигляді збільшення обсягів як двостороннього, так і загального товарообігу. Водночас ефект створення торгівлі також не лише може давати абсолютно позитивні результати. Так, наприклад, при створенні митного союзу досліджувана країна втрачає доходи внаслідок усунення митних бар'єрів для країн-членів союзу. Компенсація фінансових втрат може привести, зокрема, до підвищення податків на споживання інших продуктів, що, в свою чергу, може негативно позначитися на їх використанні і, відповідно, на обсягах виробництва [145, с. 714].

Загалом, ефект створення торгівлі показує позитивні зміни економіки України після створення зони вільної торгівлі.

Згідно Табл. 2.1, ефект відхилення торгівлі є характерним для таких товарних груп як «Фармацевтична продукція» (товарна група 30), «Котли, машини, апарати та механічні пристрої» (товарна група 84). Появі ефекту відхилення торгівлі у торговельних відносинах України та ЄС сприяє наявність розриву виробничих витрат між торговельними партнерами, низький рівень торгівлі по відношенню до виробництва, висока частка взаємної торгівлі між партнерами до створення інтеграційного угруповання; невелика місткість ринку інтеграційного угруповання. Крім того, однією з причин появи ефекту відхилення в торгівлі України є ситуація, коли країна зменшує імпорт товарів з більш ефективного джерела на світовому ринку на користь постачальників всередині інтеграційного об'єднання, що пропонують вищу ціну, ніж на світовому ринку, але меншу, ніж сумарна ціна світового ринку і митного тарифу:

і чим вищий зовнішній тариф, тим вищою є ймовірність створення ефекту відхилення торгівлі. Таким чином, відбувається зростання взаємної торгівлі між країнами-учасницями інтеграційного об'єднання та одночасне скорочення питомої ваги третіх держав як партнерів у міжнародних торговельних відносинах України [159].

Ефект відхилення торгівлі означає переорієнтацію національного ринку з купівлі певного ряду товарів на світовому ринку на придбання продукції з країни, з якою створюється інтеграційне утворення. На відміну від ефекту створення торгівлі ефект відхилення показує лише збільшення обсягів двостороннього товарообігу. Загальний товарообіг, отриманий за рахунок ефекту відхилення, як правило, не збільшується, оскільки означає зміщення поставок продукції від однієї країни, з якою не здійснена лібералізація торгівлі, до іншої, з якою створене інтеграційне утворення. Тому результативність лібералізації торгівлі двох країн визначається перевищенням ефекту створення над ефектом відхилення торгівлі. В результаті цього масштаби торгових взаємодій зростають, а країни отримують загальний вигравш, який може бути визначений ефектом добробуту, що утворюється в результаті зниження цін на імпорт на вітчизняному ринку і представляє собою поєднання надлишків споживача і виробника. При цьому загальна тарифна виручка бюджетів країн, що здійснюють торговельну лібералізацію, скорочується внаслідок зниження відрахувань від митних платежів, що може бути компенсовано збільшенням ефективного імпорту, експорту і виникненням ефекту добробуту. Загальний торговельний ефект, який є сумою ефектів від створення і відхилення торгівлі, також повинен бути вище втрат тарифної виручки, в іншому випадку це буде означати, що торгова лібералізація не має економічного сенсу, оскільки скорочення доходів бюджету не компенсується загальним вигравшем для національного ринку [92].

Загалом, ефект відхилення торгівлі показує негативні зміни економіки України після створення зони вільної торгівлі.

Порахувавши індекси виявлених порівняльних переваг для ЄС і України, можна визначити, за якими товарними групами Україна має більше переваг, ніж ЄС у взаємній торгівлі товарами. Можна передбачити, що в найбільшій мірі від лібералізації торгівлі виграють саме ті сектори економіки України, які мають і використовують порівняльні переваги в торгівлі. Факторами, що посилюють торговельні позиції на ринку і сприяють створенню виявлених порівняльних переваг, є зниження тарифних і нетарифних обмежень, продуктивність виробництва, наявність ресурсів.

За 2013–2020 рр. індекс виявлених порівняльних переваг для основних статей експорту України представлено в Табл. 2.2 (розраховано згідно формули 1.3).

Таблиця 2.2

Індекси виявлених порівняльних переваг для основних статей експорту України в 2013–2019 рр.

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Регіон	Україна						
Зернові культури (товарна група 10)	16,38	18,91	26,79	29,05	25,35	26,39	32,70
Жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15)	11,28	13,75	17,62	20,89	18,87	19,53	19,87
Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)	5,13	5,52	6,55	5,68	5,55	5,70	5,62
Чорні метали (товарна група 72)	11,48	10,87	11,40	11,07	9,42	9,58	8,78
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	0,43	0,39	0,39	0,41	0,41	0,43	0,39
Регіон	Європейський Союз						

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Регіон	Україна						
Зернові культури (товарна група 10)	0,76	0,72	0,75	0,68	0,62	0,60	0,66
Жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15)	0,89	0,83	0,82	0,84	0,82	0,84	0,82
Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)	0,15	0,17	0,18	0,15	0,17	0,19	0,16
Чорні метали (товарна група 72)	1,21	1,15	1,14	1,11	1,17	1,16	1,15
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	0,68	0,68	0,62	0,62	0,63	0,63	0,63

Джерело: складено автором на основі [113].

Отже, країна має переваги в торгівлі товарами, якщо значення індексів виявлених порівняльних переваг становить більше 1, та не має переваг в торгівлі, якщо значення індексів не перевищує 1.

Таким чином, згідно Табл. 2.2., для України характерні порівняльні переваги по переважній частині основних статей експорту: зокрема, в 2019 році індекс виявлених порівняльних переваг для товарів «Зернові культури» (товарна група 10) становив 32,70, «Жири та олії тваринного або рослинного походження» (товарна група 15) – 19,87, «Руди, шлаки та лоза» (товарна група 26) – 8,78, «Чорні метали» (товарна група 72) – 0,39. Крім того, варто зазначити, що протягом 2013–2019 рр. Україна посилила свої позиції щодо порівняльних переваг експорту товарів «Зернові культури» (товарна група 10) та «Жири та олії тваринного або рослинного походження» (товарна група 15), що свідчить про те,

що Україна має перспективи до подальшої спеціалізації для нарощення експорту даних товарів [159].

Крім того, згідно Табл. 2.2., в порівнянні з індексом виявлених порівняльних переваг України і ЄС щодо основних статей експорту з України, можна зробити висновок, що Україна має більшу ніж ЄС спеціалізацію щодо експорту товарів «Зернові культури» (товарна група 10), «Жири та олії тваринного або рослинного походження» (товарна група 15), «Руди, шлаки та лоза» (товарна група 26), «Чорні метали» (товарна група 72). Зокрема, в 2019 році індекс RCA України для товарів «Зернові культури» (товарна група 10) перевищував відповідний індекс ЄС у 49,5 разів, для товарів «Зернові культури» (товарна група 10) – 24,2 разів, для товарів «Руди, шлаки та лоза» (товарна група 26) – у 35,1 разів, для товарів «Чорні метали» (товарна група 72) – у 7,6 разів. Загалом, можна зробити висновок, що ЄС не має виявлених порівняльних переваг у торгівлі вищезгаданими товарами, на відміну від України [159].

Досліджуючи наслідки створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС, важливо розрахувати індекси виявлених порівняльних переваг щодо країн ЄС, тому важливо вирахувати індекси не лише щодо світового експорту, а й щодо ЄС. Розрахунок індексів виявлених порівняльних переваг щодо країн ЄС за 2013–2020 рік наведено в Табл. 2.3 (розраховано згідно формули 1.3).

Таблиця 2.3

Індекси виявлених порівняльних переваг України щодо країн ЄС для основних статей експорту в 2013–2020 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Зернові культури (товарна група 10)	20,17	26,21	33,31	39,36	40,76	43,92	49,99	41,02
Жири та олії тваринного або рослинного походження	11,85	16,49	19,95	23,22	22,96	23,11	24,32	25,80

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
(товарна група 15)								
Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)	31,51	33,11	34,45	33,98	31,58	29,65	35,52	37,30
Чорні метали (товарна група 72)	8,83	9,38	9,23	9,30	8,07	8,27	7,71	7,61
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	0,59	0,58	0,59	0,63	0,65	0,69	0,61	0,51

Джерело: складено автором на основі [113].

Згідно Табл. 2.3, значним чином саме та продукція, що становить основну частину експортованих товарів до країн ЄС, має значні індекси виявлених порівняльних переваг. В 2020 році індекс виявлених порівняльних переваг України відносно ринку ЄС становив: «Зернові культури (товарна група 10)» – 41,02, «Жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15)» – 25,80, «Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)» – 37,30, «Чорні метали (товарна група 72)» – 7,61, «Електричні машини і устаткування (товарна група 85)» – 0,51. Таким чином, можна зробити висновок, що Україна має порівняльні переваги щодо торгівлі на ринку ЄС всіма вищезазначеними товарами за виключенням товарної групи «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85), значення індексів для якого протягом 2013–2020 років не перевищували одиниці [159].

Розрахунок індексу виявлених порівняльних переваг України в межах торгівлі з країнами ЄС в розрізі 99 товарних груп за 2013–2020 рр. наведено в Додатку Б. Згідно результатів розрахунків, наведених в Додатку Б, Україна має порівняльні переваги по 54 товарних групах з 99, з яких найбільш суттєве зростання мали індекси по 7 товарних групах: 87, 41, 42, 90, 64, 53, 23. Однак, виявлені порівняльні переваги характерні в основному для товарних груп з

невисоким рівнем доданої вартості, а зростання індексу для товарних груп з високим рівнем доданої вартості відбувається доволі повільно.

Загалом, індекс виявлених порівняльних переваг є чутливим до всього, що викривляє структуру торгівлі, тобто до торговельних бар'єрів. Оскільки в країнах Європейського Союзу та в Україні різні умови торгівлі з іншими країнами, то це значним чином впливає на індекси. Для групи товарів, де індекси виявлених порівняльних переваг значно перевищують одиницю, вірогідність втрати переваг за зміни умов торгівлі є невисокою [152].

Також варто зазначити, що товари, індекс виявлених порівняльних переваг для яких значно перевищує одиницю, можна вважати висококонкурентоспроможними на ринку і стійкими до ринкових потрясінь. Збільшення індексу виявлених порівняльних переваг для таких груп товарів, як «Зернові культури» (товарна група 10), «Жири та олії тваринного або рослинного походження» (товарна група 15), «Руди, шлаки та лоза» (товарна група 26) в напрямку ЄС говорить про позитивні наслідки створення ЗВТ для розвитку торгівлі даними товарами.

Загалом, індекс виявлених порівняльних переваг показує, що на ринку ЄС Україна спеціалізується переважно на виробництві товарів з низькою доданою вартістю.

Для дослідження орієнтації експорту товарів на певний регіон потрібно поррахувати індекси регіональної орієнтації. Разом з індексом виявлених порівняльних переваг індекси регіональної орієнтації можуть показати, за якими товарами можлива переорієнтація торгівлі. Даний індекс додатково дає можливість виміряти наявність ефектів відхилення торгівлі в умовах поглиблення інтеграційних процесів України до ЄС.

Розрахунки індексів регіональної орієнтації для основних експортних статей в Україні наведено в Табл. 2.4 (розраховано згідно формули 1.4).

Таблиця 2.4

Індекси регіональної орієнтації до ЄС для основних статей експорту України в 2013–2020 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Зернові культури (товарна група 10)	1,02	0,87	0,79	0,57	0,65	0,72	0,66	0,50
Жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15)	0,54	0,66	0,60	0,82	0,80	0,60	0,79	0,84
Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)	1,70	1,44	1,27	1,33	1,40	1,41	1,19	0,86
Чорні метали (товарна група 72)	1,07	0,96	0,95	1,00	0,91	0,88	0,87	0,86
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	1,81	1,95	2,12	2,09	1,98	1,90	2,00	2,26

Джерело: складено автором на основі [113].

Таким чином, згідно Табл. 2.4., переорієнтація торгівлі в напрямку ЄС можлива в таких галузях, як електричні машини і устаткування: ще в 2013 році індекс регіональної орієнтації до ЄС за даною групою товарів становила 1,81, а вже в 2019 році – 2,26. Щодо товарних груп «Зернові культури» (товарна група 10), «Жири та олії тваринного або рослинного походження» (товарна група 15) та «Чорні метали» (товарна група 72) – можна говорити про відсутність

орієнтації торгівлі в ЄС за цими товарами в 2020 році, оскільки значення індексів регіональної орієнтації не перевищують одиниці [159].

Індекси регіональної орієнтації України в межах торгівлі з країнами ЄС в розрізі 99 товарних груп за 2013–2020 рр. наведено в Додатку В. За результатами розрахунків, наведених в Додатку В, можна зробити висновок, що Україна має переважно більшу орієнтацію торгівлі саме на ринок ЄС по 51 товарній групі з 99, з яких суттєве зростання мали відповідні індекси по 28 товарних групах, що підтверджує зростання ролі попиту саме на спільному ринку ЄС для відповідних товарних груп у порівнянні з українським експортом на інші світові ринки. Регіональна переорієнтація торгівлі України по значній кількості товарних груп на ринок ЄС стає важливим фактором змін у географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі України у цілому.

Загалом, статичні ефекти торгівлі є показниками ефективності нарощення торговельних відносин на початковому етапі створення торговельних відносин. Надалі, при збільшенні капіталовкладень та росту накопиченого капіталу можливе збільшення економічного добробуту, пов'язане з ефектами приєднання до інтеграційного угруповання (поява динамічних ефектів) [159].

Динамічні ефекти інтеграції проявляються у довгострокових перспективах. Динамічними інтеграційними ефектами створення ЗВТ є ефекти економії на масштабі виробництва, інвестиційні ефекти, ефекти підвищення конкуренції, поляризації тощо [195].

Динамічний вплив ЗВТ на економічний добробут населення України наведено в Табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Вплив ЗВТ на економічний добробут населення України, млн дол. США

Регіональне об'єднання	Еквівалентна змінна, млн дол. США
Україна	171,82

Джерело: [199].

Таким чином, зміна економічного добробуту України внаслідок створення ЗВТ для України становитиме 171,82 млн дол. США.

Загалом, імплементація Угоди про асоціацію дає перші результати. В цілому, ЗВТ повинна забезпечити поступовий процес інтеграції української економіки до внутрішнього ринку ЄС та приєднання України до програм технологічного розвитку, які здійснюються ЄС. Зовнішньоторговельні ефекти створення ЗВТ показують позитивну зміну в обсягах торгівлі основними товарними групами України з ЄС. Виникнення ефекту створення торгівлі призводить до того, що відбувається значне скорочення виробництва певного виду продукції, що, з одного боку, веде до появи супутніх адаптаційних витрат (банкрутства, звільнення і т.д.), а з іншого, до підвищення рівня добробуту. В результаті відбувається переміщення людського капіталу і інвестицій з однієї галузі в іншу. Ефект переорієнтації торгівлі спостерігається у таких галузях, як «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85). Додатковими ефектами є підвищення добробуту завдяки більш вигідному і ефективному переміщенню ресурсів, зниженню рівня цін, а також витрат за рахунок здійснення зовнішньоторговельних операцій, покращення ефективності і динаміки капіталовкладень, а також технологічного прогресу в результаті дії статичного ефекту, що є стимулами до появи динамічних ефектів в довгострокових періодах.

Загалом, аналіз впливу європейських інтеграційних процесів для України свідчить про позитивні тенденції розвитку. Зокрема, вектор європейської інтеграції України визнаний і підтримується більшістю громадян та політичних сил країни. Тому є підстави стверджувати, що Україна пройшла етап вибору між європейським та євразійським векторами інтеграційного розвитку країни. Описуючи поточну ситуацію щодо імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, слід зазначити, що є деякі позитивні зміни, які передбачені Угодою, але статус реалізації багатьох положень, викладених у ній, свідчить про низький рівень їх здійснення. Враховуючи позитивний економічний вплив інтеграції України до ЄС, необхідно посилити ефективність імплементації Угоди у напрямку переходу до наступного рівня інтеграції.

Водночас рух до європейського співтовариства сповільнюється несприятливими геополітичними тенденціями, відцентровими процесами в ЄС, гібридною агресією Росії, спалахом глобальної пандемії. На жаль, досі Україні не вдалося ефективно перетворити курс євроінтеграції на соціально-економічні зміни, відчутні для українських громадян. Цілком очевидно, що загальні результати євроінтеграції України, а також процес подальшого впровадження Угоди визначатимуться тим, наскільки ефективно вона долає свої внутрішні проблеми.

2.2. Зовнішньоторговельні індекси економічної асоціації України з ЄС

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС відкриває Україні доступ до 500 мільйонів споживачів на ринку, безумовно впливає на збільшення зовнішньої торгівлі і відповідно, економічної стабільності. ЄС підтримує Україну у забезпеченні стабільного, процвітаючого та демократичного майбутнього для своїх громадян і непохитно підтримує незалежність України, територіальну цілісність та суверенітет. Плюси підписання Угоди про асоціацію відчуває на собі український бізнес, що постачає в ЄС сировинні матеріали і напівфабрикати, оскільки зазначені товари затребувані в ЄС. Угода про асоціацію є одним з основних інструментів зближення України та ЄС, сприяння поглибленню політичних зв'язків, зміцнення економічних зв'язків та поваги спільних цінностей.

Україна продовжує амбіційну програму реформ для прискорення економічного зростання та покращення засобів існування громадян. Пріоритетні реформи включають боротьбу з корупцією, реформу судової системи, конституційну та виборчу реформи, поліпшення ділового бізнес-клімату та енергоефективності, а також реформу державного управління та децентралізацію. Зменшення увізних тарифів створює можливості для зниження цін на імпортовані з ЄС товари на внутрішньому ринку, що є безумовною перевагою для кінцевого споживача України [105].

Ефективність розвитку торгових відносин України з країнами Європейського Союзу в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС безпосередньо пояснює ряд зовнішньоторговельних індексів, зокрема: індекси відкритості торгівлі, індекси умов торгівлі, індекси концентрації експорту, індекси чистої торгівлі, індекси імпортої залежності, індекси диверсифікації експорту, індекси внутрішньогалузевої торгівлі, індекси комплементарності торгівлі. Нижче було пораховано основні зовнішньоторговельні індекси торгівлі України з ЄС в період 2013–2019 рр. для порівняння особливостей характеру торгівлі до та після створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Розглянемо динаміку відкритості торгівлі товарами та послугами України та ЄС за 2013–2020 рр. Україна є достатньо відкритою економікою, що спричиняє значну залежність від зовнішніх коливань і потрясінь.

Динаміка відкритості торгівлі товарами та послугами України та ЄС протягом 2013–2020 рр. наведена в Табл. 2.6 (пораховано за формулою 1.13).

Таблиця 2.6

Індекси відкритості торгівлі України та ЄС в 2013–2020 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Індекс відкритості торгівлі ЄС	85,16	86,14	87,41	86,27	89,49	90,95	90,68	90,71
Індекс відкритості торгівлі України	95,15	100,69	107,81	105,52	103,72	99,12	90,17	91,71
Індекс відкритості торгівлі України в напрямку ЄС	28,48	34,30	37,55	38,67	39,52	38,76	35,11	33,27

Джерело: складено автором на основі [113].

Таким чином, протягом 2013–2018 рр. Україна була більш відкритою для зовнішньої торгівлі, аніж Європейський Союз. В той же час, індекс відкритості

торгівлі України має тенденцію до зниження (показник відкритості торгівлі України в 2013 році становив 95,15, в 2020 році – 91,71), в той час як ЄС – до збільшення (в 2013 р. індекс відкритості торгівлі ЄС становив 85,16, а вже в 2020 – 90,61). Загалом, відкритість економіки України говорить про вразливість і чуттєвість до зовнішніх економічних шоків і потрясінь, нестабільності світових ринків, а також показує залежність українських виробників від зовнішніх ринків.

Економіка України у цілому дуже відкрита. При цьому, ураховуючи, що в Україні дуже вузький асортимент товарів, що експортуються, це робить ринок України є вразливим до глобальних дисбалансів. ВВП України у 2008–2009 рр. характеризувалося одним з найбільших падінь в світі в умовах світової кризи, що є результатом такої відкритості [152].

Відкритість економіки України говорить про високий рівень залежності від зовнішньоторговельних відносин та зовнішніх факторів, які чинять вплив не лише на зовнішньоторговельну діяльність, а і на рівень зовнішньоекономічної безпеки держави. Високий індекс відкритості економіки в 2014 р. пов'язаний з активізацією відносин з ЄС та підписанням Угоди про асоціацію, а також з погіршенням відносин з РФ та загостренням воєнних дій на сході України. Крім того, Україно було отримано значні суми фінансової допомоги, а саме допомогу надавали Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, Канада та Японія [197, с. 135].

Потрібно ураховувати теж, що значний показник відкритості торгівлі України говорить про те, що експортний потенціал України може залежати від імпорту, бо для багатьох виробів, які виробляються на експорт, часто використовують імпортну сировину.

Високий ступінь відкритості економіки є потенційним джерелом загрози для національної економіки. Для економічної безпеки України потенційними загрозами можуть слугувати: висока залежність від зовнішньоекономічного руху товарів; деформована структура експортного та виробничого потенціалу, «голландська хвороба»; сповільнення розвитку внутрішнього виробництва.

Наявність високого рівня відкритості економіки в Україні спричинено, зокрема, низьким рівнем конкурентоспроможності національних виробників, активними процесами глобалізації, несприятливим інвестиційним кліматом, високою залежністю від імпортованих енергоресурсів. Таким чином, висока відкритість економіки України в цілому створює потенційні загрози на шляху ефективної інтеграції до глобальних інтеграційних процесів.

Результати розрахунків індексу відкритості торгівлі України у цілому та в напрямку ЄС, наведені в Табл. 2.6 свідчать про суттєве зростання ролі торговельних відносин з ЄС для економічного розвитку України в умовах її дезінтеграції з Росією. Індекс відкритості зовнішньої торгівлі України у цілому за відповідний період зменшився, в той час як індекс відкритості торгівлі з країнами ЄС збільшився. Це підтверджує пріоритетне значення торговельних зв'язків саме з Європейським Союзом для розвитку національної економіки України у цілому. Більш того, торговельні зв'язки з Європейським Союзом частково змогли компенсувати зменшення відкритості торгівлі України з іншими країнами.

Збільшенню індексу відкритості торгівлі України з ЄС протягом 2013–2020 років сприяло збільшення відкритості регіональної економічної системи для торгових відносин з Європейським Союзом. Протягом даного періоду переважну структуру українського експорту становили сировинні товари та сільськогосподарські продукти. В той же час, зросла частка імпорту тих товарів з ЄС, що раніше імпортувалися з Російської Федерації і були витіснені з ринку в результаті застосування зовнішньоторговельних санкцій [125].

Таким чином, підписання Угоди про асоціацію та створення режиму вільної торгівлі України з Європейським Союзом вплинуло на стан структури та динаміки зовнішньої торгівлі. Економіка України є відкритою до торгівлі з Європейським Союзом та залежною від експорту продукції на ринках європейських країн. При цьому від'ємна динаміка імпорту товарів з країн ЄС зберігається по більшості областей України, а значущість імпорту посилюється для задоволення внутрішніх потреб на українському ринку. В той же час,

російський ринок збуту став менш привабливим для виробників товарів. Зростаюча кількість виробників, що експортують продукцію до ринків ЄС, є свідченням привабливості даного напрямку торгівлі [125].

Іншим індексом, що описує ефективність розвитку торговельних відносин, є індекс умов торгівлі.

Динаміка цінових та кількісних індексів умов торгівлі України для основних груп експорту/імпорту України до/з ЄС протягом 2013–2019 рр. наведено в Табл. 2.7. та Табл. 2.8.

Таблиця 2.7

Індекси умов торгівлі (кількісні) України для основних груп експорту/імпорту України до/з ЄС

Товарна група	Товар	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт товарів								
10	Зернові культури	84,4	104,7	256,1	110,0	88,2	97,6	142,6
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження	75,4	184,8	136,2	96,0	116,1	94,5	110,8
26	Руди, шлак і зола	117,1	113,9	109,0	107,6	90,2	115,2	98,6
72	Чорні метали	107,0	140,6	135,6	75,5	73,2	94,3	101,9
Імпорт товарів								
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	109,4	90,3	32,1	118,6	111,8	89,3	104,7
30	Фармацевтична продукція	121,5	107,7	96,9	91,7	101,2	102,4	117,3
84	Реактори ядерні, котли, машини	99,4	116,8	100,6	56,7	88,7	87,9	92,6
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного	71,6	175,3	104,4	41,1	60,2	87,9	66,5

Джерело: [113].

Таблиця 2.8

Індекси умов торгівлі (цінові) України для основних груп експорту/імпорту
України до/з ЄС

Товарна група	Товар	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт товарів								
10	Зернові культури	91,7	92,9	85,7	94,8	102,1	105,6	98,7
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження	111,3	78,6	104,9	92,8	92,3	103,0	100,3
26	Руди, шлак і зола	118,8	93,0	67,3	106,3	125,5	106,6	114,0
72	Чорні метали	91,8	103,9	87,4	101,9	115,0	101,0	94,1
Імпорт товарів								
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	102,8	107,9	105,2	106,9	106,3	106,7	105,5
30	Фармацевтична продукція	95,9	106,3	113,5	110,0	93,7	99,8	90,1
84	Реактори ядерні, котли, машини	107,5	95,2	90,0	107,2	101,3	101,4	103,2
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного	103,2	98,8	86,8	105,6	118,2	110,9	108,9

Джерело: [113].

Таким чином, динаміка кількісних індексів умов торгівлі говорить про перевищення обсягу експорту товарних груп 10 «Зернові культури», 15 «Жири та олії тваринного або рослинного походження», 72 «Чорні метали», 27 «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки», 30 «Фармацевтична продукція» над імпортом в 2019 р. В той же час, для товарних груп 26 «Руди, шлак і зола», 84 «Реактори ядерні, котли, машини», 87 «Засоби наземного транспорту, крім залізничного» характерний імпортозалежний стан на ринку України, що визначає структуру попиту при формуванні торговельного обороту Україна–ЄС.

При цьому, прослідковується зниження індексу цін для даних товарів, що характеризує погіршення умов торгівлі на зовнішньому ринку, що показує негативні тенденції, які впливають на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС.

Показники цінових індексів умов торгівлі у 2016–2019 рр. знизилося, це значить, що ціни експортної продукції України протягом даного періоду були меншими за ціни імпорту, а тому умови торгівлі погіршилися за аналізований період. Крім того, зростання цінового індексу умов торгівлі говорить про те, що збільшення вартості експорту товарів формувалась за рахунок збільшення цін на товари, а отже вказує на наявність інфляційної загрози. Для зовнішньої торгівлі України з ЄС це може бути негативним індикатором, що описує зовнішньоторговельні диспропорції в результаті різних рівнів економічного розвитку торговельних партнерів.

Починаючи з 1.01.2018 р. Україною було застосовано Регіональну конвенцію пан-євросередземноморських преференційних правил походження. Конвенцію було застосовано як інструмент, розроблений ЄС про співпрацю з торговими контрагентами, а також про взаємну співпрацю даних контрагентів. Застосування конвенції пан-євросередземноморських преференційних правил походження дає можливість виробничим підприємствам України купувати сировинні матеріали і комплектуючі частини, а товари збувати в країнах Європейського Союзу, в той же час зберігати статус преференційного походження, – імпортувати товари по зниженій або нульовій ставці тарифу. Таким чином, можна припустити, що посилення орієнтації виробництва на експорт повинно стати основним чинником економічного росту переважної більшості галузей України та збільшити індекси умов торгівлі [144, с. 90].

Загалом, розрахунок індексів умов торгівлі дозволяє зробити висновок про наступні негативні результати зовнішньої торговельної діяльності українських підприємств:

- 1) суттєве зниження кількісних індексів умов торгівлі рудами, шлаком і золою, а також торгівлі чорними металами;

2) збільшення цінних індексів торгівлі засобами наземного транспорту, крім залізничного, а також паливами мінеральними, нафтою і продуктами її перегонки.

Таким чином, індекси умов торгівлі України показують негативні тенденції, які впливають на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС.

Далі, для аналізу перевищення обсягів імпорту окремих товарних груп над експортом було розраховано індекси чистої торгівлі. Даний показник дає можливість проаналізувати залежність від імпорту окремих груп товарів на зовнішньому ринку або при торгівлі товарами з окремим регіоном.

Індекси чистої торгівлі для основних груп експорту товарів з України в ЄС наведено в Табл. 2.9 (розраховано за формулою 1.16).

Таблиця 2.9

Індекси чистої торгівлі для головних експортних груп товарів в ЄС

Товарна група	Товар	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
10	Зернові культури	0,77	0,74	0,88	0,85	0,88	0,90	0,91	0,90
15	Жири та олії; готові харчові жири; воски	0,66	0,83	0,87	0,91	0,93	0,90	0,91	0,93
26	Руди, шлак і зола	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
72	Чорні метали	0,79	0,84	0,84	0,83	0,84	0,84	0,81	0,77

Джерело: складено автором на основі [113].

Таким чином, індекси чистої торгівлі для основних експортних груп продукції до країн ЄС показує майже повну незалежність України від імпорту. Крім того, протягом 2013–2020 рр. відбувається збільшення індексу чистої торгівлі для основних статей експорту товарів з України до ЄС. В той же час, дана тенденція частково виявляє ризики структури експорту України до ЄС, оскільки перелічені статті є сировинними товарами, а не готовою продукцією. Нарощуючи експортні потужності зі збуту таких товарів, Україна потенційно

втрачає потенційні вигоди від реалізації кінцевих продуктів, вироблених з використанням даної сировини.

Індекси чистої торгівлі для основних груп імпорту товарів з ЄС наведено в Табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Індекси чистої торгівлі для основних груп імпорту товарів з ЄС

Товарна група	Товар	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	-0,48	-0,57	-0,81	-0,76	-0,69	-0,66	-0,59	-0,60
30	Фармацевтична продукція	-0,99	-0,98	-0,98	-0,98	-0,98	-0,97	-0,97	-0,98
84	Реактори, котли, машини, обладнання	-0,78	-0,69	-0,62	-0,74	-0,73	-0,74	-0,73	-0,71
87	Засоби наземного транспорту	-0,98	-0,97	-0,91	-0,95	-0,96	-0,95	-0,97	-0,97

Джерело: складено автором на основі [113, 114].

Таким чином, індекс чистої торгівлі для основних груп імпорту товарів показує, що Україна забезпечує потреби в таких товарах, як «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні», «Фармацевтична продукція», «Реактори, котли, машини, обладнання», «Засоби наземного транспорту» за рахунок імпорту і майже не здійснює експорт даної продукції закордон. Крім того, дана тенденція протягом 2013–2020 рр. посилюється для товарної групи 27 «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні», тобто експорт даних товарів з України у відсотковому вираженні має тенденцію до зменшення.

Розрахунок індексу чистої торгівлі України в межах торгівлі з ЄС для 99 товарних груп протягом 2013–2020 рр. наведено в Додатку Г. Протягом даного періоду, згідно розрахунків, в торгівлі України з країнами ЄС експорт перевищував імпорт по 32 з 99 товарних груп, крім того, по 25 з таких товарів

відбувається тенденція до зростання індексу, а отже – до нарощення експортних потужностей (зокрема, для товарних груп 92, 94, 66, 70, 02, 57). В той же час, падіння індексу відбулося по 19 товарним групам (найбільшим чином для товарних груп 79, 31, 36, 88). Таким чином, з урахуванням вартісних позицій відповідних товарних груп збалансованість торговельного обміну України з країнами ЄС за час реалізації Угоди про асоціацію покращилась, хоча і продовжує залишатися негативною.

Щоб покращити показники індексів чистої торгівлі України, потрібно вжити заходи щодо стимулювання експортних операцій: надавати довгострокові кредити для виробничих компаній, субсидіювати експортні операції, впроваджувати антидемпінгові заходи щодо імпортованих товарів, вводити в дію адміністративні заходи, спрямовані на покращення дії державних експортних політик.

Наступним індексом, що описує ефекти зовнішньоторговельних відносин, є індекс імпортової залежності. Даний індекс допомагає зрозуміти, наскільки країна залежить від імпортованих товарів для забезпечення господарської діяльності країни у цілому. Загалом, торгівля товарами та послугами в Україні з року в рік демонструє значні коливання через послідовні потрясіння та зриви, що посилюється тим, що українська економіка характеризується високим рівнем відкритості.

Індекси імпортової залежності для основних груп імпорту товарів з ЄС протягом 2013–2019 рр. наведено нижче в Табл. 2.11 (розраховано за формулою 1.17).

Таблиця 2.11

Індекси імпортової залежності для основних груп імпорту товарів з ЄС

Товарна група	Товар	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	0,89	0,89	0,84	0,85	0,84	0,60	0,62

30	Фармацевтична продукція	0,73	0,74	0,66	0,73	0,66	0,53	0,53
84	Реактори, котли, машини, обладнання	0,25	0,23	0,26	0,37	0,31	0,18	0,18
87	Засоби наземного транспорту	0,49	0,46	0,51	0,74	0,65	0,46	0,52

Джерело: складено автором на основі [113, 114].

Таким чином, загрозою для економіки України є високий рівень імпортової залежності України від імпорту таких товарів з ЄС, як «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні» (товарна група 27), «Фармацевтична продукція» (товарна група 30) та «Засоби наземного транспорту» (товарна група 87). Причиною високого ступеню імпортової залежності України є недостатня кількість виробничих потужностей, потреба в збільшенні кваліфікованого персоналу, політичний та економічний стан розвитку країни.

Показник імпортової залежності не становить загрози для економіки України, якщо перебуває в межах до 15%. Згідно з Табл. 2.11, значення коефіцієнтів імпортової залежності України значно перевищує показник безпечної норми в розрізі основних статей імпорту товарів з ЄС. Більше того, значення загального показника імпортової залежності України для всіх товарів і послуг в 2019 р. становить 43,02%, що показує загрозово високу ступінь залежності ринку України від імпорту.

Високі показники індексів імпортової залежності свідчать, що експорт України є недостатньо конкурентоспроможним, а це в свою чергу пояснюється тим, що він є переважно сировинним. Розрахунки коефіцієнтів імпортової залежності показують взаємозв'язок експортних і імпортних операцій, що можна пояснити припливом іноземної валюти внаслідок нарощення експортних угод, що в свою чергу дозволяє підвищити кількість імпортних операцій. Аналогічно, під час зниження рівня надходжень валюти в країну зменшується рівень надходжень валюти, що спричиняє зменшення обсягів імпортних операцій. Для поліпшення показників імпортової залежності, а відповідно і покращення стану зовнішньоекономічної безпеки України необхідно вжити ефективні заходи для

стимулювання імпортозаміщення та підвищення обсягів експорту готових товарів, в першу чергу – високотехнологічних. Для стримування диспропорцій експортно-імпортних операцій потрібно вирівняти ріст курсу гривні, стимулювати інноваційний розвиток, збільшити обсяг експорту інноваційних товарів, покращити технологічний стан українського виробництва; залучити інвестиції шляхом створення сприятливих умов на ринку; оптимізувати стан торговельного балансу завдяки розвитку внутрішнього ринку та нарощення виробничих потужностей; пропрацювати ряд заходів задля підтримки компаній, орієнтованих на експортний ринок; зменшити імпортну залежність шляхом стимулювання розвитку українського внутрішнього ринку. Це допоможе зменшити залежність української економіки від зовнішньої торгівлі, а також підвищити зовнішньоекономічну безпеку України [197, с. 135–136].

Далі, для більш детального вивчення зміни товарної структури експорту товарів після створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС розглянемо індекси диверсифікації експорту України.

Динаміку індексів диверсифікації експорту України, ЄС всього та, зокрема, основних європейських торговельних партнерів в 2013–2019 рр. наведено в Табл. 2.7.

Таблиця 2.12

Індекси диверсифікації експорту України, ЄС всього та, зокрема, основних європейських торговельних партнерів в 2013–2020 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ЄС, всього	0,38	0,37	0,35	0,35	0,35	0,36	0,35
Італія	0,22	0,22	0,21	0,21	0,21	0,21	0,21
Польща	0,39	0,39	0,37	0,37	0,38	0,40	0,41
Німеччина	0,35	0,34	0,32	0,31	0,31	0,31	0,30
Великобританія	0,35	0,32	0,34	0,32	0,32	0,32	0,32
Угорщина	0,43	0,42	0,41	0,41	0,41	0,41	0,41
Україна	0,61	0,67	0,68	0,67	0,68	0,65	0,68

Джерело: складено автором на основі [90].

В 2013 р. показник диверсифікації експорту України становив 0,61, а вже в 2019 р. – 0,68. Для розрахунку індексу диверсифікації визначається розмір абсолютного відхилення товарної структури торгівлі держави від структури торгівлі світу. Наближення даного індексу до 1 говорить про відмінність структури експорту країни від світової структури експорту.

Таким чином, структура експорту України протягом 2013–2019 рр. значно відрізняється як від світової структури експорту, так і від структури експорту ЄС.

У цілому, Україна має вузький перелік товарів, що експортуються за кордон. Таким чином, товарна структура торгівлі України свідчить про вузькість її асортименту. До основних товарних категорій експорту України в 2020 р. належать: продукція АПК та харчової промисловості – 45,1%, продукція металургійного комплексу – 18,3%, продукція машинобудування – 11,0%, мінеральні продукти – 10,8%, продукція хімічної промисловості – 5,5% [106]. При цьому третину експорту продукції АПК становить соняшникова олія, кукурудза та пшениця. Аналізуючи структуру експорту України, можна говорити про невисокий рівень диверсифікації експорту. Загалом, країни, що мають невисокий ступінь диверсифікації експорту товарів, характеризуються відносно нижчим рівнем життя та невисоким темпом економічного росту.

Аналогічною є ситуація торгівлі України з ЄС, де до переважної частини структури груп експорту України до країн ЄС в 2020 р. належать: чорні метали – 13,5%, електричні машини – 11,9%, жири та олії – 9,9%, зернові культури – 9,6%, руди, шлаки – 7,8%, насіння і плоди олійних рослин – 6,7%, деревина і вироби з деревини – 5,3%, меблі – 3,5% [104]. Загалом, у 2020 році основу товарної структури експорту товарів з України в ЄС становили сировина та напівфабрикати: товари рослинництва, жири та олії, недорогочінні метали та вироби з них тощо. Втім, з кожним роком частка товарів з великою частиною доданої вартості зростає.

В той же час, експорт України є більш диверсифікованим, ніж Молдови та Грузії, що створили зону вільної торгівлі з ЄС. Кількість товарних груп, що

експортувалася в 2013–2019 рр. в ЄС з України, Грузії та Молдови (за 4 знаками торговельної номенклатури згідно Гармонізованої системи опису та кодування товарів) наведено в Табл. 2.13 нижче.

Таблиця 2.13

Кількість товарних груп, що експортувалися з України, Грузії та Молдови в ЄС
2013–2019 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	918	933	933	979	982	978	938
Грузія	334	338	312	309	307	318	365
Молдова	528	533	560	568	589	591	606

Джерело: складено автором на основі [87].

Таким чином, у порівнянні з Грузією та Молдовою, Україна має більш диверсифіковану структуру експорту до ЄС.

Загалом, структуру експорту українських товарів визначає та формує наявність дешевої робочої сили та природних ресурсів, тому основу експорту в ЄС становить саме нетехнологічна продукція. Негативними чинниками, що стримують диверсифікацію експорту, є гібридна війна з Російською Федерацією, скорочення обсягів виробництва товарів в країні, зростання зовнішнього боргу в країні, низька конкурентоспроможність української продукції, дискримінація українських експортерів на зарубіжних ринках.

Для побудови ефективних механізмів експортної диверсифікації в Україні необхідно докласти зусиль для розвитку та модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення сприятливих умов ведення бізнесу та полегшення доступу української продукції на зовнішні ринки.

Важливим індексом для розуміння структури торгівлі країни з окремим регіоном або у цілому є показник внутрішньогалузевої торгівлі. Зміну внутрішньогалузевої торгівлі в країні описує індекс Грубеля–Ллойда, що характеризує залежність показників експорту та імпорту продукції і розраховується за формулою 1.23.

Внутрішньогалузевою торгівлею є міжнародна торгівля продукцією, що належить до тієї ж промислової галузі. Такий стан торгівлі для української економіки є більш вигідним, ніж стан міжгалузевої торгівлі, оскільки прискорює розвиток інновацій та створює ефект економії на масштабах виробництва [70, с. 2].

Розрахунок індексів внутрішньогалузевої торгівлі для основних експортних статей України до країн ЄС та імпорту з країн ЄС наведено нижче в Табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Індекси внутрішньогалузевої торгівлі з ЄС за окремими товарними групами в Україні за 2013–2020 рр.

		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Основні статті імпорту України з ЄС	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	0,52	0,43	0,19	0,24	0,31	0,34	0,41	0,40
	Фармацевтична продукція	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02
	Реактори, котли, машини, обладнання	0,22	0,31	0,38	0,26	0,27	0,26	0,27	0,29
	Засоби наземного транспорту	0,02	0,03	0,09	0,05	0,04	0,05	0,03	0,03
Основні статті експорту України до ЄС	Зернові культури	0,23	0,26	0,12	0,15	0,12	0,10	0,09	0,10
	Жири та олії, готові харчові жири, воски	0,34	0,17	0,13	0,09	0,07	0,10	0,09	0,07
	Руди, шлак і зола	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
	Чорні метали	0,21	0,16	0,16	0,17	0,16	0,16	0,20	0,23

Джерело: складено автором на основі [113].

Таким чином, згідно Табл. 2.14, значення індексів внутрішньогалузевої торгівлі є досить значними для груп товарів «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні», проте, індекс внутрішньогалузевої торгівлі для даної групи товарів поступово знижувався і в

2020 р. становив 0,40. Середні значення індексів внутрішньогалузевої торгівлі притаманні таким товарним групам як «Реактори, котли, машини, обладнання», «Чорні метали» – 0,2-0,3 в 2019 р. Для товарних груп «Засоби наземного транспорту», «Фармацевтична продукція», «Зернові культури», «Жири та олії, готові харчові жири, воски», «Руди, шлак і зола» індекс наближається до нуля в 2020 р., це говорить про наявність міжгалузевої торгівлі. Таким чином, основним статтям експорту та імпорту товарів з країн Європейського Союзу в Україну характерний стан міжгалузевої торгівлі за виключенням таких товарних груп, як «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні» [155].

Розрахунок індексу внутрішньогалузевої торгівлі з ЄС в Україні за 99 товарними групами протягом 2013–2020 рр. наведено в Додатку Д. Індекс внутрішньогалузевої торгівлі є значним для 34 з 99 товарних груп, при цьому його зростання за відповідний період відбулося по 25 із вищезазначених груп, найвище зростання показали товарні групи 69, 57, 96, 02. В той же час, відбулося зменшення індексу та переорієнтація від внутрішньогалузевої торгівлі до міжгалузевої по товарних групах 61, 25, 89, 27, 36, 94, 44, 92, 88. Це підтверджує гіпотезу про переважно міжгалузевий характер взаємного товарного обміну, на який припадає все ще більша частка його вартості, та свідчить про початковий етап власне виробничої інтеграції між партнерами.

У цілому, стан зовнішньої торгівлі України характеризується чутливістю до змін попиту в межах вузького переліку товарних груп та низьким рівнем диверсифікації. Зміни в структурі торгівлі України відбуваються як під прямим впливом змін в спеціалізації виробництва продукції, так і через зміну обсягів внутрішньогалузевої торгівлі [202]. Диспропорції на товарному ринку України спричинені складнощами сучасного економічного становища та зовнішніми та внутрішніми чинниками, такими як невизначеність геополітичної ситуації, погіршення кон'юнктури зовнішнього ринку, падіння обсягів торгівлі між Російською Федерацією та Україною внаслідок політичних конфліктів.

Ураховуючи дію ряду обмежень на ввіз українських товарів на територію Російської Федерації, українським підприємствам наразі складно переорієнтуватися на нові ринки, що призводить до фінансових втрат і навіть повного банкрутства окремих компаній. Більше того, війна Російської Федерації з Україною призвела до краху ряду промислових гігантів, що функціонували на сході та в інших містах України – це компанії вугільного об'єднання «Краснодонвугілля», Єнакіївський металургійний завод, Юзівське газове родовище, «Рівнеазот», «Севєродонецьке об'єднання Азот», концерн «Стирол», акумуляторний завод «Веста», «Кнауф Гіпс Київ», Луганська кондитерська фабрика, мережа супермаркетів «Брусничка», Донецький казенний завод хімічних виробів. Таким чином, поточна політична ситуація в країні становить додаткові загрози щодо можливості нарощення експортного потенціалу для покращення стану внутрішньогалузевої торгівлі України.

При цьому нарощення експортного потенціалу є стратегічно важливим завданням для економіки України, оскільки експорт в 2020 році становив понад 30% ВВП України. Переорієнтація торгівлі України в напрямку ЄС може компенсувати втрати від погіршення торговельних відносин з Російською Федерацією.

Наступним важливим індексом для вивчення зовнішньоторговельних ефектів інтеграції є індекс продуктової концентрації.

Динаміку зміни індексу концентрації експорту України в 2013–2019 рр. представлено в Табл. 2.15 нижче.

Таблиця 2.15

Індекси продуктової концентрації експорту України, ЄС всього та, зокрема, основних європейських торговельних партнерів України в 2013–2019 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ЄС, всього	0,064	0,063	0,066	0,067	0,066	0,065	0,066
Італія	0,055	0,053	0,052	0,052	0,053	0,053	0,057
Польща	0,064	0,065	0,065	0,067	0,064	0,063	0,066
Німеччина	0,092	0,096	0,104	0,104	0,099	0,093	0,091

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Великобританія	0,152	0,111	0,112	0,108	0,108	0,112	0,105
Угорщина	0,105	0,113	0,125	0,123	0,113	0,108	0,113
Україна	0,120	0,127	0,135	0,146	0,142	0,140	0,148

Джерело: складено автором на основі [90].

Таким чином, індекс концентрації експорту в Україні в 2013 р. щодо сукупної торгівлі становив 0,119, в 2019 р. – 0,146. Порівнюючи із структурою світового експорту, експорт України є значно більш концентрованим, ніж експорт розвинених держав та, зокрема, експорт ЄС. Загалом, показник свідчить про помірний рівень концентрації експорту [135]. Для порівняння, в 2019 р. індекс концентрації для розвинених країн Європи становив – 0,066, зокрема, для основних торговельних партнерів України показник концентрації експорту був на порядок нижче: для Німеччини показник становив 0,091, для Польщі – 0,066, для Великобританії – 0,105, для Угорщини – 0,113, для Італії – 0,057 [90].

При цьому протягом 2013–2019 рр. спостерігається ефект концентрації експорту товарів з України в проєвропейському напрямку. Протягом 2013 р. експорт товарів до країн ЄС становив 16 758,6 млн дол. США, СНД – 22 077,3 млн дол. США, країн Азії – 16 813,0 млн дол. США. Вже в 2019 р. обсяг експорту товарів до Європи становив 20 750,7 млн дол. США, СНД – 6 800,0 млн дол. США, країн Азії – 16 646,1 млн дол. США. Більш того, для торгівлі України з ЄС характерна значна концентрація на невеликій групі країн. На Польщу, Німеччину, Італію доводиться більше 40% зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС.

Таким чином, з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС для України умови зовнішньої торгівлі з європейськими торговельними партнерами значно покращилися. При цьому спостерігається ефект переорієнтації торгівлі України в сторону ринків ЄС. Загалом, зовнішньоторговельні відносини з країнами Європейського Союзу продовжують покращуватися. Їх позиція як основних

торговельних партнерів України зміцнилася саме за рахунок нарощення експорту товарів в ЄС.

Загалом, стан концентрації зовнішньої торгівлі в рамках декількох товарів спричинює нові ризики залежності та потребує пошуків нового шляху диверсифікації торговельного співробітництва України з іншими країнами світу. За таких обставин для забезпечення зростання зовнішньої торгівлі необхідно активізувати пошук внутрішніх резервів для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та диверсифікації експортних позицій у світовому економічному просторі.

Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС вплинула на трансформацію спеціалізації продажу українських товарів до країн Європи, що показує індекс концентрації експортного потенціалу CR-4.

Індекс концентрації експорту CR-4 в Україні в 2013 р. щодо сукупної торгівлі становив 0,451, в 2019 р. – 0,535. В той же час, індекс концентрації експорту CR-4 в Україні в 2013 р. щодо країн ЄС становив 0,518, в 2019 р. – 0,474. Таким чином, в 2013–2019 р. показник характеризує високу ступінь залежності обсягів експорту України від кон'юнктури на світових чи регіональних ринках цих товарів або товарних груп [135].

Показник концентрації експорту товарів розраховується за допомогою індексу CR-4 як відношення вартості експорту основних 4 груп товарів до загального експорту товарів з країни.

Динаміка зміни індексу концентрації експорту в Україні загалом та в напрямку країн ЄС в 2013–2019 рр. наведена в Табл. 2.16. Індекси розраховано згідно формул 1.21 та 1.22.

Таблиця 2.16

Індекси концентрації експорту Херфіндаля–Хіршмана, CR–4 в Україні загалом та в напрямку країн ЄС в 2013–2019 рр.

	Індекс концентрації Херфіндаля–Хіршмана	CR–4, загальний експорт	CR–4, країни ЄС
2013	0,120	0,451	0,518
2014	0,127	0,497	0,499
2015	0,135	0,517	0,497
2016	0,146	0,535	0,488
2017	0,142	0,522	0,483
2018	0,140	0,524	0,502
2019	0,147	0,535	0,474

Джерело: складено автором на основі [113].

Таким чином, згідно Табл. 2.16, індекси концентрації експорту Херфіндаля–Хіршмана, CR–4 в Україні загалом та в напрямку країн ЄС в 2013–2019 рр. зростали. Загальний індекс CR–4 в Україні протягом 2013–2019 рр. приймав значення 0,45-0,54, що говорить про середній рівень та посилення концентрованості експорту. В той же час, протягом 2013–2019 рр. спостерігалася тенденція до зменшення індексу CR–4 в напрямку експорту до країн ЄС, що говорить про послаблення концентрованості експорту товарів в даному напрямку. Таким чином, диференціація товарної структури експорту України в Європейський Союз стає важливим фактором диференціації товарної структури загального експорту з України та частково стримує процес її концентрованості у цілому [155].

Частка експорту основних товарних груп до ЄС відносно до загальної вартості експорту до ЄС у 2019 р. наведена на Рис. 2.1. нижче.

Рис. 2.1. Частка експорту основних товарних груп до ЄС відносно загальної вартості експорту до ЄС у 2019 р., %

Джерело: розраховано автором на основі [112].

Загалом, на 10 груп товарів, що складають основу експорту до ЄС в 2019 р., припадає 73% від всієї вартості експортованих товарів в ЄС, що свідчить про високий рівень концентрованості торгівлі України в напрямку ЄС: обсяг експорту товарної групи 72 «Чорні метали» становить 15,15% від загальної вартості експорту в ЄС, товарної групи 10 «Зернові культури» – 12,65%, товарної групи 85 «Електричні машини, обладнання та їх частини» – 11,09%, товарної групи 26 «Руди, шлаки та зола» – 8,53%. Значна концентрованість експортної структури України до ЄС говорить як про вузьку виробничу структуру та неконкурентоспроможність багатьох галузей України, так і про обмежений попит на окремі види української продукції зі сторони ЄС. Втім, варто зазначити, що Україна диверсифікує і розвиває структуру експорту на ринок ЄС.

Загалом, українська економіка характеризується високим рівнем товарної концентрованості експорту. Український експорт характеризується концентрованістю, що збільшує чутливість зовнішньої торгівлі до шоків, а

відповідно його кількісні та вартісні обсяги можуть суттєво коливатись; і у цілому товарна структура експорту є більш концентрованою, ніж структура експорту розвинених країн [101, с. 23].

В той же час, імпорт товарів з ЄС теж має концентровану структуру: в 2019 році на 10 основних товарних груп припадало 68% від всього імпорту товарів з ЄС.

Частка імпорту основних товарних груп до ЄС відносно загальної вартості імпорту з ЄС у 2019 р. наведена на Рис. 2.2.

Рис. 2.2. Частка імпорту основних товарних груп з ЄС відносно загальної вартості імпорту з ЄС у 2019 р., %

Джерело: складено автором на основі [112].

Згідно Рис. 2.2., частка імпорту товарної групи 27 «Палива мінеральні» в 2019 р. становить 13,19% від загальної вартості імпорту з ЄС, товарної групи 87 «Засоби наземного транспорту» – 12,79%, товарної групи 84 «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої» – 12,44%, товарної групи 85 «Електричні машини, обладнання та їх частини» – 8,17%. Таким чином,

спостерігається як концентрація експорту, так і концентрація імпорту товарів з ЄС.

Незважаючи на економічні і політичні кризи, анексію а також тривалу окупацію частки українського кордону, зовнішня торгівля України в першу чергу піддається впливу деформованої структури промисловості, де переважну частину виробництва становлять товари з невисоким рівнем доданої вартості; диспропорціям балансів торгівлі, де переважну частину структури становить імпорт, що переважає над експортом; надмірним рівнем експортної залежності українського експорту товарів від стану ринків збуту, про що свідчать значення індексів концентрації експорту. В той же час, індекси диверсифікації експорту свідчать про низьку якість товарного експорту. Великий обсяг вищенаведених проблем ставить під сумнів можливість їх швидкого вирішення. Постає необхідність в послідовних системних заходах, що сприятимуть модернізації економіки України, а також підвищать ефективність інтеграції до світового торговельного простору. В першу чергу, потрібно створити умови для докорінної перебудови структури економіки України, підвищити конкурентоспроможність промисловості, провести політику імпортозаміщення, стимулювати приєднання національних підприємств до глобальних ланцюгів доданої вартості, стимулювати розвиток сфери послуг України, а також замінити експорт товарів з низьким рівнем доданої вартості на продукцію з більш високим рівнем оброблення. [110, с. 14].

Також забезпечення сталого розвитку в умовах вільної торгівлі потребує ґрунтовного аналізу ефектів комплементарності торгівлі, оскільки євроінтеграційний процес в Україні суттєвим чином впливає на функціонування економічної системи країни. Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі зумовлює ряд економічних наслідків.

Процес економічної інтеграції України у світове господарство є стратегічно важливим аспектом стимулювання сталого розвитку в умовах становлення сучасної економіки. Ресурсне забезпечення України є

перспективною базою для формування та розвитку прогресивних форм конкурентних переваг пріоритетних промислових сфер економіки.

Становлення України як повноцінного члена на міжнародній арені торговельних відносин розпочинається зі вступу до СОТ у 2008 році. Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (чинна від 1.01.2016 року), а також Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (чинна від 1.09.2017 року) є прогресивним кроком в становленні України на міжнародній арені.

Інтеграційні процеси між Україною та ЄС мають значний потенціал щодо перспективних переваг, а саме [130]:

- в результаті реформ національного законодавства в країні буде побудовано сприятливий бізнес-клімат;
- зняття бар'єрів сприяє гармонізації балансу попиту та пропозиції;
- посилення міждержавного внутрішньогалузевого співробітництва зможе забезпечити стабільне взаємне зростання;
- сприяння науково-технічного зростання в результаті збільшення конкуренції [192].

Завдяки зняттю тарифних бар'єрів, національні підприємства отримали можливість опанувати великий і стабільний ринок Єврозони, а також стати учасником державних закупівель країн, що входять до складу ЄС [102]. До того ж, інтеграційні процеси сприяють встановленню нових ділових відносин між українськими постачальниками та європейськими підприємствами і організаціями (Рис. 2.3).

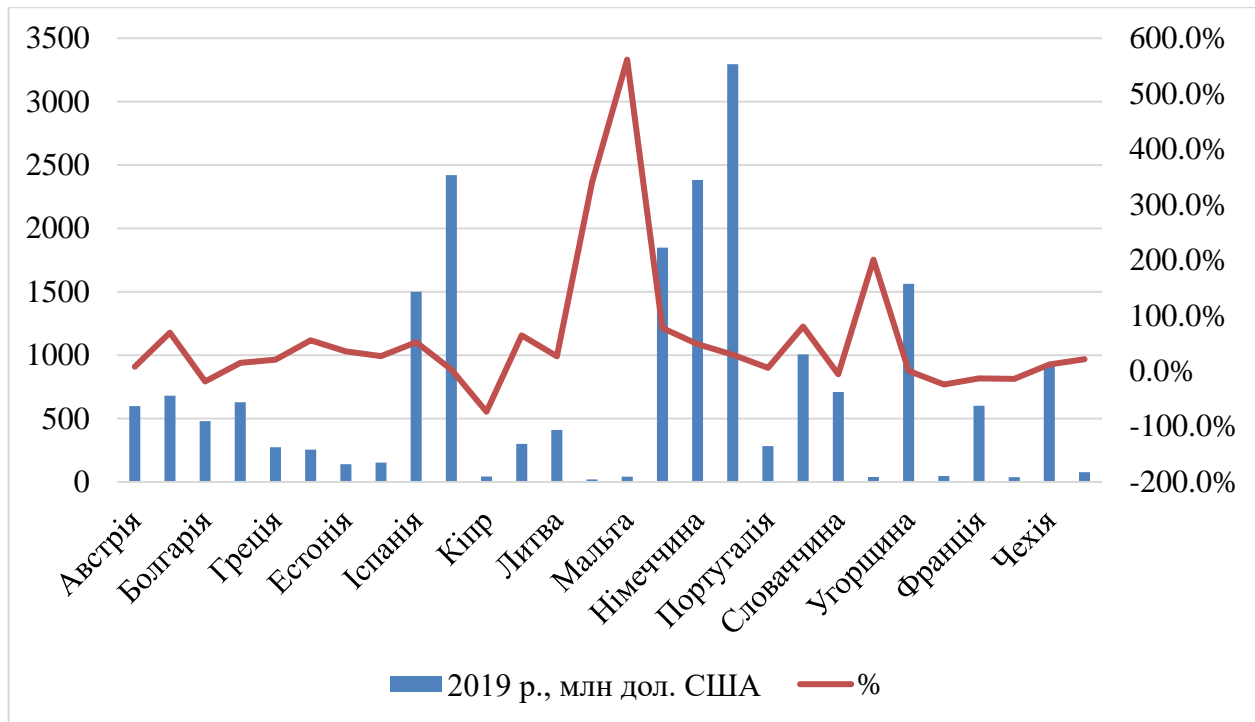

Рис. 2.3. Зростання експорту України до країн ЄС (у 2019 році порівняно з 2013 роком)

Джерело: складено автором на основі [87].

Результатом імплементації Угоди про асоціацію стало динамічне зростання експорту товарів з України в країни ЄС, а саме: в Мальту (на 561,4% порівняно з 2013 роком), Люксембург (340,4%), Словенію (на 200,8%), Нідерланди (на 77,5%), Бельгію (69,4%) та інші країни.

Європейський вектор інтеграції передбачає становлення нової концепції ведення бізнесу, що є результатом розширення ринку збуту та збільшення кількості конкурентів. Таке зростання кількості учасників економічних відносин передбачає необхідність розвитку конкурентних переваг, тобто впровадження нових технологій виробництва для забезпечення високої якості продуктів, що потребує значних фінансових ресурсів [126, с. 59].

Ефективне ведення конкурентної боротьби в нових умовах потребує збільшення власного капіталу, адже саме він є гарантією довгострокового фінансування, кредитоспроможності, компенсації понесених збитків та фінансування ризиків [126].

Збільшення об'ємів власного капіталу підприємств України відображає дію ефекту накопичення. Середньорічний темп зростання власного капіталу підприємств України протягом 2010–2013 років перевищував 10%, а протягом 2014–2019 років – 5%. Позитивна динаміка показника вказує на стійкість національних підприємств та їх конкурентоспроможність в рамках асоціації з ЄС. Зниження середньорічного темпу накопичення власного капіталу протягом 2013 –2019 років вказує на пошук нових шляхів забезпечення стабільного розвитку в контексті нових правил гри на ринку (Рис. 2.4).

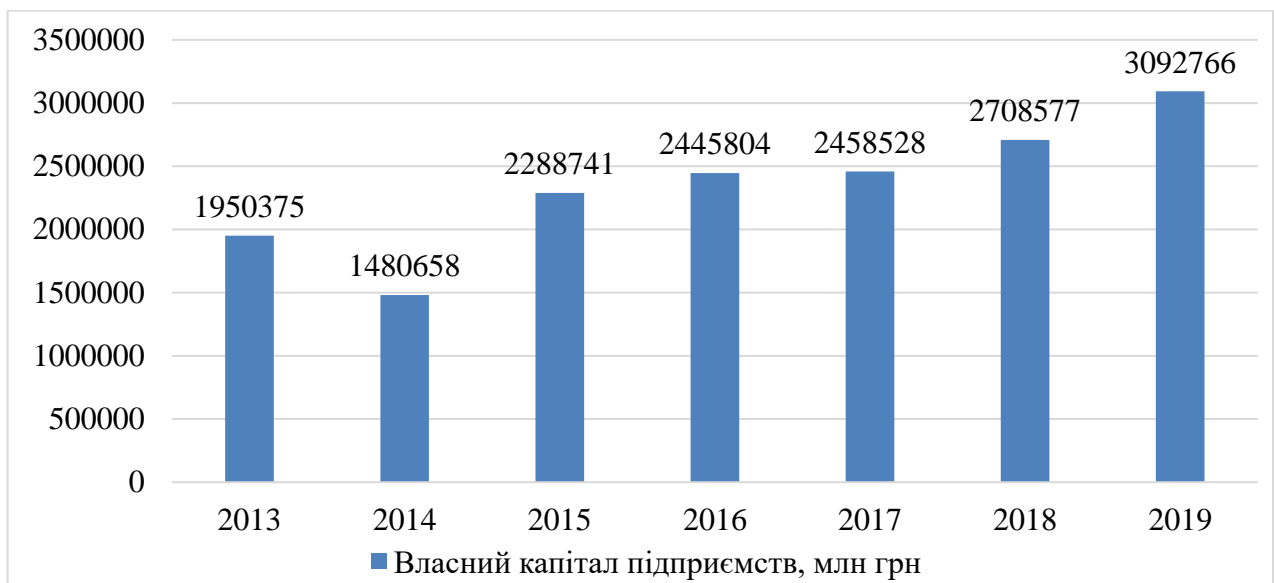

Рис. 2.4. Накопичення власного капіталу підприємствами України протягом 2013–2019 років, млн грн

Джерело: складено автором на основі [168, 169].

Європейська спрямованість зовнішньої торгівлі створює партнерські відносини з різними організаціями країн ЄС. Саме тому доцільно визначити, чи являються дані країни «природними торговельними партнерами», розрахунок чого здійснюється за допомогою оцінки індексу комплементарності. Індекс комплементарності торгівлі може дати корисну інформацію про перспективи внутрішньорегіональної торгівлі, оскільки він показує, наскільки добре поєднуються структури експорту та імпорту торгуючих між собою партнерів.

Для розрахунку індексу комплементарності україно-європейських торговельних відносин згідно формули 1.24. використано офіційні дані

Державної служби статистики України [113] та Статистичного управління Європейського Союзу [151] за УКТЗЕД та Гармонізованої системи опису та кодування товарів (Harmonised Commodity Description and Coding System). До переліку класифікації входять 97 товарних груп, на основі яких проведено оцінку індексів (Табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Оцінка взаємної комплементарності України та ЄС в 2020 році

	Meu	Xu	Mu	Xeu	Індекс комплім. України	Індекс комплім. ЄС
01 живі тварини	0,00	0,01	0,99	0,01	0,01	0,49
02 м'ясо та їстівні субпродукти	0,00	0,28	0,93	0,00	0,14	0,46
03 риба і ракоподібні	0,00	0,70	0,18	0,00	0,35	0,09
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	0,00	0,26	0,96	0,00	0,13	0,48
05 інші продукти тваринного походження	0,00	0,46	0,20	0,00	0,23	0,10
06 живі дерева та інші рослини	0,00	0,32	0,82	0,00	0,16	0,41
07 овочі	0,00	0,38	0,29	0,00	0,19	0,14
08 їстівні плоди та горіхи	0,00	0,62	0,18	0,00	0,31	0,09
09 кава, чай	0,00	0,25	0,38	0,01	0,12	0,19
10 зернові культури	0,11	0,27	0,65	0,00	0,08	0,32
11 продукція борошномельно- круп'яної промисловості	0,00	0,12	0,36	0,00	0,06	0,18
12 насіння і плоди олійних рослин	0,06	0,60	0,35	0,01	0,27	0,17
13 шелак природний	0,00	0,19	0,49	0,00	0,10	0,24
14 рослинні матеріали для виготовлення	0,11	0,98	0,06	0,00	0,43	0,03
15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,05	0,33	0,27	0,00	0,14	0,13
16 продукти з м'яса, риби	0,00	0,10	0,39	0,00	0,05	0,19
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	0,01	0,29	0,66	0,00	0,14	0,33
18 какао та продукти з нього	0,00	0,29	0,56	0,01	0,14	0,28
19 готові продукти із зерна	0,00	0,35	0,84	0,00	0,18	0,42

	Meu	Xu	Mu	Xeu	Індекс комплім. України	Індекс комплім. ЄС
20 продукти переробки овочів	0,00	0,46	0,58	0,00	0,23	0,29
21 різні харчові продукти	0,00	0,39	0,71	0,01	0,20	0,35
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	0,00	0,17	0,64	0,00	0,09	0,32
23 залишки і відходи харчової промисловості	0,02	0,35	0,82	0,01	0,17	0,41
24 тютюн і промислові замітники тютюну	0,00	0,01	0,56	0,01	0,01	0,27
25 сіль; сірка; землі та каміння	0,02	0,55	0,24	0,01	0,27	0,12
26 руди, шлак і зола	0,05	0,49	0,02	0,00	0,22	0,01
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	0,00	0,81	0,22	0,01	0,40	0,11
28 продукти неорганічної хімії	0,00	0,16	0,27	0,00	0,08	0,13
29 органічні хімічні сполуки	0,00	0,72	0,27	0,00	0,36	0,13
30 фармацевтична продукція	0,00	0,09	0,73	0,00	0,05	0,36
31 добрива	0,00	0,24	0,36	0,04	0,12	0,16
...
Усього					77,02	79,67

Джерело: складено автором на основі [113, 138].

Результати розрахунків вказують на те, що Україна та Європейський Союз є «природними торговельними партнерами». В 2020 році європейський експорт задовольняв потреби українського ринку на 79,92%, а український експорт задовольняв потреби ринку ЄС в товарах на 77,54%. Така тенденція прослідковується протягом 2013–2020 років (Рис. 2.5).

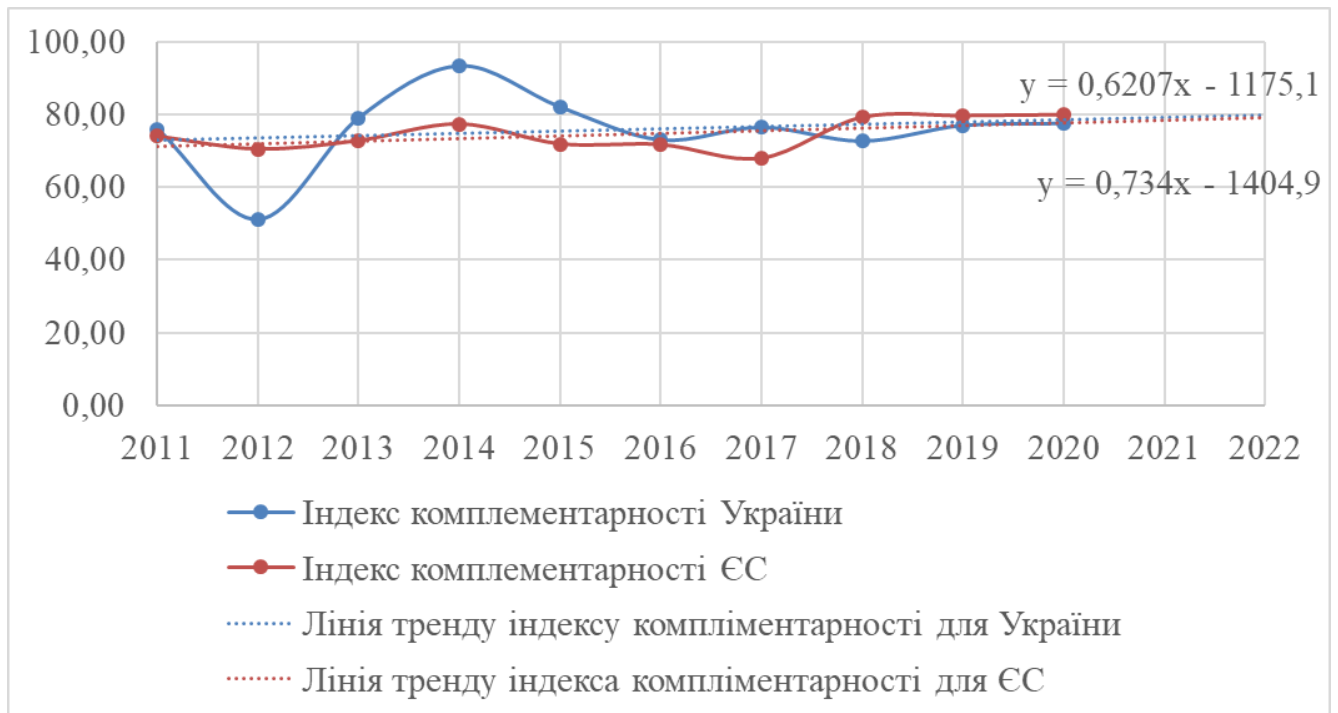

Рис. 2.5. Динаміка взаємної комплементарності між Україною та ЄС протягом 2013–2020 років

Джерело: складено автором на основі [113].

На основі даних за вісім років спрогнозуємо індекси комплементарності для 2021 та 2022 років. Відповідно до лінійного прогнозування в 2021 році комплементарність українського експорту зросте на 2,29% (становитиме 79,32%), а в 2022 році – впаде на 4,04% (становитиме 76,12%). Комплементарність європейського експорту до імпорту України в 2021 році становитиме 78,41 (зменшиться на 1,89%), а в 2022 році впаде до 78,08 (впаде на 0,42%).

Отже, взаємна торгівля в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі є вигідною для обох партнерів, адже Україна та ЄС виграють від збільшення торгівлі, а встановлення міжнародних партнерських відносин між їх підприємствами та організаціями може бути особливо корисним в довгостроковій перспективі.

Таким чином, ЄС та Україна є «природними торговельними партнерами», про що свідчить високий рівень взаємної торговельної комплементарності. Динаміка індексу комплементарності України має тенденцію до поступового

зростання, що є позитивним результатом підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі посприяло динамічному зростанню обсягів експорту нікелю, цинку, овочів, продуктів тваринного походження до таких країн ЄС, як Мальта, Словенія, Великобританія, Данія, Естонія та інших.

Отже, враховуючи результати розрахунків зовнішньоторговельних індексів, перспективи та труднощі, що склалися для України, можна підсумувати в Табл. 2.18.

Таблиця 2.18

Оцінка створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС

Плюси	Мінуси
Зниження рівня ввізних мит	Підвищення конкуренції на ринку
Доступ до ринку ЄС	Занепад неконкурентоспроможних галузей промисловості
Підвищення стандартів виробництва	Посилення залежності від ринку ЄС
Зростання рівня інвестицій з країн ЄС	

Джерело: складено автором.

Таким чином, позитивними наслідками створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС є зниження рівня ввізних мит, доступ до ринку ЄС, підвищення стандартів виробництва, зростання рівня інвестицій з країн ЄС. В той же час, очевидними мінусами є підвищення конкуренції на ринку, занепад неконкурентоспроможних галузей промисловості, посилення залежності від ринку ЄС. Також імплементація Угоди про асоціацію з ЄС призведе до істотних корективів в системі таких галузей України, як металургія, аграрний сектор, рибальство. Найменш уразливими до змін є такі міста, як Київ, Харків, Дніпропетровськ, Львів [198, с. 110].

Отже, дослідження інтеграції України з ЄС показують, що у більшості випадків позитивні ефекти, що виникають у результаті її розвитку, переважають ефекти негативні. Інтеграційні процеси посилюють ринкову конкуренцію, сприяють накопиченню капіталу та розширенню ринку збуту, що стимулює

розвиток суб'єктів господарювання країни та виводить їх на якісно новий рівень ведення бізнесу. В той же час, вітчизняні підприємства повинні зосередити увагу на розвитку конкурентних переваг для посилення своїх позицій як на ринку України, так і в межах європейського ринку збуту, що можливо за умови тісної міжнародної галузевої співпраці [164, с. 67].

Водночас слід відмітити, що зростання реального ВВП в 2019 р. становило 3,2% і є, зокрема, результатом підвищення споживчого попиту на внутрішньому ринку та збільшення ділової активності на ринку ЄС. Таким чином, спостерігається синергетичний ефект, що проявляється у формі створення додаткових позитивних умов на ринку, прямо не пов'язаних зі зменшенням торговельних тарифів. Втім, такі позитивні тенденції, як збільшення споживчого попиту, несуть за собою загрози створення інфляційних ефектів внаслідок непропорціонального росту внутрішнього ринку [164, с. 67].

В той же час, падіння реального ВВП за 2020 рік склало 4,0%, що показує нестабільність економіки України та неоднозначність впливу внутрішніх диспропорцій та зовнішніх шоків на українське бізнес-середовище, зумовлених низькою інвестиційною активністю та негативними результатами зовнішньої торгівлі внаслідок доволі низького зовнішнього попиту, в тому числі і з боку країн ЄС, та світових протекціоністських трендів, що не забезпечило національним виробникам можливість подолати падіння попиту на тлі розгортання пандемії COVID-19 [143].

Помітною тенденцією взаємних відносин України з ЄС є спеціалізація України на експорті сільськогосподарської продукції, в той час як основними статтями імпорту є механічні та електричні машини, товари хімічної промисловості. Таким чином, можна спостерігати ефект росту спеціалізації країн та окремих підприємств. Інтерес для Європейського Союзу становлять переважним чином сировина і напівфабрикати – товари, які мають невелику частину доданої вартості у собівартості. Великим попитом користується наступна продукція: чорні метали, зернові культури, електричні машини, руди, шлаки, жири та олії. Таким чином, в Україні здійснено перші кроки в реалізації

плану імплементації Угоди про асоціацію. Слід відзначити вельми неоднозначні оцінки підписання Угоди як всередині українського суспільства, так і поза ним. Ряд політологів говорять про негативні наслідки підписання Угоди: зменшення доступу до російського ринку, необхідність здійснення масштабної реконструкції промисловості, що вимагає багатомільярдних інвестицій, загрозу відтоку працівників закордон. Тим не менш, більшість аналітиків мають думку, що, враховуючи складнощі перехідного періоду, Україна отримає базові інструменти, які дозволять будувати дійсно ринковий тип економіки. Для успішності інтеграції економіки України в світове співтовариство необхідно вирішити комплекс проблем, в першу чергу, забезпечити позитивні зрушення у структурі національної економіки та провести відповідні реформи. На сьогоднішній день економічна інтеграція України характеризується відсутністю широких виробничих та технологічних зв'язків з країнами ЄС.

Отже, розрахунок зовнішньоторговельних індексів України дає змогу зробити декілька важливих висновків для розуміння поточною стану торгівлі України з країнами ЄС. По-перше, Україна має відкриту економіку, що, з одної сторони, сприяє швидкому нарощенню зовнішньої торгівлі з ЄС, а з іншої сторони, приносить потенційні загрози для зовнішньоекономічної безпеки. По-друге, ринок України є імпортозалежним як від зовнішнього ринку загалом, так і від ринку ЄС зокрема, про що свідчать результати розрахунків індексів чистої торгівлі та індексів імпортової залежності. Це говорить про незбалансованість торговельного обміну України з країнами ЄС та необхідність вжиття заходів для стимулювання експорту. Далі, індекс внутрішньогалузевої торгівлі показує міжгалузевий характер взаємного товарного обміну України та ЄС, на який припадає все ще більша частка його вартості, що свідчить про наявність виробничої інтеграції між Україною та ЄС. Розрахунки індексів компліментарності торгівлі показують, що взаємна торгівля є вигідною для обох партнерів, адже Україна та ЄС виграють від збільшення обсягів торгівлі, а встановлення міжнародних партнерських відносин може бути корисним в довгостроковій перспективі.

Таким чином, створення зони вільної торгівлі України з ЄС призвело до появи як позитивних, так і негативних наслідків для економіки України. Загалом, можна припустити, що у більшості випадків позитивні ефекти, що виникають у процесі створення зони вільної торгівлі України з ЄС, переважають ефекти негативні. Інтеграційні процеси посилюють конкуренцію на ринку України та стимулюють розширення ринку збуту, що зумовлює розвиток виробництва та мотивує нарощення технологічних потужностей підприємств.

Для покращення результатів створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ з ЄС та нівелювання негативних ефектів та виявлених диспропорцій у зовнішньоторговельних відносинах з ЄС Україні необхідно докласти значних зусиль та стимулювати розвиток нових технологій, забезпечити доступ до технологічних можливостей і природних ресурсів, створити нові можливості для розвитку бізнесу з метою вирівнювання диспропорцій ринкової конкуренції, що позитивно вплине на характер поведінки країн-конкурентів на ринку та забезпечить притік ІІІ.

2.3. Гравітаційна модель торгівлі України з ЄС

Аналіз економічних ефектів торгівлі України з ЄС є важливим для розуміння зміни зовнішньоторговельних відносин сторін після підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Україна безумовно зробила перший крок в сторону активної участі в нинішніх міжнародних процесах. Незважаючи на те, що вона знаходиться в центрі Європи поруч з прогресуючими державами, які активно перетворюють свої економіки, Україна помітно відстала і не встигає за процесами, які відбуваються в сусідніх державах. Україна володіє безліччю можливостей для того, щоб більш активно включитися в систему світового господарства. Такому переходу в світове господарство сприяє кілька причин, таких як: вигідність географічного розташування, наявність корисних копалин, значущість науково-технічного потенціалу, розвиток ряду галузей промисловості і сільського господарства, кваліфікованість трудових ресурсів.

Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі відкриє для українських виробників новий ринок збуту товарів і послуг. Загалом, неабияке значення для господарства держави відіграє вектор орієнтації для економічного співробітництва. Дуже важливо прораховувати вплив реалізації відповідних домовленостей на домогосподарства, бізнес та уряд. Отже, гравітаційну модель міжнародної торгівлі можна використати в якості інструмента аналізу того, наскільки міцними і тісними є торговельні стосунки України з країнами ЄС і для визначення пріоритетних напрямків побудови взаємовигідних зовнішньоторговельних відносин, аналізу характеру торгівлі. Модель гравітаційної торгівлі дозволяє зробити ґрунтовні висновки про вплив чинників, що здатні посилити торговельні взаємозв'язки України з країнами Європейського Союзу.

Гравітаційна модель може бути використана для аналізу перспектив розвитку і поглиблення торговельних взаємовідносин з країнами ЄС в умовах інтеграційних процесів, оцінки сучасного стану торгівлі України з країнами-членами ЄС, доведення залежності впливу розмірів торгових партнерів від обсягів взаємної торгівлі України з ЄС, а також залежності відстані між економіками на інтенсивність торгових відносин.

Європейський Союз є основним торговельним партнером для України. Дані щодо обігу товарів і послуг між Україною і країнами ЄС емпірично показують, що Україна має більш тісні відносини з окремими країнами ЄС, ніж з іншими. Причиною цього можуть виступати різні фактори: історичні зв'язки, географічна близькість, близькість за рівнем розвитку, рівнем ВВП і ін. Дослідити залежність між рівнем товарообороту та відстанню між країною ЄС і Україною можна з допомогою побудови лінії тренду. Лінію тренду товарообороту України товарами з країнами ЄС у 2019 році представлено на Рис. 2.6.

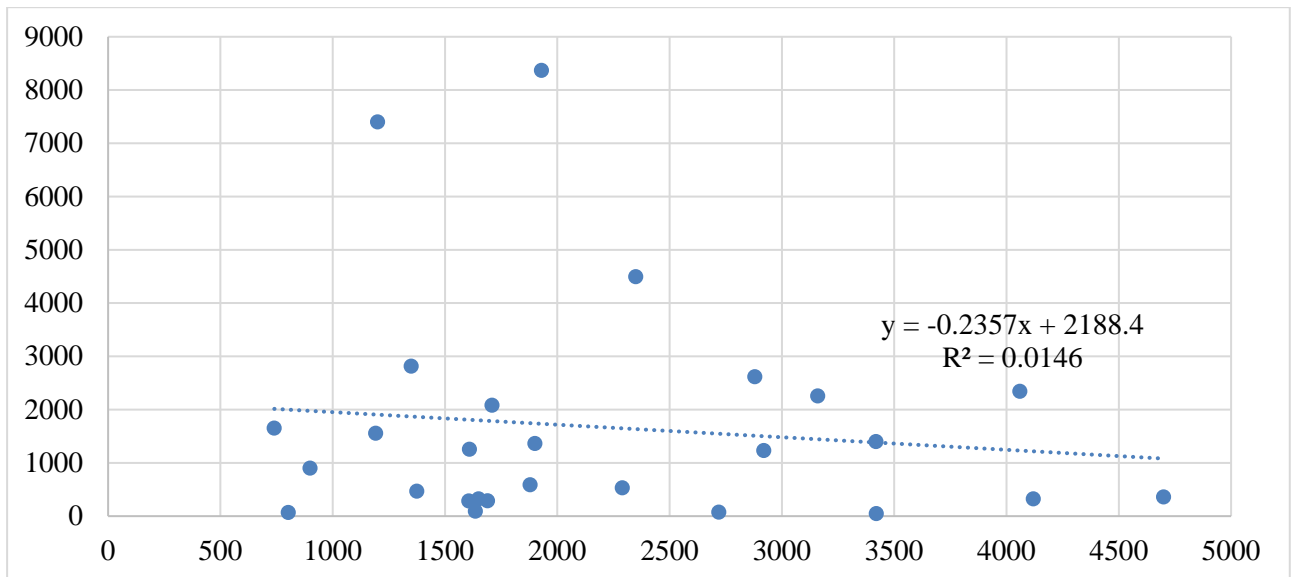

Рис. 2.6. Лінія тренду товарообороту України товарами з країнами ЄС у 2019 р. залежно від відстані між Україною і країнами ЄС, млн дол. США/км

Джерело: складено автором на основі [113].

Таким чином, лінійне рівняння тренду товарообороту з країнами ЄС у 2019 р. показує рівень достовірності $R^2 = 0,0146$. Загалом, достовірність методу найменших квадратів (МНК) є невисокою. Тому, для підвищення достовірності залежності руху товарів від різних чинників було введено додатковий критерій – ВВП країни. Залежність товарообороту від відстані між країнами і ВВП країни можна описати з допомогою гравітаційної моделі.

Для аналізу характеру та напрямку торгівлі товарами України з ЄС та дослідження ефектів інтеграції можливе застосування гравітаційної моделі. Загальна гравітаційна модель в математичному вигляді описується формулою 1.7.

Рівняння моделі залежності товарного потоку від ВВП і відстані до України за допомогою логарифмічного перетворення стає лінійною моделлю за формулою 1.9.

Вихідні дані для розрахунку регресійної моделі впливу торговельних потоків України з ЄС представлено в Табл. 2.19.

Таблиця 2.19

Вихідні дані для розрахунку регресійної моделі впливу торговельних потоків України з ЄС на основі статистичної інформації за 2019 р.

Країна	Товарооборот, млн дол. США	ВВП, млн дол. США	Відстань між столицею відповідної країни і України, км	Розраховане значення товарообороту, млн дол. США
Австрія	1 254,59	446 000	1 600	1 956,85
Бельгія	1 230,16	530 000	2 703	1 077,29
Болгарія	897,46	67 930	904	827,90
Велика Британія	1 397,95	2 827 000	3 520	3 624,40
Греція	585,85	210 000	1 980	855,15
Данія	528,77	356 000	2 290	1 043,11
Естонія	284,22	31480	1 690	197,43
Ірландія	322,80	398 470	4 120	551,53
Іспанія	2 340,12	1 394 270	4 060	1 613,42
Італія	4 492,72	2 001 470	2 350	4 325,75
Кіпр	66,21	24 570	803	405,19
Латвія	466,51	34 120	1 375	273,26
Литва	1 554,08	54 230	1 192	482,42
Люксембург	73,31	71 110	2 720	216,70
Мальта	46,65	14 990	3 421	43,87
Нідерланди	2 613,50	907 150	2 880	1 723,56
Німеччина	8 366,90	3 861 000	1 930	9 617,42
Польща	7 398,66	592 400	1 201	3 581,81
Португалія	356,98	237 710	4 700	302,87
Румунія	1 651,01	250 080	740	3 168,04
Словаччина	1 361,12	105 430	1 901	1 842,20
Словенія	282,74	53 750	1 607	329,93
Угорщина	2 813,70	160 960	1 350	1 032,89

Країна	Товарооборот, млн дол. США	ВВП, млн дол. США	Відстань між столицею відповідної країни і України, км	Розраховане значення товарообороту, млн дол. США
Фінляндія	320,93	269 330	1 650	1 240,90
Франція	2 253,85	2 715 000	3 160	3 865,98
Хорватія	89,69	60 420	1 636	356,07
Чехія	2 080,92	250 680	1 710	1 117,23
Швеція	566,08	446 000	2 939	1 070,11

Джерело: складено автором на основі [113].

Рішення лінійної системи рівняння 1.16. призводить до знаходження наступних значень коефіцієнтів: $b_0 = 5,64$; $b_1 = 0,842$; $b_2 = -1,25$.

Для розрахунку впливу створення зони вільної торгівлі України з ЄС було використано дані країн, що створили зону вільної торгівлі з ЄС.

Розрахунки гравітаційної моделі торговельних потоків України з країнами ЄС наведено в Табл. 2.20.

Таблиця 2.20

Розрахунки гравітаційної моделі торговельних потоків України з країнами ЄС

ВЫВОД ИТОГОВ	
Регрессионная статистика	
Множественный R	0,847485016
R-квадрат	0,718230853
Нормированный R-квадрат	0,695689321
Стандартная ошибка	0,7612329
Наблюдения	28
Дисперсионный анализ	

	df	SS	MS	F	Значимість F			
Регрессия	2	36,92714473	18,463572	31,8625	1,33E-07			
Остаток	25	14,48688822	0,5794755					
Итого	27	51,41403294						
	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
Y-пересечение	5,63545486	2,2684862	2,484235	0,02003	0,9634200	10,30748	0,96342	10,3074
Переменная X 1	0,84242455	0,1057588	7,965522	2,54E-08	0,6246101	1,060238	0,62461	1,06023
Переменная X 2	-1,24675498	0,3261624	-3,82249	0,00078	-1,918499	-0,57501	-1,9184	-0,5750

Джерело: складено автором з використанням програмного забезпечення Excel.

Таким чином, переходячи від коефіцієнтів до параметрів нелінійної регресійної моделі рівняння 1.16., було отримано наступні коефіцієнти: $A = 339,3$; $k = 0,842$; $t = 1,25$.

Отже, рівняння гравітаційної моделі торгівлі України з ЄС має наступний вигляд:

$$T = \frac{339,3 \times \text{ВВП}^{0,842}}{d^{1,25}} ;$$

«Значимість F» моделі становить 1,33E-06, це говорить про те, що фактично можна вважати $\alpha = 0,000$, а отже виявляється стійка залежність функції (залежної змінної) товарообороту від незалежних факторів (відстань між країнами, ВВП торгових країн).

Для оцінки достовірності моделі вирахування стандартної похибки моделі вираховуємо стандартну похибку регресії з формулою 1.10. Розраховане значення стандартної похибки регресії $\sigma_u = 1\,403\,401,74$, середнє значення $\sigma_t = 4\,240\,717,98$.

Розрахований коефіцієнт детермінації згідно з формулою 1.11 становить $B = 0,67$.

Таким чином, аналіз міжнародної торгівлі України за допомогою моделі гравітації доводить, що економічні розміри торгових партнерів позитивно впливають на обсяги торгівлі, відстань негативно позначається на інтенсивності торгових відносин, тобто, країни-сусіди можуть розраховувати на більш активні відносини. Результати також підтверджують гіпотезу про те, що країни із порівнянними рівнями економік торгуватимуть між собою більш активно.

Узагальнюючи досвід моделювання зовнішньоторговельних відносин на основі гравітаційної моделі, можна зробити висновок про надійність і достовірність розрахунків з використанням таких змінних, як валовий внутрішній продукт торгових партнерів, відстань між країнами. В процесі розрахунків було підтверджено, що модель є адекватною, вхідні дані статистично значимими, а отже можуть бути використані для моделювання прогнозування зовнішньої торгівлі.

Висновки до Розділу 2

Дослідження механізмів виникнення статичних зовнішньоторговельних ефектів в умовах створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом, розрахунок зовнішньоторговельних індексів та моделювання гравітаційної моделі зовнішньої торгівлі України та Європейського Союзу в умовах створення ЗВТ дало змогу зробити наступні висновки:

1. Ефекти створення торгівлі спостерігаються за такими товарними групами, як «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85). Це говорить про те, що імпорт України товарів від країни-партнера заміщує виробництво неефективних національних виробників. Ефекти відхилення торгівлі спостерігаються за такими товарами, як «Фармацевтична продукція» (товарна група 30), «Котли, машини, апарати та механічні пристрої» (товарна

група 84). Появі ефекту відхилення торгівлі у торговельних відносинах України та ЄС сприяє наявність розриву виробничих витрат між торговельними партнерами, низький рівень торгівлі по відношенню до виробництва, висока частка взаємної торгівлі між партнерами до створення інтеграційного угруповання; невеликий обсяг ринку інтеграційного угруповання. Крім того, однією з причин появи ефекту відхилення в торгівлі України є ситуація, коли країна зменшує імпорт товарів з більш ефективного джерела на світовому ринку на користь постачальників всередині інтеграційного об'єднання, що пропонують вищу ціну, ніж на світовому ринку, але меншу, ніж сумарна ціна світового ринку і митного тарифу: чим вищий зовнішній тариф, тим вищою є ймовірність створення ефекту відхилення торгівлі. Таким чином, відбувається зростання взаємної торгівлі між країнами-учасницями інтеграційного об'єднання та одночасне скорочення питомої ваги третіх держав як партнерів у міжнародних торговельних відносинах України.

2. Динамічний ефект зміни економічного добробуту України внаслідок створення ЗВТ для України становитиме 171,82 млн дол. США. Додатковими ефектами є підвищення добробуту завдяки більш вигідному і ефективному переміщенню ресурсів, зниженню рівня цін, витрат за рахунок здійснення зовнішньоторговельних операцій, покращення ефективності і динаміки капіталовкладень, а також технологічного прогресу в результаті дії статичних ефектів, що є стимулами до появи динамічних ефектів в довгострокових періодах.

3. Індекси відкритості торгівлі у цілому показують, що економіка України протягом 2013–2019 рр. була більш відкритою, ніж економіка ЄС. Зовнішню торгівлю України з країнами Європейського Союзу загалом можна охарактеризувати збільшенням залежності України від товарного ринку Європейського Союзу. Індекс відкритості зовнішньої торгівлі України у цілому за відповідний період зменшився, в той час як індекс відкритості торгівлі з країнами ЄС збільшився. Це підтверджує пріоритетне значення торговельних зв'язків саме з Європейським Союзом для розвитку національної економіки

України у цілому. Більш того, торговельні зв'язки з Європейським Союзом частково компенсували зменшення відкритості торгівлі України з іншими країнами.

4. Індекс внутрішньогалузевої торгівлі є значним для 34 з 99 товарних груп торгівлі України з ЄС, при цьому його зростання за період 2013–2020 рр. відбулося по 25 із вищезазначених груп, найвище зростання показали товарні групи 69, 57, 96, 02. В той же час, відбулося зменшення індексу та переорієнтація від внутрішньогалузевої торгівлі до міжгалузевої по товарних групах 61, 25, 89, 27, 36, 94, 44, 92, 88. Це підтверджує гіпотезу про переважно міжгалузевий характер взаємного товарного обміну, на який припадає все ще більша частка його вартості, та свідчить про початковий етап власне виробничої інтеграції між партнерами.

5. ЄС та Україна є «природними торговельними партнерами», про що свідчить високий рівень взаємної торговельної комплементарності. Динаміка індексу комплементарності України має тренд до поступового зростання, що є позитивним наслідком підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі України з ЄС посприяло динамічному зростанню обсягів експорту нікелю, цинку, овочів, продуктів тваринного походження до таких країн ЄС, як Мальта, Словенія, Великобританія, Данія, Естонія та інших.

6. Аналіз міжнародної торгівлі України за допомогою моделі гравітації доводить, що економічні розміри торгових партнерів позитивно впливають на обсяги торгівлі, а відстань негативно позначається на інтенсивності торговельних відносин, тобто, країни-сусіди більш активно торгують з Україною.

Основні результати та положення даного розділу висвітлені автором в таких наукових працях: [64, 77, 158, 161, 164, 165, 155, 159].

РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄС

3.1. Вплив трансформації торговельної політики України на ефективність торгівлі товарами з ЄС

З 1992 р. почався процес інтеграції України в міжнародні економічні відносини: уряд України проголосив головним вектором зовнішньої політики країни курс на європейську інтеграцію, що передбачає максимальне зближення з Європейським Союзом в політичній, військово-стратегічній і економічній сферах.

Починаючи з 1994 року, Україна і ЄС послідовно, крок за кроком, пройшли кілька етапів зближення: було підписано та ратифіковано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС; підписано План дій між Україною і ЄС на період 2005–2007 рр. в рамках Європейської політики сусідства; прийнято двосторонній документ «Порядок денний про асоціацію»; розпочато співпрацю з ЄС в проекті «Східне партнерство» разом з ще 5 країнами СНД; підписано Угоду про асоціацію України з ЄС. Остаточо було узгоджено текст Угоди в 2011 році, але підписання даної Угоди декілька раз відкладалося. На початку березня 2012 року Угоду було попередньо парафровано уповноваженими особами делегації ЄС та України, її підписання мало відбутися в листопаді 2013 року на Вільнюському саміті «Східного партнерства». Однак, за кілька днів до саміту підготовка до підписання Угоди була припинена за ініціативою української сторони. У березні 2014 р. новий уряд України відновив підготовку до підписання Угоди. Незабаром, 21 березня, був підписаний політичний блок Угоди, а 27 червня 2014 року була підписана економічна частина.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI, одна із засад зовнішньої політики – забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір [174].

Для кращої інтеграції з ринком ЄС Україна узгоджує багато норм та стандартів щодо промислової та сільськогосподарської продукції. Україна також погоджує власне законодавство з ЄС у наступних сферах: конкуренція, технічні бар'єри в торгівлі, санітарні та фітосанітарні норми, митниця та спрощення торгівлі, захист прав інтелектуальної власності.

Крім того, Парламент ЄС заборонив ввезення в ЄС товарів, що походять з Криму та Севастополя, а також інвестицій та ряду безпосередньо пов'язаних з ним послуг щонайменше до 15 вересня 2021 року. Це відповідає політиці не визнавати Російською Федерацією незаконну анексію Криму та Севастополя [33].

Автомобільна промисловість в Україні є основним сектором, щодо якого запроваджені спеціальні заходи, які захистять від значного збільшення імпорту з країн ЄС [123]. Це допоможе українським виробникам у короткостроковій перспективі, але спричинить додаткові витрати для споживачів. Угода містить положення, що стосуються антидемпінгових заходів, субсидій та спеціальних гарантій з метою запобігання шкоді економіці країни-імпортера. Наприклад, у жовтні 2017 року ЄС ввів остаточне антидемпінгове мито на імпорт сталевих виробів з України та деяких інших країн [20].

За даними Міністерства освіти і науки України наразі нараховується 12 технологічних парків, 17 наукових парків, 28 інноваційних бізнес-інкубаторів, 26 інноваційних центрів, 23 інноваційно-технологічних кластера, 8 небанківських фінансових установ, 9 центрів інновацій і передачі технологій, 49 центрів комерціалізації інтелектуальної власності, 29 контактних пунктів за Рамковою програмою ЄС «Горизонт 2020» (що діє з липня 2015 року) і близько 40 інших інституцій, що працюють в області інновацій [140, 175]. У розвитку інноваційних послуг для ринку важливу роль відіграє держава. У 2015 році Кабінет Міністрів України схвалив проект під назвою «Концепція розвитку Державної цільової економічної програми інноваційної інфраструктури на 2017–2020 роки» з метою створення умов для розвитку інфраструктури для інновацій,

яка сприятиме формуванню інноваційної моделі зростання національної економіки.

Проект також спрямований на забезпечення ефективного використання національного науково-технічного, інноваційного та освітнього потенціалу, комерціалізації науково-технічних розробок, широких інновацій і зростання конкурентоспроможності економіки України. Програма фінансуватиметься за рахунок державного і місцевих бюджетів у формі інвестицій, міжнародної допомоги, державно-приватних партнерств та венчурного інвестування, але підтримка приватного сектора теж має відігравати важливу роль у стимулюванні і підтримці інновацій в Україні [120].

Запорукою динамічного розвитку економіки України є зростання частки національних товаровиробників на зовнішніх ринках. За сучасних політичних умов Україною втрачено частково або повністю традиційні ринки протягом останніх років, а тому це зумовлює пошук нових ринків експорту. Зокрема, частка експорту на ринки ЄС має чітку зростаючу тенденцію (з 25,9% у 2008 році до 42% у 2019 році) [113].

При цьому доцільно також відмітити, що в останні роки майже половина ВВП України формується за рахунок експорту (так, у 2019 році частка експорту у ВВП склала 49,9%) [113].

Митні питання, що стосуються сприяння торгівлі, імplementовані в законодавство України на основі європейських актів, зокрема Регламенту Ради ЄС №450/2008, Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами (1987 р.), Конвенції про єдиний режим транзиту (1987 р.), Регламенту Ради ЄС №1186/2009 про звільнення від митних зборів. Графік зміни тарифного захисту України і ЄС представлено в Табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Зміна тарифного захисту України і ЄС

Найменування групи, розділу за УКТЗЕД	Середня арифметична ставка увізного мита					
	До набуття чинності Угоди про асоціацію		З моменту набуття чинності Угоди про асоціацію		11-й рік	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС
Всього	4,95	7,6	2,42	0,5	0,32	0,05
По товарах груп УКТЗЕД 01-24 (сільське господарство)	9,24	19,8	6,77	0,6	1,38	0,24
По товарах груп УКТЗЕД 25-97 (промислові та перероблені сільськогосподарські товари)	3,67	3,9	1,12	0,5	0,00	0,0

Джерело: [127, с. 8].

Тарифна лібералізація у торгівлі з ЄС передбачає поступове скасування увізних мит. Україна та ЄС повністю скасовують ввізні мита на промислові та перероблені сільськогосподарські товари протягом 10 років після імплементації Угоди про асоціацію. Протягом 15 років для таких товарів, як шкіра, насіння соняшнику, окремі види брухту металів, встановлюється додатковий захист – стягнення додаткового збору. Також запроваджуються тарифні квоти на такі товари: Україна – м'ясо свинини, птиці, цукор; Євросоюз – яловичина, свинина, баранина, птиця, деякі молочні продукти, зернові, цукор, гриби, мед, солод, сік винограду та яблука, сигарети, етанол тощо [62].

Також Україна матиме можливість використовувати захисні заходи у вигляді більшої ставки ввізного мита, що стосуються легкових авто. Це буде можливим за умови, якщо:

- збільшиться число вивезених з ЄС легкових автомобілів після скасування мита, що завдасть шкоди виробнику;

- сумарний обсяг імпортованих авто за рік досягне граничної межі в 45 000 шт.

Україна зможе застосовувати захист, скасовуючи увізні мита протягом десяти років на автомобілі (товарна позиція УКТЗЕД 8703, по 1% на рік), застосовуючи лише спеціальний захисний механізм у вигляді мит на рівні 10% за умови, якщо:

- імпорт авто, виробленого з ЄС, є більшим встановленої граничної кількості;
- частка авто, виробленого в ЄС на внутрішньому ринку, буде вищою, ніж за попередній рік.

Щодо одягу й інших товарів, то Україна повністю анулює увізні мита. Таким чином, Угода про асоціацію передбачає поступове повне скасування ввізних мит на одяг. Про гармонізацію регулювання географічних зазначень також прописано в Угоді про асоціацію: будуть встановлені перехідні періоди терміном в 7-10 років для чутливих для України продуктів, підтримку виробництва та представлення на ринку продуктів з новими назвами.

Для вітчизняних виробників зменшення тарифних ставок є чудовою можливістю для збільшення долі експорту товарів на ринку Європейського Союзу. Однак, наявність тарифних квот обмежила безмитну торгівлю більшістю продукції сільського господарства.

Істотні зміни в структурі економіки України будуть помітні лише через певний проміжок часу, оскільки побудова нових взаємостосунків та просування нової продукції на ринки ЄС вимагає певного часу. В даному контексті помітна значна асиметрія торгівлі. Для України сучасна структура експорту та імпорту показує ризикову виробничу непропорційність. Це, в свою чергу:

- великий обсяг експорту сировини з України та ввіз технологічної продукції з Європейського Союзу;
- від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі за значним переліком груп товарів;

- складності виходу українського підприємництва на закордонний ринок ЄС.

Міністерство економічного розвитку торгівлі України провело аналіз ввізних мит та відзначило, що для більшості номенклатури промислових продуктів (майже 95% в межах торговельних пільт) мита Європейського Союзу були зменшені, для 84% товарів сільського господарства та продукції харчової промисловості – взагалі скасовані, а до інших 16% застосовано тарифні квоти. Тобто, в результаті перевищення обсягу експорту сільськогосподарських товарів буде стягуватись митний збір за минулими ставками.

Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій було проведено аналіз та виявлено, що в середньому митний збір для України знизився на 4,4%, і складає 0,5%. З 2016 року українська держава зменшила ввізний митний збір на промислову продукцію до 1,1%, а на сільськогосподарську продукцію і товари харчової промисловості – до 5,6%. Всі зміни щодо зниження мита або повного його скасування стосуються близько 70% номенклатурних груп товарів.

З часом митний збір на промислові товари досягне 0, але для частини товарів сільського господарства залишиться ненульовим. Крім того, Україна буде використовувати тарифні квоти для певної групи товарів – декількох видів м'яса і цукру.

Водночас не змінився митний збір на певні групи товарів, серед яких взуття, капелюхи, кам'яні товари, гіпсові вироби, транспорт, рослинні товари тощо. Однак, в майбутньому буде відбуватись поступове зменшення мита на ці групи товарів.

Проводячи аналіз створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною, слід відзначити, що умови достатньо несправедливі та дискримінаційні стосовно України. Європейський Союз має специфічні та комбіновані ввізні ставки мита, в той час коли в Україні переважно адвалорні. Крім специфічної структури комбінованих митних ставок на ввіз продукції, в ЄС ще діє система вхідних цін. Серед усіх домовленостей, в

межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, було і питання тарифних квот, в межах яких діють нульові митні ставки, а при збільшених обсягах до продукції застосовуються ті ставки, що були дійсними до Угоди про асоціацію. Таким чином, визначено більше тридцяти груп продуктів, на які розповсюджуються тарифні квоти, серед них: тваринні продукти (молоко, мед, сир тощо), рослинні (овочі, фрукти, зернові), деякі готові харчові продукти (цукор, сік і т. д.), спирт, тютюнові вироби та інше. Оцінку зміни адвалерних ставок ввізних мит України та ЄС наведено в Додатку Е.

Даний перелік продукції є досить вразливим для Європи, тому ці товари оформляють згідно загальних норм оподаткування, оскільки їх частіше беруть під більш строгий контроль при підписанні домовленостей про ЗВТ. Однак, під час переговорів українська держава домовилась про можливість ввезення певної кількості продукції без сплати митного податку. Тобто, це не обмежує можливість України імпортувати продукцію, а говорить лише про те, що ввіз цих продуктів в обсягах, більших за визначені, буде оподатковуватись на загальних умовах, які діють для України на даний час. Ці події сприятимуть збільшенню кількості експорту до Європейського Союзу, особливо сільгосппродукції та товарів харчової промисловості.

За умов збільшення обмежень на міжнародну торгівлю, ключове місце у запровадженні торговельно-економічного співробітництва займають нетарифні бар'єри, тобто обмежувальні заходи. Одним із ключових та важливих моментів поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі є зближення регуляторних систем Європейського Союзу та України, що призведе до значного зменшення обмежувальних заходів у торгівлі. Домовленості між ЄС та Україною загалом пов'язані з покращенням роботи митниць, вдосконаленням системи технічного налагодження, стандартизації, метрології, визначенням відповідності і ринкового контролю; застосуванням медичних та фітосанітарних заходів, а також зміцненням охорони прерогатив інтелектуальної власності.

Митні збори, що впливають на зміну цін на товари, – не єдиний тягар та проблема, що стоять перед міжнародною торгівлею. Нетарифні бар'єри

відіграють дуже важливу роль: вони значно підвищують транспортні, логістичні, адміністративні та часові витрати для бізнесу, а іноді навіть взагалі унеможливають вихід на ринок.

Таким чином, окрім митних зборів, основні бар'єри для торгівлі українськими товарами на ринках ЄС є нетарифні обмеження, такі як: відповідність стандартам ЄС, відмінності в митних системах та різні процедури визначення відповідності промислової продукції. Додатковим бар'єром для українських товарів є пільгові правила походження товарів, які застосовує Європейський Союз.

Розглянемо детальніше нетарифні обмеження, що впливають на величину фізичних обсягів зовнішньоторговельної діяльності України із країнами ЄС.

Щодо нетарифного торговельного захисту, то Україна та ЄС підтвердили можливість застосування у взаємній торгівлі захисних (спеціальних) заходів (ЄС також зберіг за собою зобов'язання, передбачені в Угоді про сільське господарство) та антидемпінгових та компенсаційних заходів.

Окрім санітарних та фітосанітарних заходів, технічні бар'єри для торгівлі та пов'язані з експортом заходи також мають обмежувальний вплив на український експорт до ЄС. Зокрема, у 2013 році кожен додатковий нетарифний захід групи технічних бар'єрів у торгівлі (крім заборон та обмежень) підвищив ціну на 2,5% та зменшив фізичний обсяг товарів на 12%. Нетарифні заходи, пов'язані з експортом товарів, збільшили ціну на 14% та зменшили фізичний обсяг товарів на 103% [119].

У всіх випадках, коли нетарифні заходи підвищували ціну українських товарів, фізичний обсяг товарів, що експортуються до ЄС, зменшувався на більший відсоток. Це означає, що загальний ефект від кожного з цих нетарифних заходів був обмежувальним для українського експорту до ЄС.

Протягом перехідного періоду вилучаються назви товарів, що співпадають з географічними назвами Євросоюзу. Але заборона на виготовлення даних товарів не встановлюється [81].

У межах переговорів щодо Угоди про вільну торгівлю Україна може взяти на себе ряд заходів, спрямованих на усунення цих нетарифних бар'єрів. Українські стандарти можна поступово гармонізувати із загальними європейськими стандартами, а митні процедури можна спростити відповідно до правил СОТ, дотримуючись практики ЄС.

Витрати бюджету на гармонізацію національної системи стандартів можуть бути частково компенсовані за допомогою фінансової та технічної допомоги з боку ЄС. Після завершення процесу гармонізації можливості експортувати українські товари не лише до ЄС, а й до третіх країн значно зростуть. Спрощення митних процедур вимагатиме витрат на переоснащення митної служби та перепідготовку фахівців. З іншого боку, комп'ютеризація митної служби повинна допомогти боротися з корупцією, зменшити видатки за рахунок скорочення митного персоналу та сприяти збільшенню зовнішньої торгівлі.

Виділимо ключові групи факторів, що впливають на сучасний стан трансформації торговельної (зокрема, експортної) політики України. Першою групою факторів є інституціональні. Дія даної групи факторів та їх вплив визначаються такою передумовою створення інституціонального потенціалу реалізації та підвищення ефективності торговельної політики України, як виконання умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [188]. Серед ключових умов є скасування увізних мит, що прямо впливає на рівень рентабельності діяльності вітчизняних підприємств та рівень товарообороту і обсягу надання послуг.

Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС залежить від національної імплементації Угоди та визначення її статусу в системі джерел національного права.

Зокрема, відповідно до Звіту Міністерства економічного розвитку та торгівлі, план по завданням щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС виконано на 70% в частині торговельної політики та домовленостей, а також тарифного регулювання.

Крім того, серед умов виконання Угоди можна також виділити такі характерні чинники, як забезпечення сталого розвитку діяльності бізнесу України, що визначається Главою 13 «Торгівля та сталий розвиток» Розділу IV Угоди [188].

Серед ключових заходів, передбачених наслідками виконання даної умови, є такі:

- необхідність дотримання принципів застосування превентивних заходів та відшкодування заподіяної навколишньому природному середовищу шкоди;
- застосування екологічних технологій.

Зазначені заходи, з-поміж іншого, також обумовлені приєднанням України та країн ЄС до Порядку денного ООН 2030 [89]. Зокрема, йдеться про досягнення Цілі Сталого Розвитку 12 «Відповідальне виробництво та споживання».

Дотримання принципів сталого розвитку є наразі запорукою підвищення іміджу українського товаровиробника в умовах жорсткої конкуренції на зовнішніх ринках збуту, зокрема, країн ЄС.

Це передбачає, окрім реалізації державної торговельної політики, також удосконалення механізму державної фінансової політики у сфері бухгалтерського обліку та звітності. Зокрема, слід відмітити як окремий інституціональний фактор впливу на трансформацію торговельної політики України в умовах співпраці із ЄС необхідність розвитку такого інституту нефінансової звітності, як звітність зі сталого розвитку. Це, насамперед, є заходом іміджевого характеру, який відображає особливості впливу діяльності підприємств на екологічну, соціальну, економічну сфери життя суспільства.

Дотримання принципів сталого розвитку діяльності та регулювання цього процесу передбачає виконання наступних заходів, зокрема:

- для екологічної сфери: дотримання міжнародних стандартів та принципів використання ресурсів (зокрема, це стосується видобувної галузі промисловості, виробництва і розподілу електроенергії, газу і води, хімічної промисловості, металургії та лісозаготівельної галузі);

- для економічної сфери: надання впевненості зовнішнім контрагентам у фінансовій стабільності та прозорості діяльності українських підприємств. Зокрема, в частині сплати податків та рівня рентабельності діяльності;

- для соціальної сфери: дотримання вимог міжнародного трудового права та конвенцій щодо створення безпечних та комфортних умов праці трудового колективу підприємств.

ЄС також сприяє активізації та досягненню цілей стійкого розвитку, зокрема, коли йдеться про гендерну рівність та розширення прав та можливостей жінок, захист навколишнього середовища або сприяння гідній роботі, корпоративній соціальній відповідальності та чесній і етичній торгівлі. Гендерна рівність має важливе значення для розвитку стійкої торгівлі. Насправді, розширення прав і можливостей жінок визнається однією з найвищих можливостей для зменшення бідності та інклюзивного і сталого зростання в рамках Програми ООН 2030 року.

ЄС може зіграти каталітичну роль у підтримці країн-партнерів, коли вони переходять до низьковуглецевих, стійких та кругових економічних моделей. Також ЄС може сприяти побудові сприятливої для клімату інфраструктури та вирішувати деякі специфічні проблеми, з якими стикаються всі економічні сектори у боротьбі зі змінами клімату.

У контексті реалізації торговельних домовленостей між Україною та ЄС, перманентно відбувається оцінка сталого впливу реалізації торговельної співпраці (Sustainability Impact Assessment, SIA). SIA – конкретний інструмент для підтримки великих торговельних переговорів. Головна мета застосування зазначеного інструменту – надати Європейській Комісії можливість проведення поглибленого аналізу потенційних економічних, соціальних та екологічних наслідків поточних торговельних переговорів.

Отримані результати – це можливість для зацікавлених сторін як в ЄС, так і в країнах-партнерах поділитися своїми думками з учасниками переговорів.

Ключові завдання застосування інструментів SIA:

- введення інформації та сприяння веденню переговорів;

- оцінка змін, які можуть бути спричинені торговою угодою;
- допомога у процесі віднайдення можливих компромісів та домовленостей;
- забезпечення оптимізації вибору напряму відповідної торговельної політики.

SIA є незалежними оцінками, що надаються зовнішніми консультантами і проводяться під час торгових переговорів. Кожне оцінювання SIA варіюється в залежності від виду торгової угоди, про яку ведуться переговори, але, як правило, складається з трьох етапів: звіт про початок роботи, проміжний звіт та підсумковий звіт.

На початковому етапі консультанти пропонують:

- метод, який слід використовувати під час вивчення впливу потенційної торговельної угоди;
- перелік зацікавлених сторін, з якими слід проводити консультації;
- економічні сектори, що підлягають аналізу.

На проміжній фазі консультанти використовують свою методологію, щоб представити очікувані наслідки торгової угоди. Зацікавлених сторін запрошують до участі в семінарах, анкетуваннях, інтерв'ю тощо.

На завершальній фазі консультанти уточнюють свої результати та висновки для підсумкового звіту. Цей звіт повинен бути зрозумілим для всіх аудиторій, узагальнювати їхні висновки та давати рекомендації для максимізації переваг запропонованої угоди та пом'якшення можливих негативних наслідків.

Усі звіти оприлюднюються у формі проекту для зворотного зв'язку із зацікавленими сторонами до їх завершення. Потім Комісія готує позиційний документ, щоб викласти свої погляди на звіт та пояснити, як висновки впливатимуть на переговори.

На офіційному вебсайті Європарламенту відображено результати такої оцінки, що була проведена по відношенню до України у 2007 році [88].

Окремим ефектоформуючим фактором впливу на стан торговельних відносин між Україною та ЄС є рівень інноваційності товарної продукції

вітчизняних підприємств. Даний фактор визначено у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р «Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки» [175].

Метою Експортної стратегії України є «перехід України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки», зокрема, на ринок ЄС [175].

Поставлена мета Експортної стратегії України зумовлює появу такого завдання, як створення на державному рівні сприятливих умов, які б стимулювали рівень запровадження інновацій для диверсифікації експорту в країни ЄС.

Стан інноваційного розвитку підприємств України та випуск інноваційної наукомісткої продукції та послуг є доволі слабким.

Інноваційна діяльність підприємства є інструментом багатоцільового використання, зокрема, це інструмент нівелювання ризиків збитковості діяльності, це засіб зниження собівартості продукції за рахунок зниження матеріаломісткості, підвищення обсягів продажу через запровадження інноваційної продукції.

Рівень запровадження інновацій на українських підприємствах є доволі низьким – середній рівень запровадження інновацій за 2010–2018 роки складає 12,72%.

На Рис. 3.1 відображено динаміку частки підприємств, що запроваджують інновації та витрачають кошти на їх розробки.

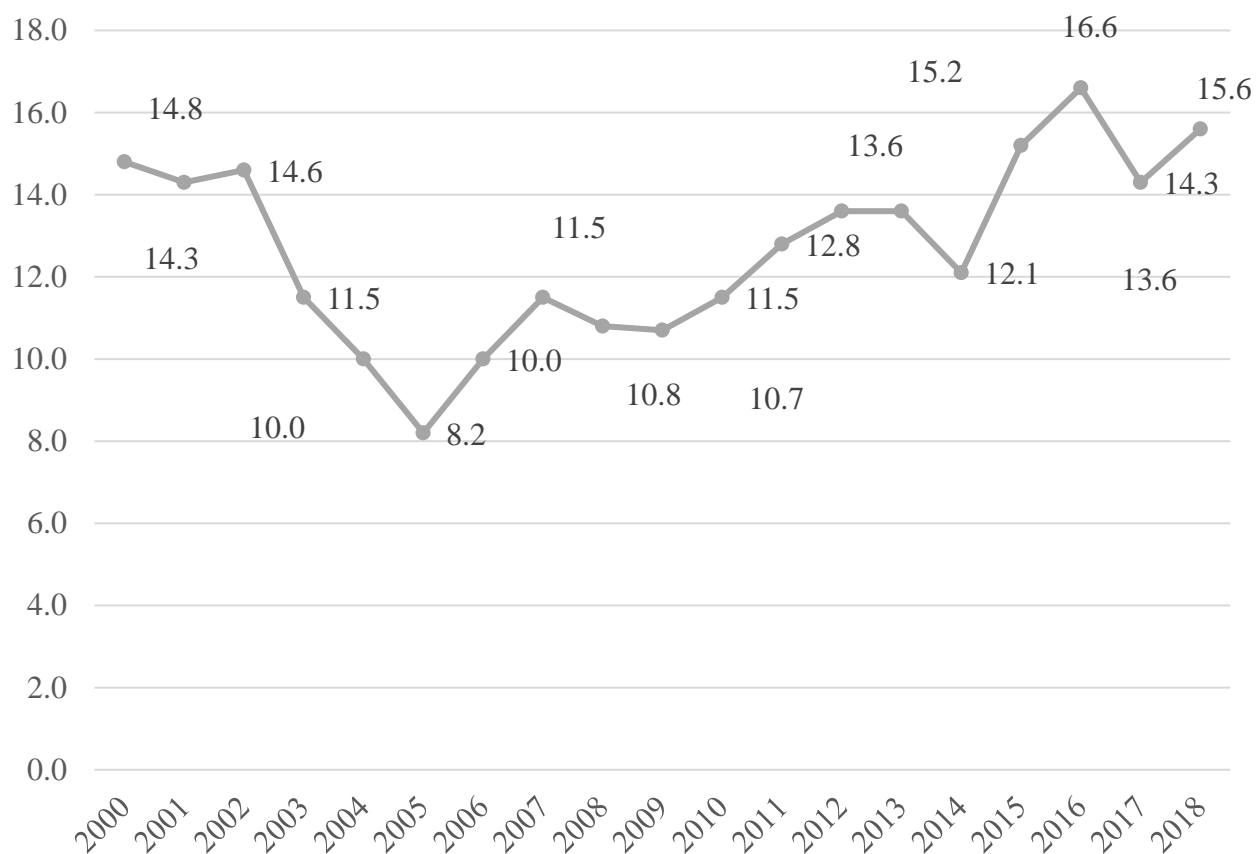

Рис. 3.1. Динаміка кількості підприємств, що запроваджують інноваційну діяльність в Україні за 2013–2018 рр., %

Джерело: складено автором на основі [184].

На Рис. 3.2 відображено динаміку частки реалізованої продукції підприємств, що запроваджують інновації та витрачають кошти на їх розробки.

Рис. 3.2. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %

Джерело: складено автором на основі [184].

З огляду на інформацію, наведену на рисунках 3.1, 3.2, можна зробити висновок про те, що технологічний вплив як непрямий фактор оновлення торговельної політики України – це вплив лібералізованої торгівлі на передачу технологій та виробничих процесів, що використовуються для виготовлення експортних товарів. Технології мають позитивний вплив також у формі меншого забруднення довкілля. Економічне зростання, стимульоване торгівлею, і ринкова конкуренція через лібералізацію торгівлі, як правило, можуть прискорити модернізацію основних фондів та технологій. Теоретично, нові ринки забезпечують як доходи бюджету, так і приплив капіталу, дозволяючи компаніям збільшувати темпи обігу капіталу та вкладати гроші в більш чисті, ефективні, екологічні компанії, технології та галузі.

Також варто окремо відзначити такий фактор непрямого впливу на зміну курсу торговельної політики країни, як вплив продукту (товарів, послуг). Зазначений фактор включає в себе процеси, які відбуваються з товарами, що є предметом дистрибуції. Деякі позитивні результати торгівлі можуть бути пов'язані з розширеним використанням нових, екологічно чистих технологій, які мають менший вплив на навколишнє середовище. У негативному сенсі зовнішня торгівля може стимулювати транскордонний рух товарів, яким з точки зору навколишнього середовища краще не надходити до країн, які не мають необхідного технічного та адміністративного потенціалу і часто не можуть оцінити ризики, пов'язані з безпекою економіки у зв'язку з таким імпортом. Торгівля також може спричинити надмірну експлуатацію ресурсів, що призведе до межі виснаження родовищ таких ресурсів.

Договір про DCFTA попередньо застосовується з 1 січня 2016 року, а Угода про асоціацію офіційно набула чинності 1 вересня 2017 року після ратифікації усіма країнами-членами ЄС.

Україна отримує значну вигоду від DCFTA. Існує низка бізнес-програм EU4, що реалізуються посередницькими фінансовими установами, і вони є такими, що спеціально підтримують Україну у використанні можливостей поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Два поточні проекти у фінансовому секторі сприяють виконанню зобов'язань DCFTA на ринках фінансових послуг, лібералізації капітальних та валютних потоків, обліку та аудиту.

Угода про асоціацію є головним інструментом для зближення України та ЄС: вона сприяє більш глибоким політичним зв'язкам, зміцненню економічних зв'язків та повазі до загальних цінностей.

ЄС надав Автономні торговельні заходи (Autonomous Trade Measures, ATMs) для України, доповнивши концесії, включені в Угоду про асоціацію / DCFTA для декількох промислових товарів та сільськогосподарської продукції з жовтня 2017 року терміном на три роки.

Після скасування або зменшення ввізних мит ЄС між Україною та ЄС у межах DCFTA тарифи суттєво не обмежують експорт українських товарів до ЄС. Натомість технічні регламенти, санітарні та фітосанітарні заходи, географічні зазначення, ліцензування тощо створюють значні бар'єри для двосторонньої торгівлі. Таким чином, «недоторгованість» ринків ЄС можна пояснити, наприклад, негативним впливом різних нетарифних бар'єрів (як на європейському, так і на національному рівнях) або інших факторів, таких як низька конкурентоспроможність (з точки зору ціни або якості) українських товарів порівняно з аналогічними товарами, що постачаються іншими країнами; смаковими уподобаннями споживачів країн ЄС, особливостями асоціацій імпортерів, специфічними вимогами підприємств роздрібної торгівлі тощо. Таким чином, узгодження українських норм з нормами Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію допоможе знизити митні збори, бар'єри та існуючі розбіжності в нормативно-правових актах, а отже, спростити експорт українських товарів до ЄС.

Положення про DCFTA викладені у 15 главах, 25 додатках та 2 протоколах. Угода передбачає скасування мит та інших зборів.

Короткий огляд домовленостей між Україною та ЄС в межах Угоди про асоціацію наведено нижче.

- Україна та ЄС домовились про утворення зони вільної торгівлі протягом перехідного періоду, що не перевищує 10 років, відповідно до положень статті 24 ГАТТ, змінених у 1994 році;

- відповідно до домовленостей, кожна Сторона знижує або скасовує мито на товари згідно встановлених графіків з перехідним періодом України тривалістю до 10 років, тоді як тарифний графік ЄС зміниться, коли він набуде чинності;

- поступове зниження застосовуватиметься до базової ставки мита, визначеної Угодою.

Для найбільш чутливих товарів, якими торгують Україна та ЄС, були запроваджені так звані тарифні квоти, вони встановлювали нульову ставку для

ввізного мита в межах квоти, а ненульову ставку – в межах перевищення квоти. Україна встановила тарифні квоти, що застосовуються до м'яса свині, птиці та цукру. Перелік тарифних квот ЄС охоплює 36 найменувань і в основному містить сільськогосподарську продукцію та продовольчі товари.

В Угоді сторони домовилися про значну лібералізацію ставки мита на імпорт товарів, при цьому понад 90% кінцевих ставок дорівнюють нулю.

Тим часом для чутливих товарних позицій буде зберігатися або імпортне мито, або введені тарифні квоти з нульовою ставкою в межах квоти, або ненульова ставка, що перевищує квоту. Зниження тарифних обмежень ЄС у таких галузях, як легка промисловість, хімічна промисловість, машинобудування, харчова промисловість, що сприятиме покращенню доступу українських виробників до відповідних ринків, матиме найважливіше значення для українських виробників. Введення тарифних квот, що дозволяють експортувати в ЄС товари з нульовим митом, створить можливості для українського бізнесу вийти на ринок. У той же час Україна поступово відкриває свій ринок товарів, що виробляються в ЄС. Порівняно з іншими галузями, найбільше зменшення ввізного мита відбудеться у легкій промисловості, зокрема у виробництві одягу, виробництві інших неметалічних мінеральних виробів, харчовій промисловості та виробництві меблів. Україна буде зберігати не нульові, але низькі ставки ввізного мита на певну техніку.

ЄС та Україна підтвердили готовність розпочати оновлення DCFTA до 2021 року. Україна зацікавлена у збільшенні безмитної торгівлі в рамках співробітництва із ЄС відповідно до сучасного стану виробничих та експортних потужностей України, а також ЄС.

Незважаючи на те, що багато торговельних квот, що стосуються DCFTA, не обмежували експортні квоти, Україна хоче переглянути деякі положення, щоб забезпечити постійний ширший безмитний доступ на ринок ЄС та зменшити бар'єри доступу для малих та середніх підприємств. Поки що ЄС тимчасово збільшував деякі торговельні квоти в 2017 році на три роки як автономні торговельні преференції для України. Основні кандидати на оновлення повинні

демонструвати високі коефіцієнти використання, тобто, обґрунтовувати потребу в отриманні надлишкової квоти (мед, оброблені помідори, ячмінна крупа та шрот, зернові злаки, яблучний сік, цукор, масло, крохмаль оброблений тощо).

На тлі переговорів щодо оновлення DCFTA, Україна повинна провести детальний аналіз для кожної квотної позиції DCFTA, щоб підготувати свої пропозиції, як і в якій мірі їх лібералізувати. Варто розглянути різні варіанти такої лібералізації: або збільшити обсяги, або встановити пільгові тарифні ставки для України тощо.

У межах майбутніх переговорів з ЄС слід особливий акцент зробити на збільшенні безмитного доступу для перероблених українських товарів для сприяння їх експорту до ЄС, як це передбачено Експортною стратегією України. З цією метою Україна може вивчити можливості для зміни структури деяких позицій (таких як пшениця, борошно та гранули; кукурудза, борошно та гранули; ячмінь, борошно та гранули) для відокремлення первинної та переробленої продукції та забезпечення більшої безмитної кількості для переробленої продукції.

Вплив Угоди про асоціацію на домогосподарства оцінюється переважно позитивно. Зниження українських імпорتنих мит створить можливості для зниження внутрішніх цін на певні товари. Згідно з оцінкою Інституту економіки та прогнозування НАН України лібералізація торгівлі між Україною та ЄС шляхом зменшення або скасування ввізних мит загалом призведе до збільшення загального багатства домогосподарств [185]. У той же час, зменшення нетарифних обмежень на торгівлю принесе більшу економічну вигоду.

Скасування експортних субсидій ЄС для виробників сільськогосподарської продукції, що експортуються в Україну, навіть створить конкурентні умови між українськими та європейськими виробниками, це зробить можливим частково компенсувати ефект від зниження ввізного мита. Для домогосподарств скасування експортних субсидій на сільськогосподарську продукцію ЄС може спричинити певне підвищення їх цін на українському ринку, хоча цей фактор буде поступово згладжений зменшенням ввізних мит з боку

України та за рахунок посилення конкурентних позицій національних виробників.

Країни, що є учасницями Програми посилення аудиту та звітності в країнах Східного партнерства (STAREP), знаходяться на шляху розбудови інституціонального забезпечення створення умов розвитку торговельного співробітництва із ЄС. STAREP - це регіональна програма для шести країн: Вірменії, Азербайджану, Білорусії, Грузії, Молдови та України, що запроваджена із метою створення прозорого політичного середовища та ефективної інституційної основи для корпоративної звітності, розвитку бухгалтерського обліку та аудиту у відповідності до міжнародних стандартів та вимог Європейського Союзу. Програма STAREP була запущена в жовтні 2013 року. Фінансування програми забезпечується країнами Європейського союзу та Швейцарією. Тому доцільно також звернутись до вивчення національної практики країн Програми STAREP.

Торговельні відносини між ЄС та країнами-партнерами з питань сусідства та розширення є сильними та різноманітними. Вони включають, наприклад, Угоди про асоціацію і глибокі та всеосяжні зони вільної торгівлі з Україною, Молдовою та Грузією.

Ці торгові угоди охоплюють також політику конкуренції, захист прав інтелектуальної власності, державні закупівлі та врегулювання суперечок, які представляють особливий інтерес для іноземних інвесторів.

ЄС підтримує країн-партнерів за допомогою ініціатив Aid for Trade, щоб вони могли максимально використовувати ці угоди. Допомога ЄС для торгівлі розширює сферу допомоги, спрямовану на традиційну допомогу, пов'язану з торгівлею (наприклад, торгову політику та регулювання і розвиток торгівлі) для підтримки потенціалу з боку пропозиції та торгівлі. Це все є частиною загального підходу до підвищення продуктивності, конкурентоспроможності та торговельного потенціалу країн сусідства та розширення.

Досвід Грузії є подібним до досвіду України у сфері співпраці із ЄС. ЄС та Грузія підписали Угоду про асоціацію 27 червня 2014 року, і вона набула чинності з 1 липня 2016 року.

Аналіз впливу на формування DCFTA свідчить про те, що, хоча всі категорії домогосподарств отримують користь від формування DCFTA, ці вигоди розподіляються неоднорідно, що впливає на розрив між бідними і багатими домогосподарствами.

Уряд України вживає заходів щодо гармонізації національного законодавства та необхідних інституційних змін, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності української економіки в Єдиному економічному просторі Україна – ЄС. Графік виконання зобов'язань щодо гармонізації українського законодавства з нормами ЄС по роках наведено на Рис. 3.3.

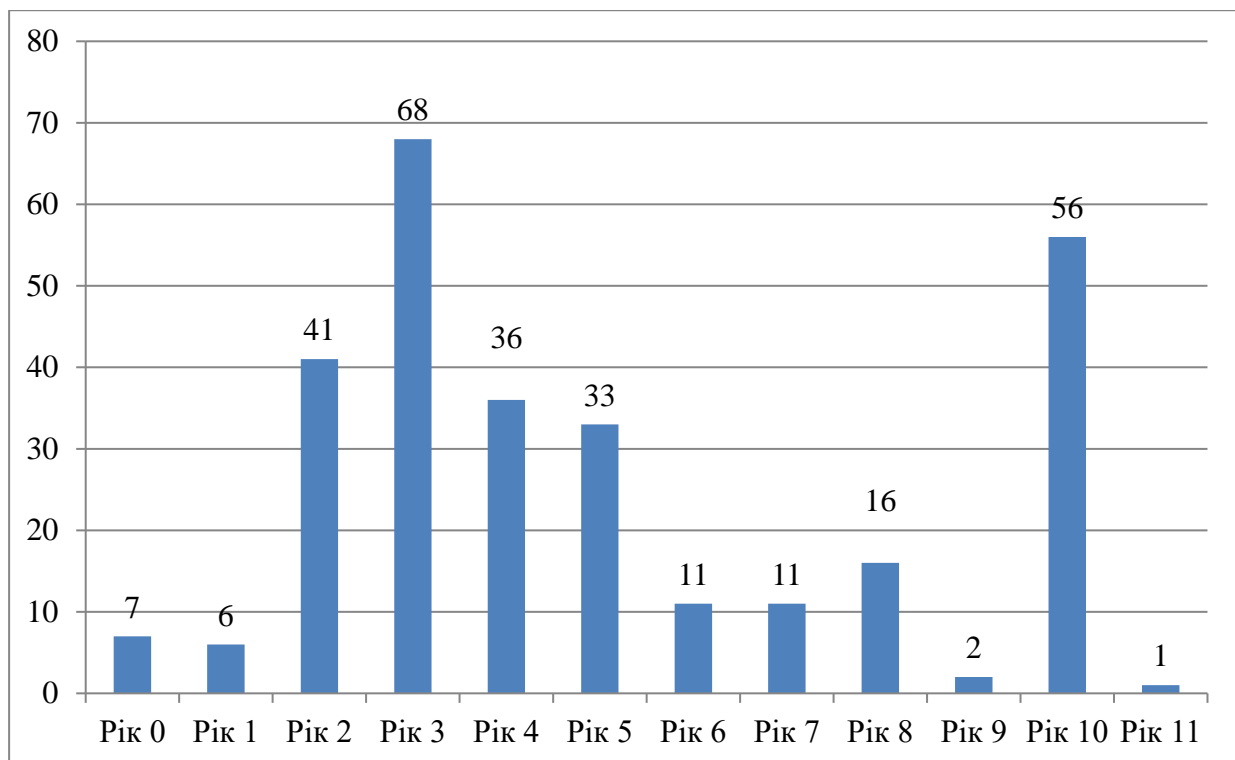

Рис. 3.3. Графік виконання зобов'язань щодо гармонізації українського законодавства з нормами ЄС по роках

Джерело: [118, с. 130].

В Україні продовжуються зусилля в секторі якості інфраструктури, щоб пов'язати законодавчі реформи з економічною ситуацією в країні, надаючи

пріоритет гармонізації законодавства та комунікації з приватним сектором у тих сферах, де українські компанії мають найсильніший потенціал для збільшення експорту до ЄС та інші ринки ОЕСР.

Графік виконання зобов'язань щодо гармонізації українського законодавства з нормами ЄС по сферах наведено в на Рис. 3.4.

Рис. 3.4. Графік виконання зобов'язань щодо гармонізації українського законодавства з нормами ЄС по сферах

Джерело: [118, с. 130].

Для моніторингу гармонізації українського законодавства до стандартів ЄС в межах реалізації Угоди про асоціацію було розроблено систему «Пульс Угоди». «Пульс Угоди» – це система моніторингу виконання плану заходів Угоди про асоціацію України з ЄС, що побудована за принципом “result-based

management” – управління, націлене на досягнення конкретних результатів. Система працює в режимі реального часу і оновлюється щоквартально за результатами інформації, яку подають відповідні міністерства.

Система охоплює 24 сфери політики: «Юстиція, свобода, безпека, права людини», «Технічні бар’єри у торгівлі», «Підприємництво», «Політичний діалог, національна безпека та оборона», «Громадське здоров’я», «Оподаткування», «Енергетика», «Гуманітарна політика», «Сільське господарство», «Освіта, навчання та молодь», «Фінансовий сектор», «Державні закупівлі», «Наука, технології та інновації», «Статистика та обмін інформацією», «Транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур’єрські послуги», «Соціальна політика та трудові відносини», «Управління державними фінансами», «Навколишнє природне середовище та цивільний захист», «Митні питання», «Енергоефективність та ЖКГ», «Санітарні та фітосанітарні заходи», «Фінансове співробітництво та боротьба із шахрайством», «Захист прав споживачів», «Інтелектуальна власність».

Динаміка реалізації плану заходів Угоди про асоціацію України з ЄС в 2014–2020 рр. наведено в Табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка реалізації плану заходів Угоди про асоціацію України з ЄС

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Юстиція, свобода, безпека, права людини	93%	100%	98%	86%	58%	29%	55%
Технічні бар’єри у торгівлі	-	-	100%	83%	85%	63%	-
Підприємництво	-	87%	88%	88%	95%	88%	48%
Політичний діалог, національна безпека та оборона	-	90%	97%	73%	75%	100%	0%
Громадське здоров’я	-	100%	49%	44%	-	-	57%
Оподаткування	-		77%	0%	-	84%	33%
Енергетика	-	97%	-	75%	69%	57%	38%
Гуманітарна політика	-	100%	100%	100%	-	85%	79%
Сільське господарство	-	-	-	-	95%	69%	27%

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Освіта, навчання та молодь	-	-	100%	100%	50%	100%	75%
Фінансовий сектор	-	-	-	100%	100%	42%	53%
Державні закупівлі	-	-	100%	100%	100%	93%	78%
Наука, технології та інновації	-	100%	100%	79%	43%	66%	28%
Статистика та обмін інформацією	100%	40%	100%	100%	67%	0%	-
Транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги	-	68%	86%	42%	27%	55%	58%
Соціальна політика та трудові відносини	-	100%	50%	77%	15%	100%	0%
Управління державними фінансами,	-	100%	100%	-	-	0%	100%
Навколишнє природне середовище та цивільний захист	-	-	62%	79%	57%	29%	25%
Митні питання	-	-	89%	100%	36%	-	100%
Енергоефективність та ЖКГ	-	100%	90%	57%	90%	90%	53%
Санітарні та фітосанітарні заходи»	-	-	93%	100%	82%	49%	23%
Фінансове співробітництво та боротьба із шахрайством	-	-	-	-	-	-	0%
Захист прав споживачів	-	-	100%	44%	-	-	0%
Інтелектуальна власність	-	-	-	-	-	100%	-

Джерело: [176].

Станом на 2021 рік Україною було досягнуто найбільшого успіху в реалізації Угоди про асоціацію за наступними сферами: «Юстиція, свобода, безпека, права людини» - 85%, «Технічні бар'єри у торгівлі» - 85%, «Підприємництво» - 83%, «Політичний діалог, національна безпека та оборона» - 89%, «Громадське здоров'я» - 50%, «Оподаткування» - 77%, «Гуманітарна політика» - 84%, «Освіта, навчання та молодь» - 70%, «Державні закупівлі» - 85%, «Статистика та обмін інформацією» - 68%, «Управління державними

фінансами» - 74%, «Навколишнє природне середовище та цивільний захист» - 53%, «Енергоефективність та ЖКГ» - 64%, «Санітарні та фітосанітарні заходи» - 62%, «Інтелектуальна власність» - 54%.

В решті сфер Україною було досягнуто меншого успіху в реалізації Угоди про асоціацію, що становить менше 50%: «Енергетика» - 46%, «Сільське господарство» - 43%, «Фінансовий сектор» - 46%, «Наука, технології та інновації, космос» - 48%, «Транспорт, транспортна інфраструктура, поштові та кур'єрські послуги» - 44%, «Соціальна політика та трудові відносини» - 40%, «Митні питання» - 46%, «Фінансове співробітництво та боротьба із шахрайством» - 24%, «Захист прав споживачів» - 42%.

Повільне виконання плану заходів Угоди про асоціацію України з ЄС можна аргументувати декількома причинами. По-перше, це соціально-економічні проблеми розвитку країни, неефективна боротьба з корупцією, недосконалість євроінтеграційної політики, негативний вплив зовнішніх факторів. По-друге, на виконання плану заходів Угоди про асоціацію України з ЄС чинить вплив сукупність характерних факторів, що пов'язані безпосередньо з імплементацією даної Угоди. Насамперед це рівень якості і професіоналізму рішень влади в інтеграційному напрямку, координація старань, неефективне планування і управління виробництвом і т. д. [183, с. 12].

Таким чином, Угода про асоціацію також може розглядатися як програма реформ для України, що базується на комплексній програмі наближення регуляторних норм, навколо якої партнери України можуть вирівнятися і зосередити свою допомогу.

Тісніша економічна інтеграція через DCFTA стане потужним стимулом для економічного зростання країни. Як основний елемент Угоди про асоціацію, це створить можливості для бізнесу в Україні та сприятиме реальній економічній модернізації та інтеграції з ЄС. Вищі стандарти, кращі послуги для громадян і, перш за все, здатність українських компаній ефективно конкурувати на внутрішньому та міжнародному ринках повинні бути результатом цього процесу. DCFTA, пов'язана з більш широким процесом адаптації законодавства,

сприятиме подальшій економічній інтеграції із внутрішнім ринком ЄС. У довгостроковій перспективі Угода забезпечить інституціональну основу для України, щоб наздогнати країни ЄС економічно, соціально та екологічно.

DCFTA пропонує Україні основу для економічної модернізації та розвитку, яка позитивно вплине на багато аспектів повсякденного економічного життя як для всіх підприємств, так і для громадян. Наприклад, після повного впровадження DCFTA близько 95% тарифних ліній будуть встановлені на нулі, а для решти тарифи будуть знижені. Тож для 95% торгових потоків між Україною та ЄС на ринок відкриється доступ для експортерів. Це буде особливо важливо для України в аграрному секторі та в галузі металів, де Україна традиційно сильна і де ми можемо очікувати збільшення експорту до ЄС.

Зниження тарифів призведе до посилення конкуренції, що призведе до зниження цін для споживачів. У сфері послуг DCFTA призведе до лібералізації та узгодження українських та європейських практик. Це має мати особливо позитивний вплив в Україні на послуги дистрибуції та комунікаційний сектор.

Вільніший рух капіталу також сприятиме економічному зростанню, дозволяючи полегшити доступ до капіталу та розподілити капітал для його найбільш продуктивного використання. Фінансовий сектор в Україні повинен мати велику користь.

Проводячи аналіз перетворень в торговельній політиці, що відбулись в результаті впровадження глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, можна виділити перші наслідки для економіки нашої країни. Зокрема, серед товарів, які експортують українські господарства до країн ЄС, все більшу частку займає продукція з високим рівнем доданої вартості.

Україна ефективно використовує можливість безмитного експорту товарів в межах застосування тарифних квот: лише в 2019 р. було використано 32 з 40 тарифних квот, 11 з яких було повністю використано в повному обсязі, 2 тарифні квоти – на 95% (протягом 2018 р. було використано 32 тарифні квоти, протягом 2017 р. – 29 тарифних квот, протягом 2016 р. – 26 тарифних квот). В повному обсязі використано тарифні квоти на крохмаль, вершкове масло, кукурудзу,

виноградні та яблучні соки, пшеницю та ячмінь, мед, цукор, оброблені томати та м'ясо птиці [186].

Загалом, в 2019 році 14 545 підприємств з України здійснювали експортні операції до країн ЄС, в той час як ще в 2014 р. – всього 10 002 підприємства експортували товари до Європейського Союзу. Протягом 2019 р. було видано більше 107 000 сертифікатів з перевезення товарів EUR.1, при цьому від часу створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС Державна фіскальна служба України видала близько 330 000 сертифікатів з перевезення товарів EUR.1. Станом на кінець 2019 р. 251 компанія є уповноваженим експортером, що має право експортувати товари до країн Європейського Союзу без оформлення сертифікатів з перевезення товарів EUR.1 [124, с. 71].

03.01.2020 р. набув чинності Закон України «Про ратифікацію Угоди у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», згідно з яким ЄС зобов'язується збільшити тарифні квоти на м'ясо птиці, тим самим підтримавши інтереси українських господарств, що виробляють м'ясо птиці.

Одним із ключових та важливих моментів поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі є зближення регуляторних систем Європейського Союзу та України, що зумовлює значне зменшення обмежувальних заходів у торгівлі. Домовленості між ЄС та Україною загалом пов'язані з покращенням роботи митниць, вдосконаленням системи технічного регулювання, стандартизації, метрології, оцінювання відповідності і ринкового контролю; застосування санітарних та фітосанітарних заходів, а також захисту інтелектуальної власності [99, с. 42].

Загалом, результати трансформації торговельної політики України з ЄС показують помітну асиметрію торговельних відносин. Для України сучасна

структура експорту та імпорту з ЄС показує ризикову виробничу непропорційність. Це, в свою чергу:

- від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі за більшістю товарних груп;
- наявність обмежень для виходу українського підприємництва на ринок Європи;
- спеціалізація України на експорті сировинних товарів [99, с. 41].

Варто наголосити, що країни ЄС імпортують в Україну готову продукцію з високою націнкою. Таким чином, низка експортно-орієнтованих галузей вітчизняної економіки не може розвиватися, що призводить до збереження експортних можливостей та зменшення експортного потенціалу держави. Загалом, сировинна орієнтація української економіки в умовах обмеження на експорт сільськогосподарської сировини у вигляді тарифних квот не становить стратегічної перешкоди для розвитку торговельно-економічних відносин з країнами ЄС. В той же час, це явно перешкоджає досягненню короткострокових цілей щодо переорієнтації вітчизняних виробників з втрачених ринків на території Євразійського економічного союзу [50, с. 10].

Однією з найважливіших проблем, з якою сьогодні стикаються українські та європейські компанії, є проблема різних технічних норм і стандартів, що ускладнює транскордонну торгівлю. DCFTA передбачає широке узгодження між українськими та європейськими стандартами як для промислових товарів, так і для сільськогосподарської продукції. На даний час це вирівнювання зменшить витрати для компаній, яким наразі доводиться дотримуватися двох різних наборів норм та правил та застосовувати різні сертифікати. Будуть також опосередковані позитивні наслідки для українських виробників, оскільки нові норми дозволять бізнесу модернізувати та вдосконалювати свої виробничі процеси та інвестувати в нові технології.

Якщо згадати коротко про деякі інші наслідки: узгодження правил щодо державних закупівель, політики конкуренції та прав інтелектуальної власності – всі ці зміни покращать ділове середовище в Україні шляхом боротьби з

корупційною практикою, відкриттям нових інвестиційних можливостей та модернізацією економіки для підвищення конкурентоспроможності.

Одним з пріоритетних напрямків є співпраця в сфері енергетики з метою вирішення проблеми енергетичної безпеки і доступу країн-учасниць до ресурсів європейського енергетичного ринку, розвиток альтернативних шляхів поставок енергоносіїв. Важливим напрямком співпраці в рамках Угоди про асоціацію є рішення візового питання: полегшене отримання візи для певних категорій громадян і в перспективі приведення міграційної політики і практики країн-партнерів у відповідність до вимог Євросоюзу, яке було вирішено 11 червня 2016 року.

Таким чином, вагомою подією для зближення України з ЄС є укладання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. Ще з 2007 року між Україною та Євросоюзом велися переговори про укладання Угоди про асоціацію. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС відкрило Україні доступ до нових споживачів на ринку, вплинуло на зростання зовнішньої торгівлі і, відповідно, економічної стабільності.

Лібералізація умов торгівлі з країнами ЄС дозволила значно збільшити обсяги торгівлі окремими групами товарів. Тим не менше, для підвищення темпів нарощення експорту необхідно задуматися над питанням покращення якості української продукції, так як стандарти виготовлення товарів в Україні часто нижчі, ніж європейські, при цьому собівартість українських товарів залишається на порядок вищою.

Загалом, перед можливостями асоційованої співпраці України і Європейського Союзу постають певні проблеми, що здатні погіршити процес імплементації Угоди. Основними проблемами України на шляху імплементації Угоди про асоціацію є:

- недостатня кількість фінансової допомоги для імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;

– посилення напруженості і відкрита конфронтація між Україною та Російською Федерацією, що не лише посилює проблему з нестачею фінансів, а й становить пряму загрозу для Європи.

Угода містить положення про мобільність зайнятості (в тому числі працівників), соціальну політику та створення рівних можливостей для всіх. Вона передбачає реалізацію ряду директив в області трудового права, протидії дискримінації та забезпечення гендерної рівності, гарантування здорових і безпечних умов праці, а також ініціює всеосяжний діалог з ключових питань міграції та створення належних умов для людей, які легально працюють за кордоном. Зрозуміло, що така гармонізація зажадає від України певних фінансових витрат. Однак, впровадження зазначених реформ обумовлено потребами модернізації економічної системи України. Отже, такі зміни необхідні незалежно від рівня відносин з Європейським Союзом або будь-яким іншим регіональним інтеграційним об'єднанням.

3.2. Ефекти та наслідки торговельної війни Росії проти України для євроінтеграційних процесів

Російська економічна гібридна війна характеризується розривом субрегіональних ланцюгів з українськими підприємствами промисловості та сільського господарства, посиленням банківського та фінансового контролю над українською економікою, збільшенням зовнішнього боргу України через високі ціни на газ. Попри це, відзначається певна закономірність між активізацією євроінтеграційних процесів в Україні та нарощуванням торговельної війни з Російською Федерацією.

Аналіз досліджень вітчизняних та іноземних науковців з приводу загострення торговельних відносин між Україною та Російською Федерацією дозволяє стверджувати, що однією із причин розгортання торговельної війни з боку Російської Федерації послуговувала активізація інтеграційних процесів між Україною та ЄС. Прибічниками даного твердження являються М. Дорошко [117],

Р. Драгнева та К. Вольчук [27], М. Крос та І. Каролевський [23], С. Пезард [63], Х. Хауккала [43], О. Яким [204] та інші.

Каталізатором напруження у відносинах України та Російської Федерації стала Помаранчева революція 2004 року. У 2008 році ситуація загострилася, коли президент Росії Володимир Путін на Бухарестському саміті НАТО публічно висловив думку, що сумнівається в спроможності України бути незалежною державою. Йї остаточним приводом посилити стан економічної війни для російської влади стала Революція гідності у 2013–2014 рр., а також поширення в Україні проєвропейських поглядів у суспільстві та політичному середовищі, починаючи з 2013 р.

Детонацією кризи стали переговори України щодо укладання Угоди про асоціацію з ЄС. На думку ЄС, Україна не могла бути частиною DCFTA та Митного Союзу одночасно. Причиною цього є те, що члени ЄАЕС застосовують однакові тарифи на імпорту товарів із зовнішнього світу та делегують свої повноваження щодо ведення переговорів щодо тарифів органу ЄАЕС. На відміну від них, «прямі» угоди про вільну торгівлю дозволяють країнам-членам домовлятися з третіми країнами, як вони вважають за потрібне, за умови дотримання основних вказівок СОТ. Це означає, що якщо Україна приєднається до ЄАЕС, їй доведеться відмовитись від Угоди про асоціацію з ЄС.

Колишній європейський комісар з питань розширення та сусідства наголосив, що Росія також виграє від приєднання України до DCFTA в довгостроковій перспективі [68].

Росія аргументувала свою позицію проти DCFTA рядом потенційних наслідків для власної економіки, а саме [75]:

- ризик переповнення внутрішнього ринку товарами ЄС, але дане твердження суперечить Угоді про правила визначення походження (СОТ);
- ризик переповнення внутрішнього ринку Російської Федерації українськими товарами, які будуть неконкурентоспроможними у порівнянні з європейськими, але згідно з правилами СОТ, будь-яка країна, яка стикається зі

збільшенням загрози імпорту національних галузей, може захистити їх, вводячи мита, квоти тощо;

– якщо Україна прийме технічні стандарти ЄС на продукцію, це перешкоджатиме традиційним торговим потокам між Російською Федерацією та Україною. Однак, ці стандарти застосовують до торгівлі на внутрішньому ринку ЄС, а експорт в Росію повинен відповідати російським технічним стандартам. Крім того, Росія вживає заходів для прийняття деяких стандартів ЄС та міжнародних стандартів;

– DCFTA унеможливить приєднання України до інших зон вільної торгівлі, митного союзу ЄАЕС. Це твердження частково вірне, адже DCFTA не заважає Україні підписати інші класичні ЗВТ, але вступ до митного союзу чи інших розвинених форм міжнародної інтеграції можливий для України лише після виходу з DCFTA.

Варто зазначити, що Угода не тільки лібералізує торгівлю між сторонами, але також передбачає зближення законодавства у різних сферах. Іншими словами, внутрішні закони та правила України в довгостроковій перспективі будуть схожими на законодавство ЄС. Наприклад, Україна буде узгоджувати свої технічні регламенти та стандарти, санітарні норми із законодавством ЄС.

Росія прийняла політику покарання або погрози покарання щодо трьох східноєвропейських держав, які підписали Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, яка включає поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (DCFTA), а саме: проти України, Молдови та Грузії. Реакцію Росії на процес імплементації Угоди в Україні можна поділити на три періоди: до моменту ратифікації Угоди, до імплементації Угоди та після її імплементації.

1. До моменту ратифікації Угоди (до 16.08.2014) були встановлені односторонні торгові обмеження з боку Російської Федерації [17]:

– липень 2013 року – зменшення обсягу квот на експорт товарів до Росії (в 2013 р. обсяг квот на безмитний імпорт труб було знижено з 300 тис. т до 120 тис. т.) [182];

– липень 2013 року – заборона на імпорту товарів компанії «Рошен». Російська служба контролю безпеки Росспоживнагляд заявила, що солодоці не відповідають вимогам безпеки харчових продуктів, а пізніше звинуватила виробника у порушенні вимог щодо маркування. Україна оскаржила обґрунтованість цих заходів на засіданнях комітетів СОТ з технічних бар'єрів у торгівлі та санітарних та фітосанітарних правил [181];

– серпень 2013 року – посилений прикордонний контроль за імпортом з України: затримка на кордоні на невизначений час і посилення перевірок українських товарів Митною службою Росії під час імпорту товарів в 2013 р., що призводило до зриву термінів поставок продукції, її псування або удорожчання, тобто зниження конкурентоспроможності. Російська митниця класифікувала весь український експорт як «категорію високого ризику», яка спровокувала широкий прикордонний контроль і фактично припинила експорт на кілька тижнів [179];

– вересень-жовтень 2013 року – заборона на ввезення українських залізничних локомотивів. РФ заборонила імпорту українських локомотивів, відмовившись визнавати сертифікати відповідності. Стверджувалося, що виробники використовують дефектну сталеву відливку. За кілька тижнів сертифікати були відновлені приблизно для половини цієї продукції;

– лютий 2014 року – заборона на імпорту крупного українського виробника птиці. Росспоживнагляд призупинив дію сертифіката агроіндустріального холдингу «МХП», одного з найбільших виробників птиці в Україні. У 2013 році корпорація «МХП» стала однією з двох компаній, які отримали дозвіл на постачання м'яса птиці до ЄС. Після російської заборони компанія повідомила, що успішно перенаправила експорт на інші ринки, включаючи Близький Схід, Африку та інші країни СНД, а також на ЄС (використовуючи автономні торгові преференції, надані ЄС з квітня 2014 року);

– квітень 2014 року – заборона на ввезення окремих сирів з України. Росспоживнагляд заборонив імпорту сирів, вироблених п'ятьма українськими компаніями, через занепокоєння щодо безпеки харчових продуктів;

– червень 2014 року – заборона на ввезення картоплі з України. Росспоживнагляд заборонив імпорту картоплі з України через занепокоєння щодо безпеки харчових продуктів;

– червень 2014 року – зупинка поставок газу в Україну. Це, безумовно, найважливіша економічна дія, але вона знаходиться в зовсім іншій категорії, оскільки пов'язана із суперечками щодо ціни та платежів за газ, а також боргу за минулі поставки;

– липень 2014 року – заборона імпорту консерв із риби, фруктів або овочів в зв'язку з невідповідністю норм щодо маркування, вмісту жирів, білків, вуглеводів, вітамінів та солі, зокрема, компаній «Верес», «Одеський консервний завод», «Ніжинський консервний завод», «Вінтар», «Альфа-Етекс», «Південний РКК» в 2014 р., заборони на імпорту одягу [148, 173, 180];

– липень 2014 року – заборона на імпорту сирого молока та молочних продуктів з України. РФ заборонила імпорту українського молока та молочних продуктів компаній «Рось», «Охтирський сиркомбінат», «Пирятинський сиркомбінат», «Гадячсир», «Золотоніський маслоробний комбінат», «Мілкіленд-Україна», «Миргородський сироробний комбінат», «Техмолпром» в зв'язку з невідповідністю технічним стандартам через імовірні проблеми щодо безпеки харчових продуктів [172];

– серпень 2014 року – заборона на імпорту алкогольної продукції трьох українських компаній. Заборона пояснювалася нібито порушенням вимог щодо маркування.

За результатами 2013 року експорт товарів до Російської Федерації скоротився на 2,3 млрд дол. США (на 12,9% порівняно з 2012 роком), а імпорту до України – на 3,3 млрд дол. США (на 12,3%). При цьому загальний експорт України скоротився на 23,8%, а Росії – на 0,3%, тобто частина російських товарів була направлена в інші країни.

У 2014 році обсяг експорту до Російської Федерації скоротився ще на 4,9 млрд дол. США (31,2% порівняно з 2013 роком), а імпорту до України – на 6,7

млрд дол. США (на 28,1%). Загальний експорт України зменшився на 10,6% у порівнянні з 2013 роком, а Російської Федерації – на 5,3%.

В свою чергу, Україною офіційно було введено ряд наступних санкцій проти товарів з Росії:

- припинення співробітництва з Російською Федерацією в науковій, військово-технічній сфері, скасування безвізового режиму в 2014 р., що призвело до зменшення товарообігу в 4 рази в 2014 р.;

- введення антидемпінгових мит щодо товарів з Росії, зокрема, кругів шліфувальних, арматури, катанки, нітрату амонію, карбамідо-формальдегідної продукції [122].

У низці резолюцій (від 6.02.2014 р., 13.03.2014 р., 17.04.2014 р.) Європейський парламент висловив занепокоєння та підтримав прийняття та продовження санкцій проти Російської Федерації. Він схвалив процес асоціації України та ЄС, а також закликав ЄС надати Україні фінансову та технічну допомогу [54].

Співпраця між Україною та ЄС в сфері забезпечення безпекового виміру стала особливо актуальною на фоні гібридної війни зі сторони Російської Федерації. ЄС наразі є одним з головних партнерів України у питанні протистояння агресії зі сторони РФ. ЄС надає політичну та фінансову підтримку Україні, а також надає допомогу, впроваджуючи ряд санкцій щодо Російської Федерації для підтримки цілісності території України. До 2015 р. санкції мали реакційний, а не запобіжний характер, тобто країни ЄС відповідали новими санкціями у відповідь на заходи з ескалації конфлікту Російською Федерацією [139, с. 177].

2. Після ратифікації Угоди (16.08.2014–1.09.2017).

Росія висловила свою стурбованість з приводу Угоди та її наслідків. Таким чином, ЄС та Україна домовились про проведення тристоронніх переговорів: Україна, ЄС та Росія. В ході переговорів Росія запропонувала внести зміни до значної кількості положень, включених до угоди. Україна та ЄС не погодились приймати запропоновані зміни, тобто загального порозуміння не було досягнуто.

У грудні 2015 року Росія в односторонньому порядку припинила дію ЗВТ СНД щодо України і ввела суворі обмеження для України, забороняючи майже весь транзит через свою територію до Казахстану та Киргизії. Крім того, було введено імпорتنі мита на товари з України, 1 січня 2016 року було припинено дію зони вільної торгівлі України з Російською Федерацією, підвищено ціни на енергоносії, що експортуються до України. [189].

Ці рішення були пояснені тим, що в той же день набрала чинності угода про асоціацію між Європейським союзом та Україною. Результатом скасування Договору стало зростання ввізних мит із 0% до 5–20%, а середньозваженої ставки — до 7,7%. Також Російська Федерація отримала можливість впровадження додаткових квот, заборон, інших нетарифних заходів. Крім того, початок 2016 року ознаменувався ще заборонаю на транзит української продукції через російську територію.

Крім того, Російською Федерацією було введено ембарго на продукти харчування країн, які ввели санкції щодо Російської Федерації у відповідь на дії проти України, а саме проти США, Канади, Австралії, Норвегії, Албанії, Чорногорії, Ісландії, Ліхтенштейну до 31 грудня 2018 р.

Усі вищеперелічені заходи були викликані передусім тим, що російська сторона непокоїлася за власний ринок. ЗВТ між Європейським союзом та Україною могла зумовити потрапляння туди дешевих товарів із Європи. Від встановлення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною міністерство економіки Російської Федерації очікувало на збитки в розмірі 3,5 млрд дол. США. Зі свого боку, українська сторона вдалася до аналогічних дій: із січня 2016 до переліку позицій, що підпадають під дію ембарго, додалося 70 товарів. Крім того, був офіційно заборонений транзит російських фур через територію України.

Така напружена торговельно-економічна ситуація спричинила те, що змінилася вся структура експорту до Російської Федерації, зокрема товарів агропромисловості. Якщо кілька років тому основну частку експорту до Росії складали молочна продукція, сири, жири, масла, кондитерські вироби та напої, то зараз це здебільшого м'ясна продукція, алкогольні напої, продукти, що

включають какао. Деякі виробники, чия діяльність була орієнтована саме на ринок Російської Федерації, зазнають збитків. Найбільше від останніх торговельних обмежень страждають компанії, що експортують овочі, м'ясо та рибу.

У грудні 2015 року КМУ прийняв постанову «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації» за переліком із 43 товарів до 5 серпня 2016. Термін було продовжено до 10 січня 2016 року (від 20.01.2016) та до 1 січня 2019 (від 6.07.2016) [128].

В жовтні 2017 р. Україною були впроваджені санкції проти таких російських компаній, як «Донспецстрой», «Мікас», «Пенетрон», «Будсервіс» [122].

Також Україна заручилася підтримкою ЄС та в 2016 році подала позов до СОТ з скаргою щодо порушення умов торгівлі Російської Федерації у відношенні до України. Також країни ЄС наклали ряд економічних санкцій проти Росії в знак протесту проти дій на Сході і підтримки позицій України, внаслідок чого економіка Російської Федерації втратила більше 56 млрд дол. США у 2014–2017 рр. [142].

3. Після імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС (з 1.09.2017).

У 2017 році російські делегати заявили, що Угода про асоціацію України з ЄС не суперечить законодавству СОТ. Протягом даного періоду Україною було продовжено дію постанови про ввізні мита на товари з Російської Федерації до 31.12.2018 р. та введено ембарго на ряд товарів з Росії, а з 31 березня 2018 р. заборонено імпорт ще й таких товарів, як сульфат амонію, суміші нітрату амонію, поліетилен та полівінілхлорид [171].

Однак, вже у квітні 2019 року Росія приймає рішення про заборону експорту нафти, нафтохімічної продукції та вугілля в Україну з червня 2019 року.

У відповідь з боку України було подовжено термін дії Постанови «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації» до 31.12.2021 року. Перелік продукції нині варіюється від кондитерських виробів до дрібних зернових культур, соєвого соусу, томатного

соусу, свіжої та консервованої риби та рибної ікри. Крім того, 15 травня 2019 року було введено ембарго на російський цемент та фанеру.

Відтак з 2013 року спостерігається тенденція до збільшення кількості нетарифних заходів України щодо Російської Федерації (Табл. 3.2). Станом на 2020 рік в Україні діє 12 чинних антидемпінгових остаточних заходів щодо імпорту товарів з Російської Федерації, а саме: плити деревноволокнисті (мито у розмірі – 31,58 %), склотара медичного призначення місткістю до 0,15 л (27,99%), сода каустична (26%), круги шліфувальні на керамічній зв'язці (33,83%), деякі види шоколаду та інших готових продуктів з вмістом какао (31,33%), азотні добрива (31,84%), арматура та катанка (15,21%), карбамідоформальдегідна смола (39,94%), цемент (114,95%), прокат з корозійностійким покриттям (47,57%), деякі троси та канати (50,09%) та сірники (45,79%) [141].

Таблиця 3.3

Індикатори нетарифних заходів між Україною та Російською Федерацією
протягом 2013–2019 років

	UA / RU*	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість діючих антидемпінгових остаточних заходів по відношенню до торговельного партнера	UA	7	7	7	8	9	10	12
	RU	2	2	2	6	7	7	7
Кількість ініційованих антидемпінгових заходів щодо торговельного партнера	UA	1	1	2	1	2	2	3
	RU	1	2	1	1	0	1	0
Кількість впроваджених антидемпінгових заходів щодо торговельного партнера	UA	1	0	0	1	3	2	2
	RU	0	0	0	4	1	0	0
Кількість відкликаних антидемпінгових заходів щодо торговельного партнера	UA	1	1	0	0	2	1	0
	RU	1	0	0	0	0	0	0
Діючі компенсаційні мита щодо торговельного партнера, кількість	UA	0	0	0	1	1	1	1
	RU	0	0	0	0	0	0	0
	UA	0	1	0	0	0	0	0

	UA / RU*	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ініційовані компенсаційні мита щодо торговельного партнера, кількість	RU	0	1	0	0	0	0	0
Впроваджені компенсаційні мита щодо торговельного партнера, кількість	UA	0	0	0	1	0	0	0
	RU	0	0	0	1	0	0	0

* де UA – нетарифні заходи з боку України щодо російського експорту, RU – нетарифні заходи з боку Росії щодо українського експорту.

Джерело: складено автором на основі [84].

Двосторонні обмежувальні дії стали причиною скорочення експортно-імпортних потоків між країнами. Пропонуємо розглянути скорочення частки експорту України та РФ в структурі імпорту торговельного партнера. Протягом 2013–2019 років спостерігалось середньорічне зменшення частки українського експорту в структурі імпорту РФ щодо 74 груп товарів за УКТЗЕД, а саме:

- більше 5%: твори мистецтва (група 97), залізничні локомотиви (група 86);
- більше 1%: годинники (група 91), какао та продукти з нього (група 18), сіль; сірка; землі та каміння (група 25), інші недорогочінні метали (група 81), папір та картон (група 48), готові продукти із зерна (група 19), палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (група 27), продукція борошномельно-круп'яної промисловості (група 11), молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед (група 04), цукор і кондитерські вироби з цукру (група 17), вироби з чорних металів (група 73), керамічні вироби (група 69), продукти переробки овочів (група 20), алкогольні і безалкогольні напої та оцет (група 22), чорні метали (група 72), продукти з м'яса, риби (група 16), іграшки (група 95);
- менше 1%: мідь і вироби з неї (група 74), добрива (група 31), жири та олії тваринного або рослинного походження (група 15), органічні хімічні сполуки (група 29), різні харчові продукти (група 21), килими (група 57), мило, поверхнево-активні органічні речовини (група 34), овочі (група 07), шкури (група 41), м'ясо та їстівні субпродукти (група 02), інші вироби з недорогочінних металів (група 83), пластмаси, полімерні матеріали (група 39), електричні

машини (група 85), скло та вироби із скла (група 70), екстракти дубильні (група 32), реактори ядерні, котли, машини (група 84), вироби з каменю, гіпсу, цементу (група 68), деревина і вироби з деревини (група 44), вовна (група 51), насіння і плоди олійних рослин (група 12), зернові культури (група 10), вата (група 56), текстильні матеріали (група 59), перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння (група 71), одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні (група 61), порох і вибухові речовини (група 36), різноманітна хімічна продукція (група 38), алюміній і вироби з нього (група 76), руди, шлак і зола (група 26), нікель і вироби з нього (група 75), рослинні матеріали для виготовлення (група 14), каучук, гума (група 40), ефірні олії (група 33), засоби наземного транспорту, крім залізничного (група 87), взуття (група 64), їстівні плоди та горіхи (група 08), інші продукти тваринного походження (група 05), прилади та апарати оптичні, фотографічні (група 90), трикотажні полотна (група 60), інші готові текстильні вироби (група 63), цинк і вироби з нього (група 79), різні готові вироби (група 96), залишки і відходи харчової промисловості (група 23), одяг та додаткові речі до одягу, текстильні (група 62), вироби із соломи (група 46), бавовна (група 52), фармацевтична продукція (група 30), спеціальні тканини (група 58), продукти неорганічної хімії (група 28), балкові речовини (група 35), музичні інструменти (група 92), головні убори (група 65), фотографічні або кінематографічні товари (група 37), натуральне та штучне хутро (група 43), тютюн і промислові замітники тютюну (група 24).

Щорічне зменшення частки російського експорту в загальному обсязі імпорту України протягом 2013–2019 років відзначалося щодо 49 груп товарів за УКТ ЗЕД, а саме:

– більше 5%: добрива (група 31), палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (група 27), свинець і вироби з нього (група 78);

– більше 1%: продукти неорганічної хімії (група 28), порох і вибухові речовини (група 36), інші недорогоцінні метали (група 81), мідь і вироби з неї (група 74), інші текстильні волокна (група 53), органічні хімічні сполуки (група 29), готові продукти із зерна (група 19), чорні метали (група 72), каучук, гума

(група 40), сіль; сірка; землі та каміння (група 25), друкована продукція (група 49), какао та продукти з нього (група 18), кава, чай (група 09), тютюн і промислові замітники тютюну (група 24), нікель і вироби з нього (група 75), ефірні олії (група 33), електричні машини (група 85), реактори ядерні, котли, машини (група 84), продукція борошномельно-круп'яної промисловості (група 11), мило, поверхнево-активні органічні речовини (група 34), інструменти, ножові вироби (група 82), шкури (група 41), засоби наземного транспорту, крім залізничного (група 87);

– менше 1%: натуральне та штучне хутро (група 43), різні готові вироби (група 96), маса з деревини (група 47), алюміній і вироби з нього (група 76), вироби з чорних металів (група 73), продукти з м'яса, риби (група 16), різні харчові продукти (група 21), інші вироби з недорогоцінних металів (група 83), текстильні матеріали (група 59), вироби з каменю, гіпсу, цементу (група 68), вата (група 56), олово і вироби з нього (група 80), бавовна (група 52), нитки синтетичні або штучні (група 54), прилади та апарати оптичні, фотографічні (група 90), різноманітна хімічна продукція (група 38), перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння (група 71), музичні інструменти (група 92), пластмаси, полімерні матеріали (група 39), вовна (група 51), екстракти дубильні (група 32), іграшки (група 95), спеціальні тканини (група 58).

Попри всі обмежувальні дії обох сторін, важливо зазначити, що Україна та РФ досі залишаються природними торговельними партнерами. Кореляція між темпом зростання експорту України та темпом зростання імпорту Росії протягом 2012–2019 років становить 0,95, а між темпом зростання імпорту України та темпом зростання експорту Росії – 0,75. Ще одним доказом є високі показники коефіцієнтів комплементарності торгівлі між країнами (Рис. 3.5).

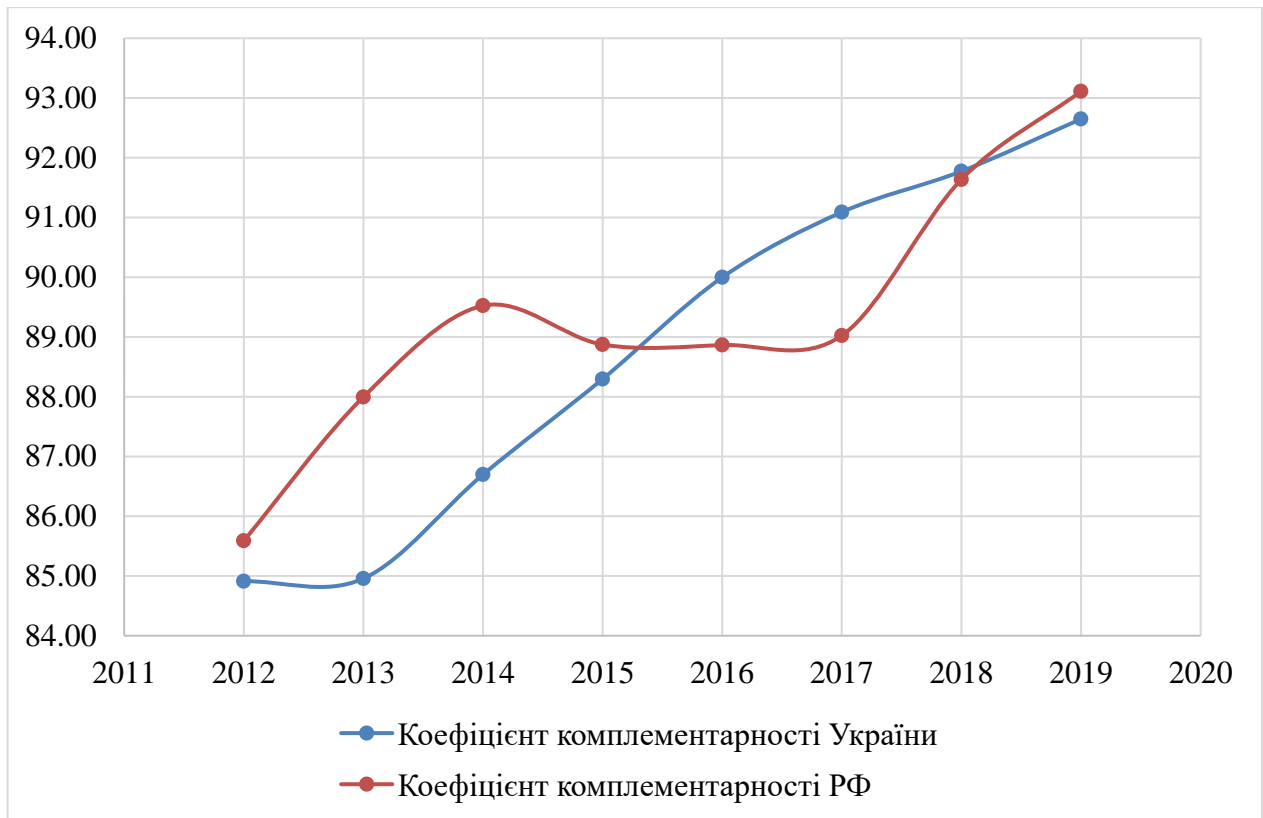

Рис. 3.5. Комплементарність торгівлі між Україною та Російською Федерацією

Джерело: складено автором на основі [191].

Обсяги експорту та імпорту між країнами суттєво впливають на їх економічну ситуацію. Зменшення обсягу даних потоків може стати рушійною причиною для активізації інтеграційних процесів між Україною та Європейським Союзом.

Виходячи з вищенаведеного, важливо дослідити зміну коефіцієнта комплементарності торгівлі України з ЄС під впливом обсягу експорту товарів з України до Російської Федерації, обсягу чистого припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України та обсягу накопиченого зовнішнього боргу України. Відповідно, зміну коефіцієнта комплементарності торгівлі ЄС з Україною – під впливом обсягу імпорту товарів в Україну з Російської Федерації, обсягу чистого припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України та обсягу накопиченого зовнішнього боргу України.

Дослідження ефектів торговельної війни Росії проти України на євроінтеграційні процеси проведено на основі VAR-аналізу (методи векторного авторегресійного аналізу). Якщо є проблеми, пов'язані з ендогенністю змінних, VAR-аналіз забезпечує основу для вивчення взаємозв'язків, оскільки всі змінні вважаються ендогенними та впливають на інші змінні в системі. Основою VAR-аналізу є щорічні дані щодо коефіцієнтів комплементарності та чотирьох змінних протягом 2002–2019 років.

Емпіричною базою дослідження є дані Державної служби статистики України (показники експорту та імпорту товарами між Україною та Російською Федерацією) [113], Статистичного управління Європейського союзу (для розрахунку коефіцієнтів комплементарності торгівлі між Україною та ЄС) [151] та Світового банку (обсяги ПІІ та зовнішнього боргу) [83]. Одиниці вимірювання змінних X1, X2, X3 та X4 приведені до мільйонів дол. США, а коефіцієнти комплементарності Y1 та Y2 – до відсотків.

Вхідні дані для розрахунку VAR-моделі наведено в Додатку Є. Описова статистика даних за 2002–2019 роки наведено в Табл. 3.2. Спочатку проведемо дослідження коефіцієнту комплементарності України як торговельного партнера ЄС. Побудову моделі VAR було здійснено за допомогою програмного забезпечення EViews–11. Результати розрахунків наведено в Додатку Ж.

Таблиця 3.4

Описова статистика змінних, 2002–2019 роки

Змінна		Середнє значення	Медіана	Макс. значення	Мін. значення	Станд. відхил.	Кіл-ть спостер.
Коефіцієнт комплементарності України	Y1	83,13	82,89	87,30	78,98	2,88	18,00
Коефіцієнту комплементарності ЄС	Y2	73,91	74,42	77,87	68,60	2,88	18,00
Імпорт товарів до України з РФ	X1	14027,61	12771,70	29132,20	5149,31	7459,71	18,00

Змінна		Середнє значення	Медіана	Макс. значення	Мін. значення	Станд. відхил.	Кіл-ть спостер.
Експорт товарів з України до РФ	X2	8968,54	7995,45	19819,62	3189,06	5474,73	18,00
ПШ в Україну	X3	4890,00	4672,50	10700,00	-369,00	3219,01	18,00
Обсяг зовнішнього боргу України	X4	95852,50	116223,80	146636,30	23485,80	42300,17	18,00

Джерело: складено автором на основі [113, 151].

Представлення рівнянь у оцінці VAR може бути у структурній формі, зменшеній формі або рекурсивній формі. Рівняння скороченої форми, що використовуються в цьому аналізі, виражають кожну з чотирьох змінних як функцію власних значень відставання, значень відставання всіх інших змінних та некорельованої помилки.

Отже, існує чотири рівняння, кожне з яких оцінюється за допомогою методу регресії звичайних найменших квадратів. Загальну форму VAR можна записати так:

$$y_t = \sum_{j=1}^m \beta_j y_{t-j} + \varepsilon_t; \quad (3.1)$$

де, y_t – вектор періоду t з n змінних (X1 (або X2), X3, X4);

β – матриця коефіцієнтів, що підлягають оцінці;

ε_t – вектор змін, які не співвідносяться із власним відставанням значень та некорельовані з усіма змінними правої сторони.

Після оцінки VAR для вивчення взаємозв'язків між змінними було використано функції імпульсного відгуку (impulse response functions – IRF) та декомпозиції дисперсії похибки (forecast error variance decompositions – VDC).

Реакції кожної зі змінних на збільшення на одиницю поточного значення однієї з помилок VAR простежуються за допомогою IRF. Аналіз імпульсного відгуку є важливим кроком в економетричному аналізі, який здійснюється на основі векторної авторегресивної моделі. Представлення векторної ковзної

середньої (VMA) за допомогою VAR дозволяє генерувати імпульсні відгуки. У поданні VMA кожне рівняння у VAR виражається через поточні та минулі значення. Основна мета IRF – описати еволюцію змінних моделі у відповідь на шоки в одній або декількох змінних. Ця особливість дозволяє простежити передачу одного шоку на цілу систему рівнянь (Табл. 3.4).

Отримані дані вказують на те, що найбільший вплив на рівень комплементарності України як торговельного партнера ЄС здійснює обсяг експорту в Росію з України. При цьому прослідковується оберненопропорційна залежність, тобто при зростанні експорту в Російську Федерацію знижується коефіцієнт комплементарності торгівлі України з ЄС і навпаки.

Таблиця 3.5

Накопичені ефекти різних шоків на комплементарності України як торговельного партнера ЄС

Період	Власний шок	Шок експорту з України до РФ	Шок ПІІ до України	Шок зовнішнього боргу України
1	1,31	0,00	0,00	0,00
2	2,41	0,95	0,58	0,18
3	2,77	1,94	1,42	0,15
4	3,43	2,49	2,30	0,03
5	4,27	2,87	3,22	-0,08
6	5,08	3,00	4,06	-0,24
7	6,06	2,77	4,77	-0,41
8	7,19	2,41	5,32	-0,57
9	8,38	2,00	5,73	-0,72
10	9,63	1,58	6,01	-0,86

Джерело: складено автором за допомогою VAR-моделі.

Отримані дані вказують на те, що акумульований негативний вплив на рівень комплементарності України як торговельного партнера ЄС здійснює обсяг зовнішнього боргу. При цьому прослідковується прямопропорційна залежність показника з іншими змінними.

Декомпозиція дисперсії коефіцієнта комплементарності торгівлі України з ЄС наведена у Табл. 3.4, яка показує відсотки дисперсії прогнозованої помилки

внаслідок кожної зміни (на основі підходу Холецького А.-Л.). Сума кожного рядка в Табл. 3.5 дорівнює 100.

Таблиця 3.6

Декомпозиція дисперсії коефіцієнта комплементарності України як торговельного партнера ЄС

Період	Y1	X2	X3	X4
1	100,00	0,00	0,00	0,00
2	69,68	21,44	8,09	0,78
3	50,89	31,16	17,38	0,57
4	46,39	28,84	24,12	0,65
5	45,42	25,14	28,78	0,66
6	45,58	21,93	31,68	0,80
7	47,78	19,53	31,75	0,95
8	51,02	18,00	29,96	1,02
9	54,26	17,07	27,63	1,04
10	57,46	16,28	25,22	1,04

Джерело: складено автором за допомогою VAR-моделі.

Розкладання дисперсії дозволяє визначити, наскільки зміна залежної змінної відстає від її власної дисперсії. Крім того, це показує, яка із незалежних змінних є «сильнішою» при поясненні зміни в часі залежних змінних. Декомпозиція коефіцієнта комплементарності України вказує на сильний зв'язок між зміною показника та зміною обсягу експорту до РФ з України, а також обсягу чистого припливу прямих іноземних інвестицій в економіку України.

Розглянемо п'ять сценаріїв розгортання торговельної війни проти України, які можуть бути ініційовані Російською Федерацією:

- 1) розвиток подій без внесення суттєвих змін в торговельні відносини між Україною та Російською Федерацією;
- 2) впровадження обмежувальних заходів з боку РФ, які зменшать експорт товарів з України в Росію на 25%;
- 3) впровадження обмежувальних заходів з боку РФ, які зменшать експорт товарів з України в Росію на 50%;
- 4) впровадження обмежувальних заходів з боку РФ, які зменшать експорт товарів з України в Росію на 75%;

5) заборона імпорту українських товарів в Росію.

Попри те, що розгортання останніх трьох сценаріїв є малоймовірним, проведення оцінки потенційних наслідків для євроінтеграційних процесів України дозволить наочно побачити ступінь взаємозалежності досліджених показників. Результати прогнозування коефіцієнта комплементарності України на основі VAR-моделі, а також розгортання зазначених сценаріїв за умови введення обмежувальних заходів щодо України з боку Російської Федерації у 2021 року продемонстровано на Рис. 3.6.

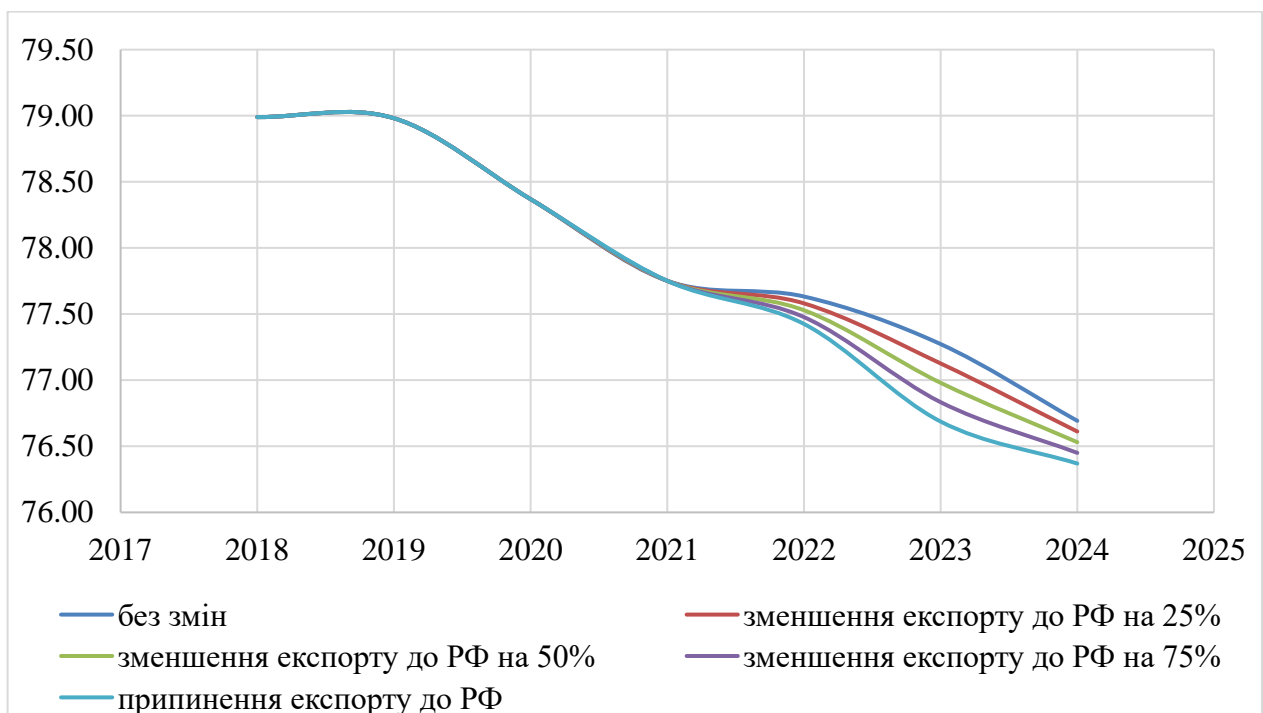

Рис. 3.6. Сценарії зміни коефіцієнта комплементарності України як торговельного партнера ЄС

Джерело: складено автором за допомогою VAR-моделі.

Прогнозування показника дозволяє стверджувати, що введення обмежувальних заходів щодо імпорту українських товарів з боку Росії може послугувати стримуючим заходом для євроінтеграційних процесів, однак вплив не являється значним. Так, у 2022 році очікується коливання коефіцієнта комплементарності України як торговельного партнера ЄС на 0,21%, а в 2024 році – на 0,32%. Крім того, активізація припливу ПІІ в економіку України

сприятиме суттєвій зміні динаміки. Результати розрахунків дозволяють стверджувати, що кожен 1% скорочення експорту українських товарів до РФ повинен супроводжуватися збільшенням потоку ПІІ до України хоча б на 0,1%, тоді коефіцієнт комплементарності України не знижуватиметься під впливом торговельної війни Росії. У випадку залучення іноземних інвестицій на 1% більше від потенційного рівня коефіцієнт комплементарності України як торговельного партнера ЄС матиме тенденцію до зростання. Переорієнтація українських товарів на європейський ринок потребує модернізації самого виробництва та стандартів якості, саме тому збільшення прямих іноземних інвестицій є актуальним аспектом.

Реакції коефіцієнта комплементарності ЄС, за аналогією з попереднім показником, було проаналізовано за допомогою методу IRF (Табл. 3.6). Результати аналізу вказують, що коефіцієнт комплементарності ЄС для України має оберненопропорційну залежність від обсягу зовнішнього боргу, а також обсягу імпорту з РФ, але тільки у довгостроковій перспективі. Приплив ПІІ в економіку України позитивно впливає на коефіцієнт комплементарності ЄС.

Таблиця 3.7

Накопичені ефекти різних шоків на коефіцієнт комплементарності ЄС як торговельного партнера України

Період	Власний шок	Шок імпорту в Україну з РФ	Шок ПІІ до України	Шок зовнішнього боргу України
1	1,52	0,00	0,00	0,00
2	2,47	0,33	0,07	-0,11
3	3,80	0,61	0,42	-0,18
4	4,73	0,74	0,78	-0,35
5	5,78	0,55	1,18	-0,50
6	6,62	0,02	1,47	-0,70
7	7,53	-0,76	1,70	-0,87
8	8,36	-1,67	1,81	-1,06
9	9,29	-2,62	1,86	-1,24
10	10,22	-3,50	1,85	-1,42

Джерело: розраховано автором за допомогою VAR-моделі

Тепер перейдемо до аналізу коефіцієнта комплементарності ЄС як торговельного партнера України. Результати розрахунків в EViews–11 дозволили побудувати VAR-модель, коефіцієнти якої наведені в Додатку 3.

Декомпозиція коефіцієнта комплементарності ЄС вказує на те, що показник в середньостроковій перспективі більше залежить від обсягу залучених ПП в економіку України, а в довгостроковій – від обсягу імпорту російських товарів на митну територію України (Табл. 3.7).

Таблиця 3.8

Декомпозиція дисперсії коефіцієнту комплементарності ЄС як торговельного партнера України

Period	Y2	X1	X3	X4
1	100,00	0,00	0,00	0,00
2	90,78	0,19	2,80	6,23
3	87,67	0,62	5,20	6,52
4	83,81	5,23	4,88	6,09
5	82,08	7,00	4,86	6,07
6	79,81	7,40	6,89	5,90
7	79,02	8,05	6,89	6,04
8	78,89	8,13	6,99	5,99
9	78,55	8,41	7,07	5,98
10	78,04	8,93	7,05	5,99

Джерело: розраховано автором за допомогою VAR-моделі.

Зважаючи на те, що в межах даного дослідження постає питання впливу експортно-імпортних відносин між Україною та РФ на євроінтеграційні процеси, проаналізуємо ймовірні коливання коефіцієнта комплементарності ЄС як торговельного партнера України за умови наступних ситуацій:

1) розвиток подій без внесення суттєвих змін в торговельні відносини між Україною та Російською Федерацією;

2) впровадження обмежувальних заходів щодо РФ з боку України у відповідь на торговельну війну, які зменшать імпорт російських товарів в Україну на 25%;

3) впровадження обмежувальних заходів щодо РФ з боку України у відповідь на торговельну війну, які зменшать імпорт російських товарів в Україну на 50%;

4) впровадження обмежувальних заходів щодо РФ з боку України у відповідь на торговельну війну, які зменшать імпорт російських товарів в Україну на 75%;

5) заборона імпорту російських товарів в Україну.

Результати прогнозування коефіцієнта комплементарності ЄС на основі VAR-моделі, а також розгортання зазначених сценаріїв з 2021 року продемонстровано на Рис. 3.7.

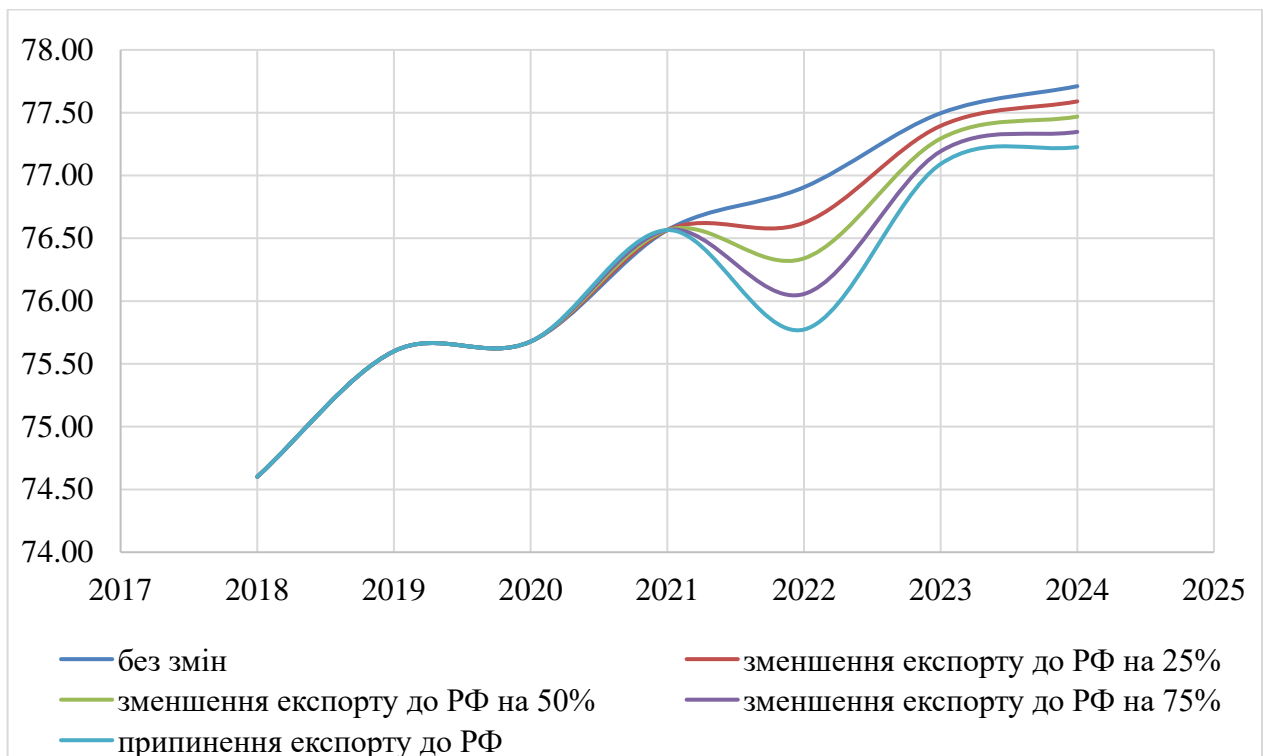

Рис. 3.7. Сценарії зміни коефіцієнта комплементарності ЄС як торговельного партнера України

Джерело: складено автором за допомогою VAR-моделі.

Результати оцінки вказують на те, що обмеження імпорту російських товарів в Україну також являється обмежувальним фактором євроінтеграційних процесів. Найбільше відхилення у сценаріях очікується у 2022 році (на 1,13% від результатів прогнозування та сценарію №5), у 2023 році – на 0,4%, а у 2024 році

– на 0,49%. Однак, якщо кожен відсоток обмеження імпорту російських товарів в Україну супроводжуватиметься збільшенням притоку ПІІ на 1%, то коефіцієнт комплементарності ЄС як торговельного партнера України зростатиме.

Таким чином, торговельна війна Російської Федерації з Україною також сприяла переорієнтації на європейські ринки в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. На фоні погіршення відносин з Російською Федерацією можна спостерігати покращення стосунків з ЄС, підтвердженням чого є введення ряду економічних санкцій ЄС проти Росії у відповідь на дії проти України. Загалом, спостерігається поступове зближення відносин з ЄС: на сьогодні ЄС є основним торговельним партнером України.

Гібридна війна, що триває останні роки, серйозно впливає на економічну ситуацію обох держав. Для української сторони це, передусім, наслідки безпосередньо протистояння з Російською Федерацією. На ситуацію в Росії куди серйозніший негативний вплив створюють західні санкції, що були накладені міжнародними організаціями у зв'язку з неправомірними діями щодо української держави.

3.3. Потенціал та роль недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС.

Впровадження режиму вільної торгівлі з перспективними торговельно-економічними партнерами надає Україні можливість диверсифікувати географію та асортимент національного експорту в довгостроковій перспективі та залучити значні інвестиції у різні галузі економіки. Ефективні інтеграційні процеси між країнами формуються на основі взаємодоповнюваності, що існує в торгових відносинах.

Попри те, що розвиток української економіки за останнє десятиліття повернув свій вектор з російського на європейський, зокрема в торговельному аспекті, експортні потоки до частини країн ЄС являються досить низькими, що викликано рядом причин:

- наявність істотного розриву між економічним розвитком України та країн ЄС [46];
- неоптимізована процедура перетину митного кордону ЄС, що потребує гармонізації митного законодавства України [71];
- виробництво на вітчизняних підприємствах переважно орієнтоване на потреби внутрішнього ринку та тих зовнішніх партнерів, з якими торговельні відносини встановилися давно [168];
- потенціал недоторгованих зовнішніх ринків залишається поза увагою вітчизняних підприємств [142].

Саме остання причина являється ключовою в процесі розвитку торгівлі між Україною та ЄС, адже під недоторганим зовнішнім ринком розуміють ринок, який має потенційний обсяг споживання товару, що відповідає спеціалізації країни-експортера, та надає простіші умови торгівлі порівняно з іншими, що робить зовнішню торгівлю більш привабливою з точки зору асортименту продукції та географічної диверсифікації [74].

Зважаючи на зазначені перепони, ринки ЄС залишаються поза межами найбільш перспективних. Відповідно до даних СОТ, найбільш перспективними торговельними партнерами України щодо експорту сільськогосподарських товарів являються Грузія, Малаві та Молдова. Дане твердження засноване на ранжуванні торговельних партнерів України за обсягом експорту сільськогосподарської продукції в країни світу. Ранг зазначених країн та індикатори, які впливають на режим експорту сільськогосподарських товарів українського походження, наведено в Табл. 3.8.

Таблиця 3.9

Перспективні експортні ринки України щодо сільськогосподарської продукції

	Грузія	Малаві	Молдова
Ранг партнера за обсягом експорту	3	5	5
Середньозважена ставка пільгового мита,%	0	1	0
Середньозважена ставка мита РНС,%	7,7	1	11
Проста середня ставка мита РНС,%	12,7	2,8	11,7
Середньозважена преференційна пільгова націнка,%	7,7	0	11
Обсяг експорту до партнера з України, млн дол. США	82	43	25
Частка безмитного експорту партнеру,%	100	0	100
Частка безмитних тарифних позицій, що експортуються,%	100	22,2	100
Кількість експортованих груп товарів	3	1	12
Кількість експортованих підгруп товарів	8	2	28

Джерело: складено автором на основі [84].

Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Грузії та Малаві, є пшениця (крім твердих сортів), соняшникова та сафлорова олія. Україна має найвищу потужність у постачанні соняшникової та сафлорової олії до Молдови, а найбільший попит відзначається на такі товари: шкурки та інші частини птахів, цукор з цукрової тростини або з цукрових буряків, а також у твердому стані.

Загалом, український експорт сільськогосподарських харчових продуктів характеризується залежністю від деяких основних товарних позицій, що створює небезпеку значних коливань обсягу експортного постачання. У 2019 році понад половину надходжень від експорту продукції агропромислового комплексу було покрито лише трьома групами товарів, такими як кукурудза (24%), соняшникова олія (19%) та пшениця (17%).

Значний потенціал України щодо збільшення внутрішнього ринку, відносно високі темпи економічного розвитку протягом останніх років та

розширення доступу до європейських ринків агропромислової продукції для українських товаровиробників являються важливими в процесі розвитку торгівлі між даними партнерами. Однак, в умовах вільної торгівлі існує потенційний середньо- та довгостроковий ризик, коли деякі сільськогосподарські харчові продукти України (наприклад, м'ясо та молочні продукти) виявляються недостатньо конкурентоспроможними на ринках ЄС.

Для українського аграрного сектору європейська економічна інтеграція призведе до модернізації вітчизняних підприємств, залучення іноземних інвестицій та передових технологій, конкурентоспроможного відновлення української продукції, нових фінансових ресурсів для економічного розвитку та покращення рівня життя своїх громадян. Однак DCFTA не гарантує початку цього процесу. Інтеграція України до ЄС буде тривалою через проблеми та завдання, які необхідно виконати до повного розвитку українського аграрного сектору. Сировинна орієнтація українського експорту виявляє низькооплачуваний потенціал сільськогосподарських товаровиробників, а також технологічну нерозвиненість сільського господарства [94].

Основними зовнішніми ринками України щодо експорту несільськогосподарських товарів, відповідно до досліджень СОТ, являються Азербайджан, Білорусь, Гвінея, Гаяна та Молдова. Перспективність зазначених торговельних партнерів зумовлена як попитом на українські товари, так і торговельним режимом між партнерами (Табл. 3.9).

Таблиця 3.10

Перспективні експортні ринки України щодо несільськогосподарської продукції

	Азербайджан	Білорусь	Гвінея	Гаяна	Молдова
Ранг партнера за обсягом експорту	5	3	5	5	3
Середньозважена ставка пільгового мита, %	0	0	0	0	0
Середньозважена ставка мита РНС, %	0,1	2	0	0	2

	Азербайджан	Білорусь	Гвінея	Гаяна	Молдова
Проста середня ставка мита РНС, %	3,1	4,2	0	0	4,6
Середньозважена преференційна пільгова націнка, %	0,1	2	0	0	2
Обсяг експорту до партнера з України, млн дол. США	445	3,753	118	76	92
Частка безмитного експорту партнеру, %	100	100	100	100	100
Частка безмитних тарифних позицій, що експортуються, %	100	100	100	100	100
Кількість експортованих груп товарів	2	37	1	1	24
Кількість експортованих підгруп товарів	3	141	1	1	61

Джерело: складено автором на основі [84].

Експортний потенціал України на ринку Азербайджану складає 251,4 млн дол. США, з яких недоторгована частка становить 51,3%, Білорусі – 776,4 млн дол. США (не реалізовано – 24,1%), Гвінеї – 33,6 млн дол. США (не реалізовано – 72,6%), Гаяни – 3,6 млн дол. США (не реалізовано – 91,7%), а Молдови – 419,5 млн дол. США (не реалізовано – 28,9%).

Варто зазначити, що митні ставки країн щодо промислової продукції за режимом найбільшого сприяння являються нижчими, ніж щодо сільськогосподарської (окрім Малаві – див. Табл. 3.7 та Табл. 3.8). Крім того, зазначені ринки мають ширшу диверсифікацію товарів, на відміну від сфери сільського господарства.

Твердження значної кількості дослідників сходяться на тому, що динамічний розвиток торговельних відносин України з ЄС ґрунтується на чотирьох компонентах: аналіз ситуації, спрямований на виявлення недоліків та можливостей; формулювання стратегій та визначення засобів їх реалізації; процес практичної реалізації прийнятих рішень; регулярний моніторинг та оцінка [19, 170, 177].

Відправною точкою у визначенні стану торгівлі між Україною та ЄС вважаємо аналіз внутрішньогалузевої торгівлі на основі індексу Грубеля–

Ллойда, який ураховує відхилення між обсягами експорту та імпорту за товарами між країнами в межах одного проміжку часу та обчислюється за формулою 1.23. Індекс Грубеля–Ллойда приймає значення від нуля (відсутність експорту та/або імпорту між країнами) до одиниці (рівні обсяги імпорту та експорту між країнами за товарами) [30].

Результати оцінки товарообороту та індексу Грубеля–Ллойда між Україною та країнами ЄС наведено на Рис. 3.8. Варто зазначити, що оцінка охоплює 24 країни із 27, адже у 2019 році, на відміну від 2018 року, торговельні потоки між Україною та Кіпром, Люксембургом та Хорватією були відсутні. Відтак рівень індексу Грубеля–Ллойда для даних країн дорівнює нулю.

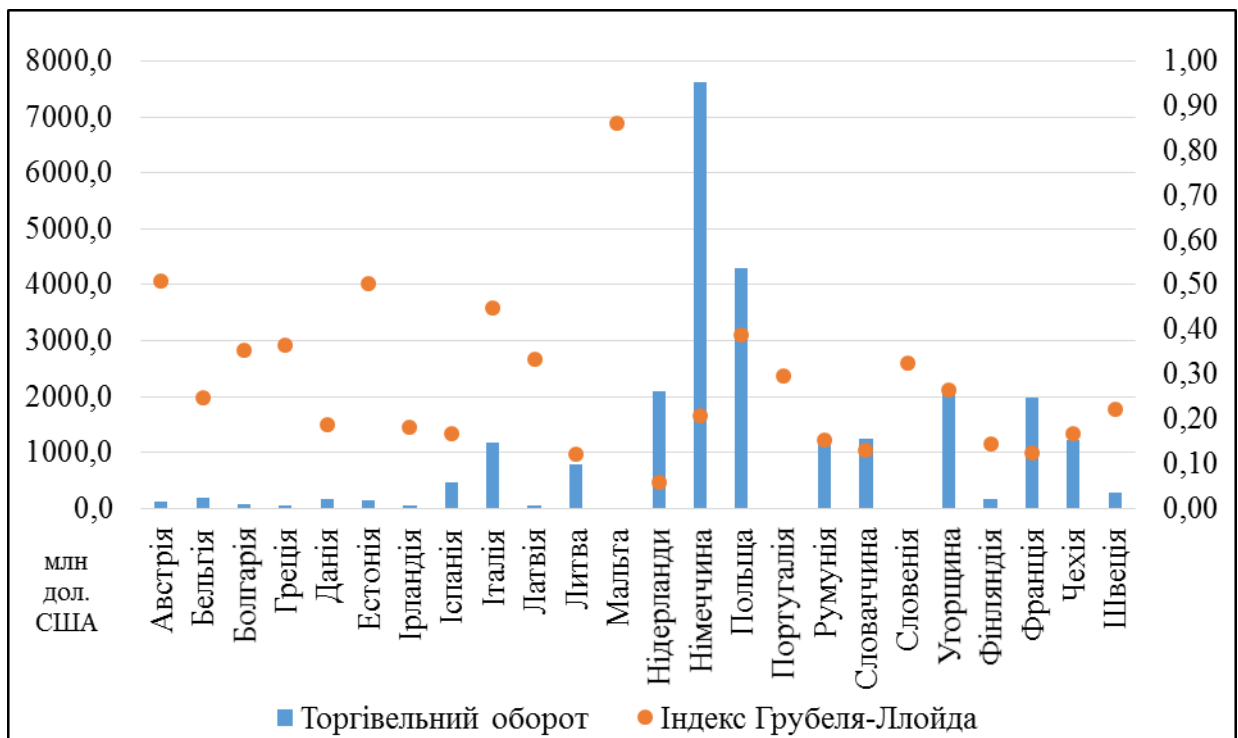

Рис. 3.8. Індекс Грубеля–Ллойда для країн ЄС щодо України у 2019 році
Джерело: складено автором на основі [114].

У результаті оцінки було виділено два рівні торговельного обороту між Україною та країнами ЄС (низький – до 1,3 млрд дол. США; помірний – до 7,6 млрд дол. США) та три рівні внутрішньогалузевої торгівлі за індексом Грубеля–Ллойда (низький – до 0,26, середній – до 0,6 та високий – до 1,0). Відтак групування країн за двома показниками має наступний вигляд:

1) низький показник індексу при низькому товарообороті: Бельгія, Данія, Ірландія, Іспанія, Литва, Румунія, Словаччина, Фінляндія, Чехія, Швеція, Кіпр, Люксембург, Хорватія;

2) низький показник індексу при помірному товарообороті: Нідерланди, Німеччина, Угорщина, Франція;

3) середній показник індексу при низькому товарообороті: Австрія, Болгарія, Греція, Естонія, Італія, Латвія, Португалія, Словенія;

4) середній показник індексу при помірному товарообороті: Польща;

5) високий показник індексу при низькому товарообороті: Мальта.

Дані Рис. 3.8 можуть бути використані для попереднього аналізу рівноваги зовнішньої торгівлі, але індекс Грубеля–Ллойда не вказує на перевагу експортних чи імпортних операцій, він лише виявляє інтенсивність обміну. Тому після виявлення проблемних країн необхідно повернутися до їх абсолютних показників та визначити джерела дисбалансу.

Наразі постає саме питання визначення можливостей, тобто експортного потенціалу щодо країн ЄС, який може бути реалізований за рахунок українських товарів. З метою забезпечення прозорості вибору продуктів, секторів та ринків для діяльності зі стимулювання експорту, Міжнародний торговий центр (МТЦ) розробив методологію оцінки експортного потенціалу. На основі детальної інформації про торгівлю та доступ до ринку вона дозволяє ідентифікувати, залежно від потреб країни, існуючі товари з високим експортним потенціалом та / або можливостями диверсифікації на даному цільовому ринку [24, с. 2]:

- Індикатор експортного потенціалу (The Export Potential Indicator – EPI) обслуговує країни, які прагнуть підтримати усталені експортні сектори у збільшенні їх експорту на нові або існуючі цільові ринки. Він визначає товари, у яких країна-експортер вже довела свою міжнародну конкурентоспроможність і яка має суттєві перспективи успіху експорту на конкретних цільових ринках.

- Індикатор диверсифікації товарів (The Product Diversification Indicator – PDI) обслуговує країни, які прагнуть диверсифікувати та розвивати нові сектори експорту, яким характерні сприятливі показники попиту на нових або існуючих

цільових ринках. Він визначає товари, які країна-експортер ще не експортує на конкурентній основі, але які здаються здійсненими на основі поточного експортного кошика країни та експортних кошиків подібних країн.

Обсяг недоторгованого ринку, відповідно до МТЦ, відображений у індикаторі експортного потенціалу, який формується на основі трьох показників:

1) фактичний експорт – середнє арифметичне обсягу експорту за останні п'ять років. Фактичний експорт до регіону включає лише експорт на ринки, де країна має експортний потенціал;

2) реалізований потенціал – ступінь, в якій експортний потенціал вже був використаний для цього товару, ринку чи постачальника. На найбільш дезагрегованому рівні за країнами, товарами та ринками реалізований потенціал відповідає потенціалу фактичного розриву експорту. На сукупному рівні реалізований потенціал може бути нижче 100%, хоча сукупний фактичний експорт перевищує потенційний експорт. Це відбувається, коли окремі комбінації експортер-товар-ринок все ще мають недостатньо використаний потенціал, який не повинен маскуватися фактом перевищення потенціалу;

3) потенційний фактичний розрив експорту – ступінь відхилення потенційного експорту від фактичного експорту. Фактичний експорт може бути вищим або нижчим від очікуваного потенційного значення. Коли фактичний експорт перевищує потенційний експорт, це може бути зумовлено винятковими показниками експорту на одних ринках, нехтуючи іншими. І навпаки, невикористана потенційна вартість сигналізує про місце для зростання експорту, якщо можна подолати тертя, наприклад, у формі нормативних актів.

У глобальному вимірі трьома основними недоторгованими ринками України є Росія, Китай та Німеччина (Рис. 3.8). Однак, перший являється менш доступним з огляду на розгортання торговельної суперечки між партнерами з 2013 року. Відтак постає необхідність переорієнтації на інші ринки для забезпечення стабільного експортного потоку України. У цьому аспекті ключову роль відіграють недоторговані ринки ЄС.

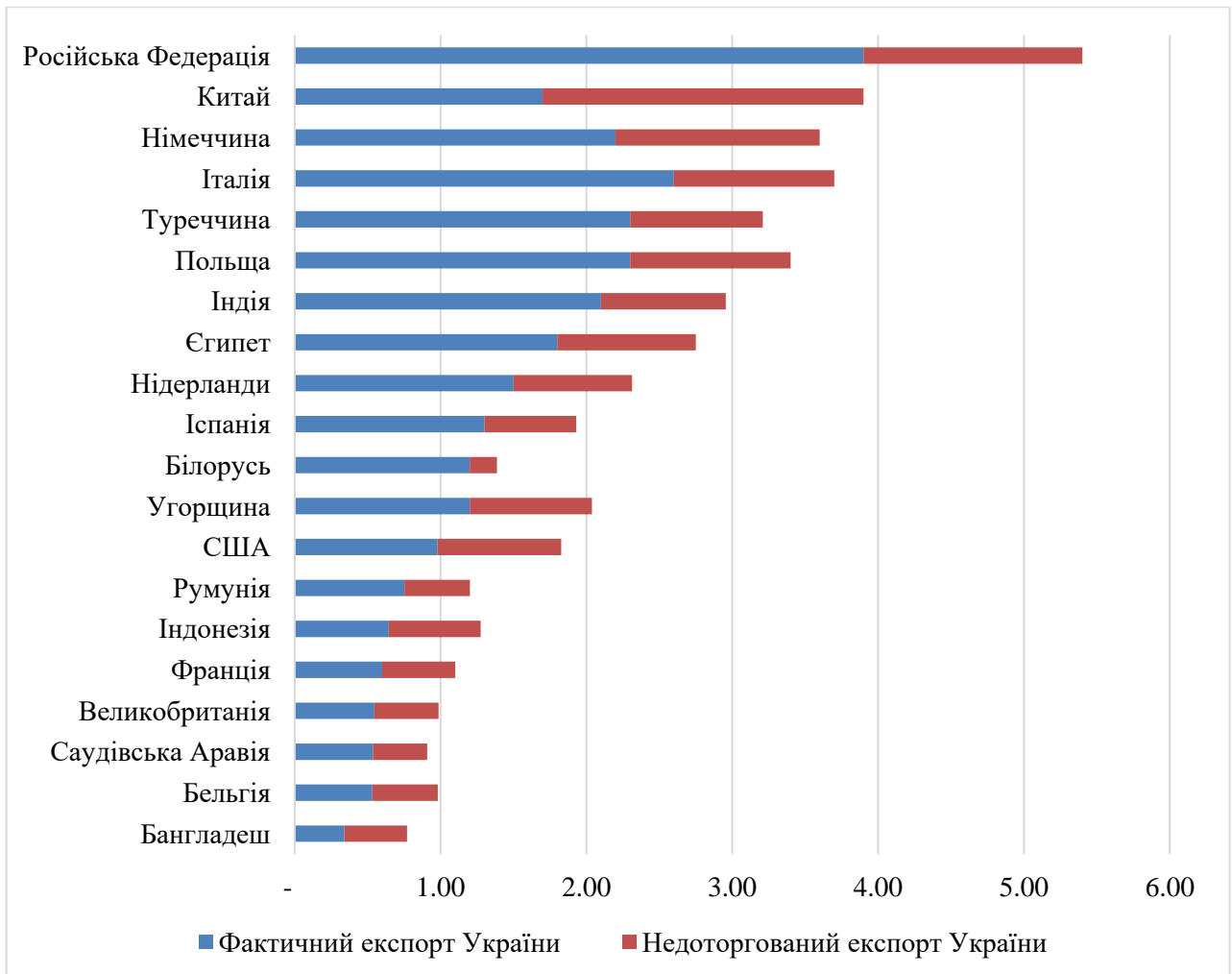

Рис. 3.9. Найбільші недоторговані зовнішні ринки України станом на кінець 2019 року, млрд дол. США

Джерело: складено автором на основі [48].

Експортний потенціал російського ринку для України становить 4,0 млрд дол. США. Однак, ринок Російської Федерації є менш доступним через розвиток політичних і торгових суперечок з 2013 року. Тільки в 2019 році експорт товарів до Російської Федерації зменшився на 11%. Така напружена торгово-економічна ситуація призвела до зміни всієї структури експорту до Російської Федерації, включаючи сільськогосподарську продукцію. Раніше основну частку експорту до Російської Федерації становили молочні продукти, сири, жири, олії, кондитерські вироби та напої. Сьогодні Україна експортує переважно м'ясні продукти, алкогольні напої, продукти, включаючи какао. Частина українських виробників, діяльність яких була зосереджена на російському ринку, зазнали

значних збитків. Компанії, які експортують овочі, м'ясо та рибу, найбільше страждають від торгових обмежень. Двосторонні обмежувальні дії призвели до зменшення експортно-імпортних потоків між країнами.

В свою чергу, Китай демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційною та фактичною вартістю експорту у вартісному вираженні, залишаючи можливості для реалізації додаткового експорту на суму 2,2 млрд дол. США. Експортний потенціал китайського ринку для України становить 3,3 млрд дол. США.

Експорт товарів до Китаю стрімко зростає - серед контрагентів України найбільшим імпортером є Китай. Експорт до Китаю в 2019 р. зріс на 63% порівняно з 2018 р. У 2019 р. структура українського експорту до Китаю була такою: руда, шлак та зола - 32,8%; крупи - 23,9%; жири та олії - 20,6%; залишки та відходи харчової промисловості - 7,6%; котли, машини - 4,9%.

Що стосується Туреччини, то її експортний потенціал для України становить 2,3 млрд дол. США. Невикористаний потенціал щодо експорту продукції становить 980,5 млн дол. США.

Ще одним із неєвропейських перспективних напрямів збуту для України є Індія, експортний потенціал якої для України становить 2,5 млрд дол. США. Таким чином, невикористаний потенціал експорту становить 855,2 млн дол. США. Водночас Україна втрачає ініціативу в експортних відносинах з Індією. У 2019 році Індія стала одним із негативних лідерів у падінні експорту з України.

На основі даних щодо оцінки експортного потенціалу країн світу на різних ринках з'являється можливість виявлення тих напрямів експорту, які дозволять мінімізувати негативні наслідки торговельної війни РФ проти України. Незважаючи на великі обсяги торгівлі з Російською Федерацією, Китаєм, Індією та Туреччиною, ЄС залишається одним з найбільш перспективних ринків для України. Зважаючи на той факт, що в рамках даного дослідження основний акцент стосується торгівлі між Україною та ЄС, проведемо аналіз експортного потенціалу України та недоторгованих ринків у країнах ЄС. Послідовність

аналізу зазначених країн здійснено за зростанням експортного потенціалу України щодо країн Євросоюзу.

Потенціал України на ринку Мальти не реалізовано у розмірі 15,2 млн дол. США, що складає 76,4% ринку. В 2019 році Мальта імпортувала з України переважно товари підгрупи 27 «Мінеральне паливо, мінеральні олії та продукти їх перегонки; бітумні речовини». Попри те, що торговельне сальдо в 2019 році було позитивним для України, розвиток торгівлі передбачає диверсифікацію груп товарів, наприклад, за рахунок експорту до Мальти пшениці, борошна, прутків та брусків із заліза або нелегованої сталі, попит на які задоволено не повною мірою. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України в Мальту, є вантажні судна, кукурудза, соняшникова та сафлорова олії. При цьому недоторгований потенціал українського ринку для Мальти складає 6,8 млн дол. США.

Недоторгований Україною ринок Люксембурга, відповідно до оцінок Міжнародного торговельного центру, складає 32,2 млн дол. США. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Люксембургу, є феросплави, напівфабрикати із заліза та сталі. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Люксембургу, є феросиліко-марганцевий, напівфабрикати із заліза або сталі, а також прутки та прутки із заліза або нелегованої сталі. Напівфабрикати із заліза або сталі демонструють найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи можливості для реалізації додаткового експорту на суму 3,4 млн дол. США. Щодо товарів, експорт яких в РФ скоротився, ринок даного партнера зацікавлений в групі 72 «Чорні метали» в обсягах 14,4 млн дол. США. Також важливо зазначити, що експортний потенціал Люксембургу на ринку України оцінюється у 34,2 млн дол. США, що свідчить про доцільність налагодження руху товарів в обох напрямках. Крім того, Україна також має високі потужності для постачання сільськогосподарської продукції на ринок Люксембургу, зокрема, пшениці та інших зернових, рослинних олій та жирів.

Хорватія є важливим експортним ринком для України, потенціал якого становить 45,1 млн дол. США, з яких реалізовано 76,1%. Цінність неосвоєного українського ринку для партнера складає 38,1 млн дол. США. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України в Хорватію, є сафлонова та соняшникова олія, прокат плоский із заліза або нелегованої сталі та чавун. Сира соняшникова або сафлорова олія демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 4,0 млн дол. США.

Обсяг недоторгованого ринку Кіпра становить 22,6 млн дол. США, а потенціал ринку використовується на 73,5%. У 2019 році експорт з України в Кіпр становив 43,0 млн дол. США, а у 2018 році – 40,3 млн дол. США. При цьому тільки дві групи товарів становлять більше 50% експорту з України до Кіпру, а саме 10 «Зернові культури» та 23 «Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин». Зважаючи на це, існує необхідність диверсифікації товарного асортименту між партнерами.

Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України на Кіпр, є кукурудза (крім насіння для посіву), ячмінь та макуха насіння соняшнику. Кукурудза (крім насіння для сівби) показує найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 6,3 млн дол. США.

Невикористаний експортний потенціал України щодо Словенії становить 50,2 млн дол. США, а недоторгований український ринок – 188,1 млн дол. США. 50% експорту товарів з України до Словенії становили 3 групи товарів: 44 «Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля», 86 «Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини» та 78 «Свинець і вироби з нього». Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Словенії, є оксид алюмінію (10,5 млн дол. США). Оксид алюмінію, крім іншого, демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним обсягом експорту у вартісному вираженні, залишаючи простір для

реалізації додаткового експорту до Словенії на суму 10,5 млн дол. США. Потенціал для експорту соняшникової та сафлонової олії з України до Словенії становить 4,7 млн дол. США, чавуну – 2,4 млн дол. США.

Ринок Фінляндії освоєно українськими експортерами на 21,4%, а недоторгований ринок складає 57,2 млн дол. США. Більше 50% експорту з України до Фінляндії в 2019 році становили товари 3 груп: 72 «Чорні метали», 84 «Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини», 73 «Вироби з чорних металів». Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Фінляндії, є прутки і бруски із заліза або нелегованої сталі, комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів та прокат плоский із заліза або нелегованої сталі. Обсяг українського ринку, який може бути освоєний партнером, оцінюється в 185,5 млн дол. США.

Недоторгований ринок Ірландії становить 72,1 млн дол. США, що становить 60,0% всього потенціалу. В структурі експорту з України до Ірландії 87,4% обсягу товарів становила продукція групи 10 «Зернові культури». Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України в Ірландію, є кукурудза (крім насіння для сівби), макуха із насіння соняшнику, прутки із заліза або нелегованої сталі. Макуха із насіння соняшнику демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 8,4 млн дол. США. Україна являється перспективним партнером для Ірландії, адже недоторгований ринок складає 154,9 млн дол. США.

Потенціал ринку Швеції для України складає 111,4 млн дол. США. Соняшникова олія має значний експортний потенціал, що становить 10,5 млн дол. США. Також попит розповсюджується на комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів, що створює можливості для реалізації додаткового експорту на суму 11,1 млн дол. США. Недоотриманий партнером ринок України складає 300,6 млн дол. США. Тим не менше, Швецією можна вважати одним найбільших торговельних партнерів серед країн Північної

Європи. В 2019 р. товарооборот між країнами становив 708,4 млн дол. США., що на 2% більше порівняно з 2018 р.

Активізація торгівлі між Україною та Естонією може принести додатковий приріст у розмірі 76,1 млн дол. США для України та 133,7 млн дол. США для Естонії. В 2019 році експорт до Естонії становив 139 млн дол. США. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України в Естонію, є листові вироби із заліза, прутки та бруски із заліза або нелегованої сталі.

Ринок Латвії освоєно Україною на 30,6%, тобто Україна має можливість доторгувати 115,1 млн дол. США. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал на ринку Латвії є: насіння соняшнику та кукурудзи, листові вироби із заліза або нелегованої сталі. Крім того, перспективними товарами являються пшениця та жито, ввезення яких на територію РФ заборонено. Наразі між країнами спостерігається низький торговельний оборот, але освоєння невикористаного потенціалу дозволить не тільки збільшити обсяг експорту України, а й Латвії (на 105,9 млн дол. США).

Недоторгований Україною ринок Греції становить 136,9 млн дол. США (63,5% потенціалу). Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Греції, є: кукурудза, соняшникова та сафлорова олії, пшениця та жито. Кукурудза (крім насіння для сівби) показує найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 19,7 млн дол. США. Розширення асортименту торгівлі між країнами сприятиме додатковому імпорту з Греції товарів на суму 94,2 млн дол. США.

Взаємна вигідність розширення товарного асортименту між Данією та Україною оцінюється в 250,5 та 196,7 млн дол. США для Данії та України відповідно. Україні доцільно налагодити експорт таких товарів, як: напівфабрикати із заліза або сталі, жито, макуха із насіння соняшнику, прутки та бруски із заліза або нелегованої сталі. Напівфабрикати із заліза або сталі демонструють найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним

експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 34,1 млн дол. США.

Торговельний оборот між Литвою та Україною має потенціал до зростання на 377,5 млн дол. США, з яких частка України складає 37,0%. З боку України основне збільшення обороту можливе завдяки таким товарам: кукурудза, прутки та бруски із заліза або сталі, комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів, насіння свиріпи або ріпаку, безводний аміак, вата зі штучних волокон та вироби з них, шпалери, прокат плоский із заліза або нелегованої сталі. У результаті співробітництва Литва зможе реалізувати недоторгований ринок України на 237,8 млн дол. США.

Невикористаний потенціал ринку Австрії становить 304,9 млн дол. США. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Австрії, є: кукурудза, комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів, спортивний інвентар, напівфабрикати із заліза та сталі, пшениця та жито. Кукурудза демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 36,1 млн дол. США. Австрія може збільшити експорт за рахунок українського ринку на 399,6 млн дол. США.

Збільшення експорту України на ринок Болгарії на 145,1 млн дол. США можливий за умови диверсифікації товарного асортименту. Напівфабрикати із заліза та сталі є товаром з найбільшим потенційним попитом на ринку торговельного партнера. Для Болгарії український ринок може продукувати додаткові 173,1 млн дол. США експорту.

Розмір ринку Португалії, який недоторговано Україною, становить 210,0 млн дол. США, тобто 47,5% від потенціалу. Найбільший попит на ринку партнера притаманний товарам рослинного походження, а особливо кукурудзі та пшениці. Зростання експорту Португалії на засадах диверсифікації торгівлі з Україною оцінюється в 52,8 млн дол. США.

Словаччина, як зовнішній ринок України, недоторгована на 56,2% (301,0 млн дол. США). Основними товарними групами, які мають потенціал до

збільшення експорту України, є наступні: оксид алюмінію, крім штучного корунду; комплекти проводів для свічок запалювання та комплекти проводів інших типів, які використовуються в моторних транспортних засобах, літаках та на судах, прокат плоский із заліза або нелегованої сталі. Оксид алюмінію, крім штучного корунду, демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 27,4 млн дол. США. Додатковий експортний потенціал, який може реалізувати Словаччини на ринку України, становить 463,6 млн дол. США.

Експортний потенціал України щодо ринку Чехії оцінюється в 366,8 млн дол. США. Найбільший потенціал стосується наступних товарів: прутки і бруски із заліза або нелегованої сталі, комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів та прокат плоский із заліза або нелегованої сталі. Чехія також зацікавлена у нарощуванні торгівлі з Україною, що дозволить збільшити експорт на 919,7 млн дол. США.

Недоторгований потенціал ринку Бельгії складає 448,9 млн дол. США. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Бельгії, є: насіння свиріпи або ріпаку, напівфабрикати із заліза або сталі, макуха з насіння соняшнику та олія сафлору. Україна має найвищу потужність у постачанні сирової соняшникової олії та сафлорової олії. Країна має стратегічне значення для України щодо експорту напівфабрикатів із заліза або сталі, які демонструють найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 83,6 млн дол. США. Ринок України несе потенційний додатковий експорт для Бельгії у розмірі 506,7 млн дол. США.

Румунія, як торговельний партнер, може збільшити власний експорт на 390,9 млн дол. США, в той час як для України ринок Румунії дає можливості для нарощення експортного потенціалу на 449,1 млн дол. США. У 2019 році торговельний оборот між країнами суттєво знизився через зменшення диверсифікації товарів. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з

України до Румунії, є: кукурудза, комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів, пшениця та жито.

Серед країн у Східному Середземномор'ї для України стратегічне значення має розвиток торговельних відносин з Італією та Францією. Франція у якості країни-учасниці «Нормандської четвірки», є однією із основних союзників для України в умовах протистояння російській агресії. Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі України на період 2017–2021 рр. визначає додатковий потенціал для збільшення експорту з України до Франції в розмірі 800 млн євро на рік. Протягом 2018–2019 рр. французький уряд надав два кредити в розмірі 475 млн євро для придбання 55 гелікоптерів, а також 64 млн євро для розвитку проектів у сфері питної води у місті Маріуполі. Крім того, Україна веде дискусію щодо можливості придбання французьких патрульних катерів для використання Державною прикордонною службою України [131, с. 31].

На ринку Франції Україна може додатково отримати 501,5 млн дол. США експорту. Товарами, що мають найбільший експортний потенціал з України до Франції, є: оксид алюмінію, соняшникова та сафлонова олія, напівфабрикати із заліза та сталі, кукурудза. Напівфабрикати із заліза або сталі демонструють найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 31,8 млн дол. США. Активне співробітництво між країнами дозволить збільшити фактичний експорт Франції на 987,4 млн дол. США.

Недоторгований ринок Італії для України складає 1,1 млрд дол. США, тобто він реалізований на 57,6%. Найбільший потенціал для України мають товари наступних груп: сира соняшникова або сафлорова олія, кукурудза та напівфабрикати із заліза або сталі. Пшениця та меслин демонструють найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 94,2 млн дол. США. Нереалізований торговельним партнером ринок України для Італії складає 1,1 млрд дол. США.

Недоторгований ринок Угорщини складає 837,7 млн дол. США. При цьому партнер зацікавлений в нарощуванні експортних потоків до України, адже його нереалізований потенціал на українському ринку складає 1,1 млрд дол. США. Варто зазначити, що товарний асортимент торгівлі є суттєвим, тому розвиток транскордонного співробітництва сприятиме як реалізації недоторгованого ринку України, так і Угорщини. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України в Угорщину, є комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів та напівфабрикати із заліза або сталі.

Потенціал іспанського ринку для України складає 1,8 млрд дол. США, з яких реалізовано 64,9%. Цінність України як експортного ринку Іспанії оцінюється в 581,6 млн дол. США. Попри це значний потенціал до збільшення експорту з України мають такі товари: кукурудза, пшениця, соняшникова та сафлорова олії, ячмінь, двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни, напівфабрикати із заліза та сталі, комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів, чавун. В 2019 році більше 50% експорту з України до Іспанії становили зернові культури.

Торговельний оборот між Україною та Нідерландами у 2019 році становив 2,6 млрд дол. США, який має потенціал до збільшення: на 748,8 млн дол. США експорту до України та 812,7 млн дол. США експорту до Нідерландів. Найбільш перспективними товарними групами щодо експорту в дану країну є наступні: 10 «Зернові культури», 12 «Насіння і плоди олійних рослин», 15 «Жири та олії тваринного або рослинного походження», 23 «Залишки і відходи харчової промисловості». Сира олія насіння соняшнику або сафлору демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 70,7 млн дол. США.

Польща являється одним із головних торговельних партнерів України. При цьому країни мають потенціал до зростання торговельного обороту: на 1,1 млрд дол. США експорту України та 2,2 млрд дол. США експорту Польщі. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Польщі, є:

кукурудза, сира соняшникова та сафлонова олія, а також насіння ріпаку або рапсу з низьким вмістом ерукової кислоти. Сира соняшникова та сафлонова олія демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, залишаючи простір для реалізації додаткового експорту на суму 70,7 млн дол. США.

На ринку Німеччини Україна має найбільший недоторгований експортний потенціал серед країн ЄС – 1,4 млрд дол. США. Ще більшу цінність надає ринок України для партнера – 3,1 млрд дол. США. Продукцією, що має найбільший експортний потенціал з України до Німеччини, є: насіння свиріпи або ріпаку, комплекти електропроводки запалювання для транспортних засобів, соняшникова та сафлорова олії. Насіння свиріпи або ріпаку демонструє найбільшу абсолютну різницю між потенційним та фактичним експортом у вартісному вираженні, що залишає простір для реалізації додаткового експорту на суму 143,8 млн дол. США.

Потенціал недоторгованих Україною ринків ЄС станом на 2019 рік наведено на рисунку в Додатку И.

Виходячи з вищесказаного, обсяг недоторгованого Україною ринку в ЄС складає 9,9 млрд дол. США (Додаток З), а з них: 60,4 млн дол. США – група 4 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед», 163,4 млн дол. США – група 48 «Папір та картон», 28 млн дол. США – група 69 «Керамічні вироби», 28 млн дол. США – група 17 «Цукор і кондитерські вироби з цукру», 18,3 млн дол. США – група 07 «Овочі», 84,6 млн дол. США – група 31 «Добрива», 0,4 млн дол. США – група 74 «Мідь і вироби з неї», 657,3 млн дол. США – група 15 «Жири та олії тваринного або рослинного походження», 2,4 млрд дол. США – група 69 «Чорні метали».

Перелік охоплює зазначені групи товарів, адже їх частка в загальному обсязі імпорту РФ протягом 2013–2019 років скоротилася найбільше.

Не менш важливе значення для розвитку торгівлі з ЄС відіграє потенціал українського ринку та його недоторгований обсяг. Відповідно до даних МТЦ, неторгований експортний потенціал ЄС щодо ринку України складає 15,3 млрд

дол. США. Відтак експортери країн-членів ЄС також зацікавлені у розвитку торгівлі з Україною, адже вона є перспективним ринком для реалізації європейської продукції.

За результатами проведеного дослідження можна підсумувати, що роль недоторгованого ринку Європейського Союзу відіграє дві основні ролі в розвитку торгівлі України: по-перше, можливість переорієнтації експорту українських товарів, ввезення яких заборонене на митну територію РФ, на ринки країн ЄС; по-друге, виявлення напрямів модернізації українського виробництва відповідно до нереалізованих потреб європейського ринку товарів.

Висновки до Розділу 3

Дослідження трансформації торговельної політики України, наслідків торговельної війни Росії проти України та потенціалу та ролі недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС дає змогу зробити наступні висновки:

1. Першочерговою дією для впровадження зони вільної торгівлі є зниження мита на ввіз продукції та товарів. Дане введення значно пом'якшує контроль за торгівлею продукцією між Європейським союзом та Україною, але з великою асиметричністю, оскільки ЄС у терміновому порядку повністю зняв ввізні мита для значної частки українських товарів та продукції, а ринок України буде поступово відкриватись для європейських товарів.

2. Переваги підписання Угоди про асоціацію є вагомими для українського бізнесу, який постачає в ЄС сировину і напівфабрикати, оскільки зазначені товари затребувані в ЄС. Зниження ввізних мит створить можливості для зниження цін на імпортовані з ЄС товари на внутрішньому ринку, що є безперечною перевагою для кінцевого споживача, але, безумовно, змусить задуматися вітчизняного виробника про підвищення конкуренції вироблених товарів.

3. Політична зміна пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності України, політичні події, трансформація розвитку вітчизняної економіки, ускладнення доступу до традиційних експортних ринків та розрив значної частки зовнішньоторговельних зв'язків України з країнами ЄАЕС становлять перед Україною нові зовнішньоторговельні виклики та потребують докорінної перебудови зовнішньоторговельної діяльності в напрямку співпраці з країнами ЄС.

4. Протягом 2013–2019 років між Україною та Російською Федерацією відзначався високий рівень комплементарності торгівлі, що вказує на істотний взаємовплив між державами. У результаті аналізу розгортання торговельної війни Росії проти України було визначено, що перелік обмежувальних заходів щодо імпорту українських товарів призвели до зменшення сукупного експорту України.

5. На основі VAR-аналізу було встановлено, що коефіцієнт комплементарності України як торговельного партнера ЄС в найбільшій мірі залежить від експорту товарів з України до РФ та чистого надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України. Результати сценарного прогнозування вказують на те, що обмежувальні заходи з боку РФ щодо українських товарів призводять до зменшення рівня коефіцієнта. Забезпечення позитивної динаміки можливе за умови, якщо на кожен відсоток скорочення українського експорту в РФ припадатиме збільшення ПІІ на 1%. Результати VAR-аналізу коефіцієнта комплементарності ЄС як торговельного партнера України вказують на те, що показник в середньостроковій перспективі більше залежить від обсягу залучених ПІІ в економіку України, а в довгостроковій – від обсягу імпорту російських товарів. Забезпечення позитивної динаміки показника можливе за умови, що кожному відсотку обмеження імпорту російських товарів на митну територію України відповідає 1% збільшення чистих надходжень ПІІ в Україну.

6. У результаті аналізу недоторгованої частини експортного потенціалу України на ринку ЄС (9,9 млрд дол. США), а також недоторгованої частини

експортного потенціалу країн ЄС на ринку України (15,3 млрд дол. США) було встановлено, що активізація торговельних відносин між державами являється взаємовигідним процесом. Особливого значення набуває експортний потенціал України на ринку ЄС за товарами, експорт яких в РФ зменшився протягом 2013–2019 років. Недоторгований ринок ЄС за даними товарами оцінюється в 2,6 млрд дол. США. Недоторгований Україною ринок ЄС наступним чином сприяє розвитку торгівлі України: надає можливість переорієнтації експорту українських товарів, ввезення яких заборонене на митну територію РФ; дозволяє визначити напрями модернізації українського виробництва відповідно до нереалізованих потреб європейського ринку товарів.

Основні результати та положення даного розділу висвітлені автором в таких наукових працях: [76, 154, 156, 157, 160, 166].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення теоретико-методологічних підходів щодо класифікації зовнішньоторговельних ефектів інтеграційних процесів та проаналізовано зовнішньоторговельні ефекти поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС для України. Результати дисертаційного дослідження дають змогу зробити наступні висновки та сформулювати рекомендації, що відзначаються науковою новизною і мають теоретико-методологічне та науково-практичне значення:

1. Проаналізовано теоретико-методологічні основи визначення економічних ефектів зон вільної торгівлі у світовому господарстві, описані моделі загальної рівноваги, гравітаційні моделі та моделі множинного регресійного аналізу, що застосовуються для аналізу ефектів інтеграції, здійснено аналіз структури та динаміки розвитку торгівлі в межах дії поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС. Розглянута динаміка зовнішньої торгівлі України, структура експорту товарів до країн ЄС, залежність від світових ринків, проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку торгівлі України в міжнародному обміні з країнами ЄС внаслідок поглиблення інтеграції.

2. Визначено, що головним результатом створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі є збільшення загального розміру торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС. Спостерігається переорієнтація експорту товарів з України в європейському напрямку, а негативне сальдо торгівлі товарами та послугами має тенденцію до зменшення після створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС. Товарообіг товарами і послугами між Україною і ЄС має тенденцію до збільшення. Створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС вплинуло на часткову трансформацію товарної експортної спеціалізації України. Інтерес для Європи становить переважним чином сировина і напівфабрикати: товари, які мають невелику частину доданої вартості. Великим попитом користується продукція

деревообробної галузі, харчова продукція. Прискореними темпами збільшується експорт молока і молочної продукції, борошна, олії і олійних культур, паперу і картону, друкованої продукції, керамічних виробів.

3. Серед основних імпорتنих груп ефекти створення торгівлі спостерігаються для товарів «Котли, машини, апарати та механічні пристрої» (товарна група 84). Ефекти відхилення торгівлі спостерігаються за такими товарами як «Фармацевтична продукція» (товарна група 30), «Котли, машини, апарати та механічні пристрої» (товарна група 84). У взаємній торгівлі України з ЄС спостерігається ефект відхилення торгівлі, це вказує на нерозвиненість економіки в Україні. Ефект переорієнтації торгівлі спостерігається у таких галузях, як «Електричні машини і устаткування» (товарна група 85).

4. Пораховано ступінь концентрації торгівлі України з країнами Європейського Союзу та проаналізовано залежність товарної експортної складової економіки України від зовнішніх факторів. Досліджено ефект внутрішньогалузевої торгівлі з використанням індексу Грубеля–Ллойда. Пораховано індекс концентрації експорту товарів за допомогою індексу Херфіндаля–Хіршмана та коефіцієнта CR–4. Загальний індекс CR–4 в Україні протягом 2013–2019 рр. приймав значення 0,45-0,54, що говорить про середній рівень та посилення концентрованості експорту. В той же час, протягом 2013–2019 рр. спостерігалася тенденція до зменшення індексу CR–4 в напрямку експорту до країн ЄС, що говорить про послаблення концентрованості експорту товарів в даному напрямку.

5. Визначено вплив створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС на зміну внутрішньогалузевої торгівлі України. Встановлено, що для основних статей експорту притаманна у більшій мірі міжгалузева торгівля, на відміну від основних статей імпорту, для яких у більшій мірі характерна внутрішньогалузева торгівля. Доведено, що європейська інтеграція в цілому призвела до посилення внутрішньогалузевого характеру взаємної торгівлі України з ЄС. Досліджено, що у структурі експорту товарів з України на ринок ЄС присутні товари, які мають виявлені порівняльні переваги.

Переорієнтація торгівлі можлива в таких галузях, як «Електричні машини і устаткування». Зроблено висновок, що основним статтям експорту та імпорту товарів з країн Європейського Союзу в Україну характерний стан міжгалузевої торгівлі за виключенням таких товарних груп як «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні» (товарна група 27).

6. Визначено перспективні напрямки поглиблення інтеграційних процесів між Україною та Європейським Союзом. Визначено групи українських товарів, експорт яких до ЄС активно зростає. Зроблено висновок, що концентрація торгівлі України в межах декількох товарних груп і переважно в проєвропейському напрямку створює нові ризики залежності від зміни кон'юнктури та умов торгівлі на міжнародному ринку та потребує пошуку шляхів диверсифікації торговельного співробітництва України з іншими країнами світу. Доведено, що зовнішня торгівля України з ЄС в цілому характеризується посиленням залежності України від товарного ринку ЄС, спостерігається переорієнтація торгівлі зі Сходу на Захід. Посилення концентрації експорту говорить про посилення залежності від зовнішніх ринків в цілому.

7. Проведено оцінку індексу комплементарності торгівлі для України та ЄС за 2013–2019 роки, досліджено тенденції двосторонньої комплементарності торговельних відносин. Проаналізовано динаміку зміни індексів комплементарності України та ЄС та розраховано прогнозні показники. З'ясовано, що ЄС та Україна є «природними торговими партнерами», про що свідчить високий рівень взаємодоповнення торгівлі. Зроблено висновок, що динаміка індексу комплементарності України має тенденцію до поступового зростання, що є позитивним результатом створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС. Пораховано, що створення зони вільної торгівлі сприяло динамічному зростанню експорту нікелю, цинку, овочів, продуктів тваринного походження до таких країн ЄС, як Мальта, Словенія, Великобританія, Данія, Естонія та інші. Аналіз взаємної

комплементарності між Україною та ЄС протягом 2013–2020 років дає підстави стверджувати, що взаємна торгівля в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі є вигідною для обох партнерів, адже Україна та ЄС виграють від збільшення торгівлі, а встановлення міжнародних партнерських відносин між їх підприємствами та організаціями може бути особливо корисним в довгостроковій перспективі.

8. Проаналізовано індекси відкритості торгівлі між Україною та Європейським Союзом в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Зроблено висновок, що індекс відкритості торгівлі України має тенденцію до зниження, індекс відкритості торгівлі ЄС – до збільшення. Високий індекс відкритості торгівлі України говорить про вразливість і чуттєвість України до зовнішніх економічних шоків і потрясінь, нестабільності світових ринків, показує залежність українських виробників від зовнішніх ринків, і, зокрема, залежність експортних потоків з реалізації готової продукції від імпорту сировини. Результати розрахунків індексу відкритості торгівлі України у цілому та в напрямку ЄС свідчать про суттєве зростання ролі торговельних відносин з ЄС для економічного розвитку України в умовах її дезінтеграції з Росією. Це підтверджує пріоритетне значення торговельних зв'язків саме з Європейським Союзом для розвитку національної економіки України у цілому.

9. Пораховано індекс чистої торгівлі для основних груп експорту товарів в ЄС та проаналізовано, що експорт України показує майже повну незалежність від імпорту для таких товарних груп. Крім того, протягом 2013–2020 рр. відбувається збільшення індексу чистої торгівлі для основних статей експорту товарів з України до ЄС. В той же час, дана тенденція частково виявляє ризики структури експорту України до ЄС, оскільки такі товари є переважно сировинними, а не готовою продукцією. Нарощуючи експортні потужності зі збуту таких товарів, Україна втрачає потенційні вигоди від реалізації кінцевих продуктів, вироблених з використанням даної сировини.

10. Проведено аналіз імпортової залежності щодо основних груп імпорту України з ЄС та зроблено висновки, що для економіки України характерним є

високий рівень залежності від імпорту таких товарів з ЄС, як «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки, бітумінозні речовини, воски мінеральні» (товарна група 27), «Фармацевтична продукція (товарна група 30) та «Засоби наземного транспорту» (товарна група 87). Значення коефіцієнтів імпортової залежності України значно перевищує показник безпечної норми в розрізі основних статей імпорту товарів з ЄС. Більше того, значення загального показника імпортової залежності України для всіх товарів і послуг в 2019 р. становить 43,02%, що показує високу ступінь залежності ринку України від імпорту.

11. Досліджено індекс диверсифікації експорту України у порівнянні з індексами диверсифікації експорту основних європейських торговельних партнерів у 2013–2019 рр. та зроблено висновок, що структура експорту України значно відрізняється від структури експорту країн ЄС. Досліджено кількість товарних груп, що експортувалися з України протягом 2013–2019 рр. Зроблено висновок про невисокий рівень диверсифікації експорту як в цілому, так і у напрямку країн ЄС.

12. Побудовано гравітаційну модель для аналізу перспектив розвитку і поглиблення торговельних взаємовідносин з країнами ЄС в умовах інтеграційних процесів, оцінки сучасного стану торгівлі України з країнами-членами ЄС, доведення залежності впливу розмірів торгових партнерів від обсягів взаємної торгівлі України з ЄС, а також залежності відстані між економіками на інтенсивність торгових відносин. Аналіз міжнародної торгівлі України з ЄС за допомогою гравітаційної моделі доводить, що економічні розміри торгових партнерів позитивно впливають на обсяги торгівлі, відстань негативно позначається на інтенсивності торгових відносин, тобто, країни-сусіди більш активно торгують з Україною. Основними торговельними партнерами України з країн ЄС за вказаний період є Німеччина, Польща, Італія та Угорщина – країни, що географічно близько знаходяться до кордону України.

13. Визначено вплив трансформації торговельної політики України на ефективність торгівлі товарами з ЄС. Зроблено висновок, що результати

трансформації торговельної політики України з ЄС показують помітну асиметрію торговельних відносин. Для України сучасна структура експорту та імпорту з ЄС показує ризикову виробничу непропорційність. Це, в свою чергу: від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі за більшістю товарних груп; наявність обмежень для виходу українського підприємництва на ринок Європи; спеціалізація України на експорті сировинних товарів.

14. На основі VAR-аналізу було встановлено, що коефіцієнт комплементарності України як торговельного партнера ЄС в найбільшій мірі залежить від експорту товарів з України до РФ та чистого надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України. Результати сценарного прогнозування вказують на те, що обмежувальні заходи з боку РФ щодо українських товарів призводять до зменшення рівня коефіцієнта. Забезпечення позитивної динаміки можливе за умови, якщо на кожен відсоток скорочення українського експорту в РФ припадатиме збільшення ПІІ на 1%. Результати VAR-аналізу коефіцієнта комплементарності ЄС як торговельного партнера України вказують на те, що показник в середньостроковій перспективі більше залежить від обсягу залучених ПІІ в економіку України, а в довгостроковій – від обсягу імпорту російських товарів. Забезпечення позитивної динаміки показника можливе за умови, що кожному відсотку обмеження імпорту російських товарів на митну територію України відповідає 1% збільшення чистих надходжень ПІІ в Україну.

15. Встановлено, що торговельна війна Російської Федерації з Україною спричинила переорієнтацію на європейські ринки в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. Також на фоні погіршення відносин з Російською Федерацією можна спостерігати покращення стосунків з ЄС, підтвердженням чого є введення ряду економічних санкцій ЄС проти Росії у відповідь на дії проти України. Загалом, спостерігається поступове зближення відносин з ЄС: на сьогодні ЄС є основним торговельним партнером України. Визначено, що обмеження імпорту російських товарів в Україну також являється сприятливим фактором нарощування євроінтеграційних процесів. Запропоновано

поглиблювати міжнародну галузеву співпрацю для розвитку конкурентних переваг та посилення своїх позицій як на ринку України, так і в межах європейського ринку збуту.

16. Виявлено країни ЄС, до яких суттєвим чином зростає експорт з України протягом останніх років. У результаті аналізу недоторгованої частини експортного потенціалу України на ринку ЄС, а також недоторгованої частини експортного потенціалу країн ЄС на ринку України було встановлено, що активізація торговельних відносин між державами являється взаємовигідним процесом. Особливого значення набуває експортний потенціал України на ринку ЄС за товарами, експорт яких в РФ зменшився протягом останніх років. Недоторгований Україною ринок ЄС наступним чином сприяє розвитку торгівлі України: надає можливість переорієнтації експорту українських товарів, ввезення яких заборонене на митну територію РФ; дозволяє визначити напрями модернізації українського виробництва відповідно до нереалізованих потреб європейського ринку товарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aghion P., Antràs P. and Helpman E. Negotiating free trade. *Journal of International Economics*. 2007. Vol. 73(1). P. 1–30.
2. Allais M. An outline of my main contribution to economic science. *American Economic Review*. 1997. Vol. 97, № 6. P. 3–13.
3. Anderson J. A. Theoretical Foundation for the Gravity Equation. *American Economic Review*. 1979. Vol. 69. P. 106–116.
4. Arman L., Rueff J. Rapports sur les obstacles à l'expansion économique. *Jornal official*. 1959. Nov. 94 p.
5. Aron R. Problems of European Integratin. Paris: F. Perroux, L'Europe sans rivages, 1953. 432 p.
6. Balassa B. Intra-Industry Specialization in a Multi-Country and MultiIndustry Framework. *The Economic Journal*. 1997. Vol. 12. P. 923–939.
7. Balassa B. The Theory of Economic Integration. Homewood, IL.: Richard D. Irwin, Inc., 1961. 304 p.
8. Balassa B. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School*. 1965. Vol. 33, P. 99–123.
9. BaldwinR., Jaimovich D. Are free trade agreements contagious? *Nber working paper series* URL: <https://www.nber.org/papers/w16084.pdf> (дата звернення: 25.12.2018).
10. Barro R.J., Sala-i-Martin X. Convergence. *Journal of Political Economy*. 1992. Vol. 100. №2. P. 223-251.
11. Bergstrand J. H. The generalized gravity equation, monopolistic competition, and the factor proportions theory in international trade. *The review of economics and statistics*. 1989. Vol. 71. № 1. P. 143–153.
12. Bilenco Y. Dynamic Economic Effects of EU Membership for Post Socialist Countries of Central and Eastern Europe. *Administration & Economics*. 2014. Vol. 3. P. 90–103.

13. Brakman S., Garretsen H., Schramm M. The Empirical Relevance of the New Economic Geography, Testing for a Spatial Wage Structure in Germany. *Working Paper*. 2000. № 395. 23 p.
14. Brenton P. Study on the Economic Feasibility, General Economic Impact and Implications of a Free Trade Agreement between the European Union and Ukraine according to the Partnership and Cooperation Agreement. Brussels. *CEPS*. 1999. 262 p.
15. Cambridge dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/economic-integration> (дата звернення: 14.12.2018).
16. Capannelli G., Lee J., Petri P. Developing Indicators for Regional Economic Integration and Cooperation. *ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration*. 2009. №. 33. 56 p.
17. Cenusu D. et al. Russia's punitive trade policy measures towards Ukraine, Moldova and Georgia. *CEPS Working Documents*. 2014. №. 400. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2507195 (дата звернення: 14.12.2020).
18. Chandran S. Trade Complementarity and Similarity Between India and Asean Countries in the context of the RTA. *The Indian Economic Journal*. 2010. P. 111 – 117.
19. Chirichenko Y. V. International trade promotion in Ukraine by harmonizing customs procedures. *Таможенний научний журнал «Таможня»*. 2013. № 1. С. 69–81.
20. Commission Implementing Regulation (EU) 2018/1469 of 1 October 2018 imposing a definitive anti-dumping duty on imports of certain seamless pipes and tubes, of iron or steel, originating in Russia and Ukraine, following an expiry review pursuant to Article 11(2) of Regulation (EU) 2016/1036 of the European Parliament and of the Council. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.246.01.0020.01.ENG. (дата звернення: 4.12.2019).

21. Cooper R.H. Worldwide versus Regional Integration: Is there an Optimum Size of the Integrated Area? *Economic Integration: Worldwide, Regional, Sutorial*. 1974. 220 p.
22. Cramon-Taubadel V., Hess S., Brummer B. A preliminary analysis of the impact of a Ukraine-EU free trade agreement on agriculture. *World Bank Policy Research Working Paper Series*. 2010. 112 p.
23. Cross M. K. D., Karolewski I. P. What type of power has the EU exercised in the Ukraine–Russia crisis? A framework of analysis. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2017. T. 55. №. 1. C. 3–19.
24. Decreux Y., Spies J. Export Potential Assessments: A methodology to identify export opportunities for developing countries. *The International Trade Centre*. 2016. 31 c.
25. Deutsch, Karl W. et al., Political Community and the North Atlantic Area. *Princeton University Press*. 1957. 228 p.
26. Dixon P. B., Parmenter B. R. Computable General Equilibrium Modelling for Policy Analysis and Forecasting. *Handbook of Computational Economics*. 1996. 83 p.
27. Dragneva R., Wolczuk K. Between dependence and integration: Ukraine's relations with Russia. *Europe-Asia Studies*. 2016. T. 68. №. 4. C. 678-698.
28. E. Wincoop. Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle. *American Economic Review*. 2003. Vol. 93. № 1. P. 170–192.
29. El-Agraa A.M. The European Union: History, Institutions, Economics and Policies. London: Palgrave Macmillan, 1998. 656 p.
30. Emadi M. Measurement of intra-industry trade (ITT) of Iran with ten selective major trading partners using Grubel-Lloyd Index. *Marketing and Branding Research*. 2016. T. 3. C. 144-152.
31. Emerson M., Blockmans S. 100 Ideas for Upgrading the Association Agreements and DCFTAs with Georgia, Moldova and Ukraine. *CEPS Policy Insights* No 2020-02.

32. European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 20.12.2019).
33. European Council. Ukraine: EU extends sanctions against violations of territorial integrity for a further 6 months. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/12/ukraine-eu-extends-sanctions-over-territorial-integrity-for-a-further-six-months/> (дата звернення: 04.12.2019).
34. Filip, A. Regional competition in the european union. *International economics*. 1999. 17 p.
35. Francois J., Manchin M. Economic impact of a potential Free Trade Agreement (FTA) between the European Union and the Commonwealth of the Independent States. *CASE Network Reports*. 2009. N. 84. 126 p.
36. Frey M., Olekseyuk Z. The EU-Ukraine trade liberalization: How much do the costs of tariff elimination matter? *CASE Network Studies & Analyses*. 2011. N. 308. 88 p.
37. General agreement on trade and tariffs. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm (дата звернення: 04.11.2019).
38. Global trade analysis project. URL: <https://www.gtap.agecon.purdue.edu> (дата звернення: 29.09.2019).
39. Grubel H. G. Intra-industry Trade. The Theory and Measurement of International Trade of Differentiated Products. New York. 1975. 205 p.
40. Haas E. The Uniting Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950 - 1957. Stanford CA: Stanford University Press, 1968. P. 62–74.
41. Hansen L.P., Heckman J.J. The empirical foundation of calibration. *The Journal of Economic Perspectives*. 1996. № 10 (1). P. 87–104.
42. Harrison R. Europe in question: Theories of regional international integration. London: Allen and Unwin, 1974. 256 p.

43. Haukkala H. From cooperative to contested Europe? The conflict in Ukraine as a culmination of a long-term crisis in EU–Russia relations. *Journal of Contemporary European Studies*. 2015. Т. 23. №. 1. P. 25–40.
44. Helpman E., Krugman P. Market structure and foreign trade. *Cambridge (MA): MIT Press*. 1985. 271 p.
45. Hettne B., Soderbaum F. Theorizing the Rise of Regionness. *New Political Economy*. 2000. № 5(3). P. 457–473.
46. Honcharuk S. Problems and prospects of trade cooperation between Ukraine and the EU. *Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences*. 2018. P. 19-22.
47. Hosny, Amr Sadek. Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature. *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*. 2013. № 2(5). P. 133–155.
48. International Trade Centre. Export potential map: spot export opportunities for trade development. URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/markets/gap-chart?fromMarker=i&exporter=804&toMarker=j&whatMarker=a&what=a> (дата звернення: 04.04.2021).
49. International Trade Effects of Regional Economic Integration in Africa: The Case of the Southern African Development Community. URL: <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1038&context=ijad> (дата звернення: 7.12.2019).
50. Ivashchenko O., Bulakh T., Lytvyn O., Grynchak N. Formation of Innovative Economy of Ukraine in the Context of European Union Association Agreement. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2020. Vol. 42 (1). P. 5–16.
51. Kahnert, F, P. Richards, E. Stoutjesdijk, P. Thomopoulos. Economic integration among developing countries. *Infusing Research and Knowledge in South-East Europe*. 1969. P. 164–177.

52. Khadan J. New Empirical Insights into the “Natural Trading Partner” Hypothesis for CARICOM Countries. *MPRA Paper*. 2013. 49 p.
53. Kindleberger Ch. P. Economic Integration via External Markets and Factors. *International Trade and Finance*. 1975. P. 7–34.
54. Kraatz S. The Russian Embargo: Impact on the Economic and Employment Situation in the EU. European Parliament. 2014. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI\(2014\)_536291_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI(2014)_536291_EN.pdf) (дата звернення: 5.12.2019).
55. Kristaller W. Central Places in Southern Germany. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1996. 230 p.
56. Lindberg L. N., Scheingold S. A. Europe’s Would-Be Polity Patterns of Change in the European Community. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970. 314 p.
57. Losch A. The Economics of Location. New Haven, Conn.: Yale U. Press, 1954. 520 p.
58. Marinov E. Economic Determinants of Regional Integration in Developing Counties. *International Journal of Business and Management*. 2015. Vol. III(3). P. 22-39.
59. Marshall A. Principles of Economics. London: Macmillan and Co. 1890. 754 p.
60. Mitrany D. A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization. Chicago: Quadrangle Books, 1966. 221 p.
61. Monnet J. Les états-Unis d’Europe ont commercé. Paris: Robert Laffont, 1955. 141 p.
62. Movchan V., Giucci R. Quantitative Assessment of Ukraine/s Regional Integration Options: DCFTA with European Union vs. Customs Union with Russia, Belarus and Kazakhstan. *Policy Paper*. 2011. November. 19 p.
63. Pezard S. European Relations With Russia: Threat Perceptions, Responses And Strategies In The Wake Of The Ukrainian Crisis. *RAND Corporation Santa Monica United States*. 2018. 98 p.

64. Pliushch D. Gravity Model of Foreign Trade Between Ukraine and EU Countries. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6. Issue 1. P. 16–23.
65. Predöl, A. Weltwirtschaft in räumlicher perspective. *Economia internazionale*. 1950. Nov. P. 1044–1065.
66. Regional Integration, Trade Openness, And Economic Growth: Causality Evidence From UEMOA Countries URL: https://www.researchgate.net/publication/266447272_Regional_Integration_Trade_Openness_And_Economic_Growth_Causality_Evidence_From_UEMOA_Countries (дата звернення: 5.12.2019).
67. Repke W. A Human Economy: the Social Framework of the Free Market. Indianapolis: 1971. 223 p.
68. Rieker P., Gjerde K. L. The EU, Russia and the potential for dialogue—different readings of the crisis in Ukraine. *European Security*. 2016. T. 25. №. 3. P. 304–325.
69. Roscher W. Nationalökonomie des Handels und des Gewerbefleißes, Dritter Band des System der Volkswirtschaft. Stuttgart, 1881. 230 p.
70. Roy J. Ruffin. The nature and significance of intra-industry trade. *Economic and Financial Policy Review*. 1999. Issue Q IV. P. 2–9.
71. Sardak S., Radziyevska S., Us I. Exports of Ukraine as a global challenge for its future. *SHS Web of Conferences*. EDP Sciences, 2019. T. 65. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2019/06/shsconf_m3e22019_09003.pdf (дата звернення: 5.12.2019).
72. Schmitter Ph. C. Three Neo-functional Hypotheses about international integration. *International Organization*. 1969. No. 1. P. 161–166.
73. Schuman R. Schuman R. Pour l'Europe. Paris. 1963. 314 p.
74. Serpukhov M. Yu. Forming a Methodical Approach to Identifying "Under-Served" Foreign Markets. *Бизнес Інформ*. 2019. №. 8 (499)

75. Shnyrkov O. I. Disintegration of Ukrainian and Russian economies and its consequences for modes of the EU-Ukraine DCFTA implementation process. *Actual problems of international relations*. 2015. Т. 1. №. 126. P. 101–110.
76. Shnyrkov O.I., Pliushch D.S. Potential and role of underserved foreign markets for the development of Ukraine's trade with the EU. *Actual problems of international relations*. 2021. № 145. P. 62–71.
77. Shnyrkov O.I., Pliushch D.S. Quantitative analysis of trade complementarity between Ukraine and the EU. *Actual problems of international relations*. 2020. № 141. P. 89–97.
78. Solow R.A. Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. P. 65–94.
79. The dynamic effects of economic integration in Africa: The Case of the Southern African Development Community. URL: <https://www.etsg.org/ETSG2008/Papers/Yilmaz.pdf> (дата звернення: 5.12.2019).
80. The Michigan Model of World Production and Trade: Theory and Applications. *The economic journal*. URL: <https://academic.oup.com/ej/articleabstract/97/385/233/5189967?redirectedFrom=fulltext> (дата звернення: 5.12.2019).
81. The Prospect of Deep Free Trade Between the European Union and Ukraine. URL: <https://core.ac.uk> (дата звернення: 5.12.2019).
82. W. Missalla. The static and dynamic effect of European integration: EMAN Conference Proceedings. URL: https://eman-conference.org/wp-content/uploads/2019/12/Missalla_THE-STATIC-AND-DYNAMIC-EFFECTS-OF-EUROPEAN-INTEGRATION_pp_683-688.pdf (дата звернення: 09.05.2019).
83. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org> (дата звернення: 09.05.2019).
84. The World Trade Organization. Data. URL: <https://data.wto.org/> (дата звернення: 09.05.2021).
85. Tinbergen J. Shaping the World Economy. New York: Twentieth Century Fund, 1962. 330 p.

86. Tinbergen J. *International Economic Integration*. London: Cleaver-Hume Press, 1954. 191 p.
87. Trade statistics for international business development: Trade Map. URL: <https://www.trademap.org> (дата звернення: 05.05.2021).
88. Trade Sustainability Impact Assessment for the FTA between the EU and Ukraine within the Enhanced Agreement. URL: https://www.researchgate.net/publication/303297951_Trade_Sustainability_Impact_Assessment_for_the_FTA_between_the_EU_and_Ukraine_within_the_Enhanced_Agreement (дата звернення: 04.12.2019).
89. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: UN General Assembly Resolution. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (дата звернення: 04.12.2019).
90. UNCTAD. URL: <https://unctadstat.unctad.org> (дата звернення: 5.12.2019).
91. Verdoorn P. J. The intra-block trade of Benelux. *Economic Consequences of the Size of Nation*. 1960. P. 659–670.
92. Viner J. The Customs Union Issue. *SEERS*. 1951. P. 164–177.
93. Wacziarg R., Welch K. Trade liberalization and growth: new evidence. *The World Bank Economic Review*. 2008. N 2. 222 p.
94. Yatsenko, O., Nitsenko, V., Karasova, N., James, H. Realization of the potential of the Ukraine–EU free trade area in agriculture. *Journal of International Studies*. 2017. V. 10 (2), P. 258–277.
95. Yeats. A. Does Mercosur's trade performens raise concerns about the effects of regional trade arrangements. *World Bank Policy Reserch Working Paper*. 2000. № 1729. 180 p.
96. Yi S. Endogenous formation of customs unions under imperfect competition: Open regionalism is good. *Journal of International Economics*. 1996. № 41. P. 151-175.

97. Zhao J., Karp. L. The Dynamic Effects of Trade Liberalization and Policy Harmonization. *Staff General Research Papers Archive*. 2004.
98. Алле М. Условия эффективности в экономике. *Наука для общества*. 1998. 304 с.
99. Балежентіс А. Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 1. С. 32-62.
100. Беренда С. В., Зелцер І. І. Господарська інтеграції України з країнами ЄС в контексті утворення глобальних та регіональних ланцюгів доданої вартості. *Соціальна економіка*. 2016. № 1. С. 16-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2016_1_4 (дата звернення: 04.12.2019)
101. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації. *Інститут економічних досліджень*. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2016/White_book_export_UKR_2016.pdf (дата звернення: 04.12.2019).
102. Біленко Ю. І. Динамічні ефекти створення зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 11 (Частина II). С. 30–39.
103. Бородіна О. С. Принцип комплементарності в міждисциплінарних дослідженнях економіки. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 2. С. 47–58.
104. Бюлетень стану торговельних відносин між Україною та ЄС у 2020 році: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=6b2412a2-219c-4aa9-b4ef-87f9690e520f&title=BiuletенPotochnogoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTas> (дата звернення: 24.05.2021).
105. Бюлетень відносин України з ЄС. Офіційний сайт Статистичного управління Європейського Союзу. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4081/eu-ukraine-relations-factsheet_en (дата звернення: 06.06.2021).

106. Зовнішня торгівля (аналітика). Тенденції експорту. Інфографіка (експорт): Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendentsiiEksportuInfografika-eksport-> (дата звернення: 26.05.2021).

107. Показники торговельно-економічного співробітництва Україна-ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/pokazniki-torgovelnno-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ukrayina-yes> (дата звернення: 25.05.2021).

108. Ваврищук В.В. Концентрація експорту та внутрішньогалузева торгівля України: кількісні оцінки. *Наукові записки НаУКМА*. 2005. Т. 44. С. 42-46.

109. Воскобойников Ю.Є. Економетрика в Excel. Ч.1: Парний і множинний регресійний аналіз. Новосибірск. 2005. 152 с.

110. Гаврилюк О. В., Остафі І. Ю. Особливості розвитку зовнішньої торгівлі України. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 49. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/49_2020/3.pdf (дата звернення: 14.05.2021).

111. Голубова Г. В. Статистичний аналіз зовнішньої торгівлі України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Економічна*. 2014. № 1096, вип. 87. С. 89–94.

112. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 04.12.2020).

113. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.org.ua> (дата звернення: 04.12.2020).

114. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sts.gov.ua> (дата звернення: 04.12.2020).

115. Дехтяр Н. А. Дослідження феномену внутрішньогалузевої торгівлі як чинника конкурентоспроможності країни у зовнішньоекономічних відносинах. *Бізнес-інформ*. 2017. № 11. С. 67–74.

116. Бураковський І. Дорога в майбутнє – дорога в Європу: Європейська інтеграція України. Київ : Відродження. 2000. 108 с.

117. Дорошко М. С. Російський реваншизм і Україна. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини: наукове видання*. 2016. № 1. С. 10-12.

118. Економічна складова угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління: *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/Economic_web.pdf (дата звернення: 04.12.2019).

119. Експорт України до ЄС: вплив нетарифних заходів. *Центр аналітики зовнішньої торгівлі*. 2018. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/02/EU-NTMs_2020-02-18_new-1.pdf (дата звернення: 04.12.2019).

120. Експортна стратегія України. Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017-2021: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021> (дата звернення: 04.12.2019).

121. ЄС приєднається до позовів, які Україна подала у СОТ проти РФ: *Захід*. URL: https://zaxid.net/yes_priyednayetsya_do_pozoviv_yaki_ukrayina_podala_u_sot_proti_rf_minagropolitiki_n1405348 (дата звернення: 04.12.2019).

122. З 9 грудня Україна запроваджує санкції проти 18 російських компаній в тому числі і “продукти” (перелік). *Захід*. 2017. URL: <http://zaxid.media/news/4192711>

123. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом у 2017 році: Урядовий офіс координації Європейської та Євroatлантичної інтеграції (2018). URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pro-vikonannya-ugodi-pro-asotsiatsiyu-mizh-ukrainoyu-ta-evropeyskim-soyuzom-za-2017-rik.pdf> (дата звернення: 04.12.2019).

124. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/zviti-pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu> (дата звернення: 04.12.2019).

125. Індекс Євроінтеграційного Економічного Поступу в Україні 2014 – 2016: три роки на шляху до єдиного європейського економічного простору: Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень. URL: https://polis.oa.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/ieep-report-2018_final.pdf (дата звернення: 04.12.2019).

126. Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України: монографія / за наук. ред. Т. В. Голікової ; НАН України, ДУ «І-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2014. 244 с.

127. Інформаційна довідка стосовно Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, включаючи основні параметри, переваги та ризики створення зони вільної торгівлі. URL: http://cci.dp.ua/tl_files/data/files/Background_information_concerning_the_Agreement_on_association_between_Ukraine_and_the_European_Union.pdf (дата звернення: 04.12.2019).

128. Кабінет Міністрів України. Постанова «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації» від 30 грудня 2015 р. № 1147. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2015-%D0%BF/ed20151230#Text> (дата звернення: 08.10.2018).

129. Калюжна Н. Г. Підхід до визначення гравітаційних чинників впливу на зовнішньоторговельні відносини країн. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 26-31.

130. Клименко І. В. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України. НІСД. 2012. 88 с.

131. Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації. Під загальною редакцією Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест. *Вид-во Фонду ім. Фрідріха Еберта*. 2020. 108 с.
132. Кремень В. М. Фінансова статистика: навч. посіб. Київ : ЦУЛ. 2014. 368 с.
133. Кушнір Н. О. Асоціація Україна-ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. Вип. 2 (43). С. 224–228.
134. Лист Ф. Национальная система политической экономии: 25 ключевых книг по экономике. Пермь : Урал – LTD. 1995. 235 с.
135. Мазур М. В., Сіренко К. В. Статистичний аналіз концентрації експорту та внутрішньогалузевої торгівлі в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 8. 17 с.
136. Методологічні положення розрахунку індексів середніх цін, фізичного обсягу та умов торгівлі у зовнішній торгівлі товарами URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2005/419/metod.htm (дата звернення: 22.11.2020).
137. Міжнародна економіка: навч. посіб./ Г. Є. Гронтковська та ін.; К. : Центр учбової літератури, 2014. 382 с.
138. Міжнародний валютний фонд. URL: <http://www.imf.org/> (дата звернення: 04.12.2019).
139. Міжнародні відносини та зовнішня політика України: підручник / Ю. В. Пунда та ін.; К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.
140. Міністерство освіти і науки України (2019). Аналітичні довідки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/analitichni-materiali/analitichni-dovidki> (дата звернення: 06.10.2020).
141. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні заходи). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a->

[97f3-](#)

[bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku](#) (дата звернення: 03.12.2020).

142. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017 – 2021. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=849a4ec8-dc10-4d27-b7ef-617cf5d7d013&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021> (дата звернення: 03.01.2021).

143. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Уточнені дані ВВП за 2020 рік від Держстату виявились кращими ніж прогноз. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d8706334-de39-4346-8947-21dd93615a16&title=UtochneniDaniVvpZa2020-RikVidDerzhstatuViiavilisKraschiminizhprognoz&isSpecial=true> (дата звернення: 06.05.2021).

144. Місце України на зовнішніх ринках: стан і проблеми / Н. А. Мазур та ін. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 13. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/35_2019_ukr/14.pdf (дата звернення: 04.12.2019).

145. Теорія митних союзів / за ред. А. П. Киреева. Москва : ТЕИС, 2006. 720 с.

146. Московкин В. М. Гравитационная модель для внешней торговли Украины со странами ЕС. *Бизнес Информ*. 2007. № 7. С. 26–32.

147. Мюрдаль Г. Мировая экономика. Проблемы и перспективы. Москва : Издательство иностранной литературы. 1958. 555 с.

148. Набула чинності заборона на ввезення до Росії овочевих і рибних консервів з України: *Захід*. URL:

https://zaxid.net/nabula_chinnosti_zaborona_na_vvezennya_do_rosiyi_ovochevih_i_ribnih_konserviv_z_ukrayini_n1316665 (дата звернення: 04.10.2019).

149. Назаренко М. О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02/Одес. регіон. ін-т держ. упр. нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса, 2014. 20 с.

150. Новікова М. В., Ткачук Н. Ю. Формування та тестування гравітаційної моделі зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2011. Вип. 29. С. 16-106.

151. Офіційний сайт Статистичного управління Європейського Союзу. Міжнародна торгівля товарами. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database> (дата звернення: 04.10.2019).

152. Вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України: аналітичне дослідження / В. Г. Панченко, К. Аврамченко, В. Філіпчук, О. Жолудь, В. Мазярчук. *Міжнародний центр перспективних досліджень*, 2013. 197 с.

153. Перспективи входження України у ринки висхідних країн. Аналітична доповідь. – Київ: Заповіт, 2015. 124 с.

154. Пецкович М. Д. Індекс чистої торгівлі: залежність української економіки від експортно-імпортних операцій. *Проблеми управління експортно-імпортною діяльністю: тези доповідей міжн. наук.- практ. інтернет-конф., м. Львів, 13 травня 2014 р., Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 75–76.*

155. Плющ Д. С. Аналіз внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС після підписання Угоди про асоціацію. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Економічні науки". 2019. №8. С. 68–72.

156. Плющ Д. С. Вплив торговельної війни з Росією на відносини України з ЄС. *Шевченківська весна 2018: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-*

практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 березня 2018 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. Ч. I. С. 90–93.

157. Плющ Д. С. Вплив трансформації торговельної політики України на ефективність торгівлі товарами з ЄС. *Шевченківська весна 2020* : зб. доповідей за результатами міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених, 10 квітня 2020 р., м. Київ. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. Ч. II. С. 33–35.

158. Плющ Д. С. Динаміка чистої торгівлі України з ЄС в умовах створення зони вільної торгівлі *Шевченківська весна 2019*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 березня 2019 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2019. Ч. 3. С. 4–7.

159. Плющ Д. С. Економічні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Економічні науки". 2019. №4. С. 107–113.

160. Плющ Д. С. Ефекти та наслідки торговельної війни Росії проти України для євроінтеграційних процесів. *Шевченківська весна 2021*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 29 березня 2021 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2021. С. 135–138.

161. Плющ Д. С. Ефекти товарної диверсифікації зовнішньої торгівлі України внаслідок створення зони вільної торгівлі з ЄС. *Конференція, присвячена Дню науки*: зб. доповідей за результатами Всеукр. наук.-практ. on-line конф., м. Житомир, 15 травня 2020 р. Житомир: Держ. універ. «Житомирська політехніка», 2020. С. 383–385.

162. Плющ Д. С. Ефектоформуючі фактори торгівлі України з ЄС *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 25 жовтня 2018 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. Ч. I. С. 58–60.

163. Плющ Д. С. Євроторговельні перспективи співробітництва України з ЄС *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. доповідей за результатами

міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 жовтня 2017 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. Ч. I. С. 118–120.

164. Плющ Д. С. Макроекономічні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС: тенденції та перспективи. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення*: зб. тез доповідей міжн. наук. інтернет-конф., м. Тернопіль, 13 березня 2018 р., Тернопіль, 2018. № 26. С. 65–68.

165. Плющ Д. С. Перспективи трансформації товарної структури експорту товарів з України в Європейський Союз. *Світ економічної науки*: зб. тез доповідей міжн. наук.-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 26 грудня 2018 р., Тернопіль, 2018. № 10. С. 133–136.

166. Плющ Д. С. Потенціал та роль недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС. *Тенденції розвитку економіки у 2020 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: зб. доповідей за результатами Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 12 грудня 2020 р. Одеса: ОНУ, 2020. С. 29–31.

167. Плющ Д. С. Стратегічні інтереси України в напрямку тарифної лібералізації у взаємовідносинах України і ЄС. *Двадцять треті економіко-правові дискусії*: зб. тез доповідей міжн. наук.-практ. інтернет-конф., м. Львів, 21 грудня 2017 р., Львів, 2018. С. 106–108.

168. Пожуєва Т. О. Проблеми та перспективи розвитку експортного потенціалу суб'єкта господарювання. *Держава та регіони*. 2017. №. 4–5. С. 59–62.

169. Показники балансу підприємств за видами економічної діяльності. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze.htm (дата звернення: 04.12.2019).

170. Покришка Д. С. Торговельні відносини України з Європейським Союзом в умовах глобальної невизначеності. *Стратегічні пріоритети*. 2012. №. 1. С. 22.

171. Постанова «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації» від 30.12.2012 р. № 1147. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1147-2015-%D0%BF> (дата звернення: 04.12.2019).

172. Постанова «Про заборону ввезення сирних продуктів виробництва України» від 13.10.2014 р. URL: http://rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=2486 (дата звернення: 04.12.2019).

173. Постанова «Про обмеження допуску окремих видів товарів легкої промисловості іноземного виробництва до закупівель для федеральних потреб»: Постанова Уряду Російської Федерації від 15.08.2014 р. №791. URL: <http://government.ru/docs/14331/> (дата звернення: 04.12.2017).

174. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 09.09.2019).

175. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80> (дата звернення: 08.06.2019).

176. Пульс Угоди. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua> (дата звернення: 31.06.2021).

177. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Перспективи трансформації торговельних відносин України в контексті становлення нових центрів стратегічного партнерства. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 6–11.

178. Рилач Н. М. Застосування гравітаційної регресійної моделі для аналізу впливу створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на товарообіг. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100 (1). С. 151–161.

179. Росія блокує український експорт, - Федерація роботодавців. *Захід*. 2013. URL: https://zaxid.net/rosiya_blokuye_ukrayinskiy_eksport_federatsiya_robotodavtsiv_n1291398 (дата звернення: 25.06.2018).
180. Росія заблокувала ввезення 40 тон українського м'яса. *Захід*. 2014. URL: https://zaxid.net/rosiya_zablokuvala_vvezennya_40_tonn_ukrayinskogo_myasa_n1314983 (дата звернення: 25.06.2018).
181. Росія заборонила ввозити українські цукерки «Roshen»: *Захід*. URL: https://zaxid.net/rosiya_zaboronila_vvoziti_ukrayinski_tsukerki_rozhen_n1290273 (дата звернення: 04.10.2019).
182. Росія не продовжила Україні квоти на постачання труб. *Захід*. URL: <https://zaxid.net/rosiya> (дата звернення: 04.10.2019).
183. Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. *Центр Разумкова*. 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf
184. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні»: Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm (дата звернення: 20.12.2020).
185. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України: колективна монографія / за ред. Т. О. Осташко. К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. 2019. 350 с.
186. Торгівля з ЄС за 2019-й рік у фактах та цифрах: Євроінтеграційний портал. URL: <http://eu-ua.org/zona-vilnoi-torhivli>. (дата звернення: 04.12.2019).
187. Тюріна Н. М. Карвацка Н. С. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 408 с.
188. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Україною Законом № 1678-

VII від 16.09.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 27.02.2019).

189. Указ «Про припинення Російською Федерацією дії Договору про зону вільної торгівлі щодо України»: Указ Президента Російської Федерації від 16.12.2015 р. № 628. URL: <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201512160035.pdf> (дата звернення: 04.12.2019).

190. Усенко О. О. Стратегія регіональної торговельно – економічної інтеграції України та ЄС: автореф. дис. ... к-та екон. наук: 08.00.02. Київ. нац. екон. ун-т. К. 2010. 20 с.

191. Федеральна служба державної статистики Російської Федерації. Зовнішня торгівля. URL: <https://rosstat.gov.ru/folder/11193> (дата звернення: 04.02.2021).

192. Федірко Н. В. Макроекономічні ефекти міжнародної регіональної економічної інтеграції: світова практика та виклики для України. *Міжнародна економічна політика*. 2015. № 1 (22). С. 155–179.

193. Федоришин Н.Ю. Теоретичні моделі міжнародної економічної інтеграції та їх адаптивність до умов перехідної економіки. *Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект*: зб. наук. пр. Донецьк: ДонНУ, 2007. С. 330–338

194. Філіпенко, А. Природа та особливості сучасного міжнародного інтеграційного процесу. *Економічний часопис - XXI*. 2003. № 4. С. 3–7.

195. Харкова Л.О. Структуроформуючі ефекти митних союзів у сучасному світовому господарстві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. С. 270 – 277.

196. Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. Міжнародна торгівля: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. 487 с.

197. Чернова О. В., Попко В. М. Комплексна оцінка сучасного стану зовнішньоекономічної безпеки України. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9.

URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/22.pdf (дата звернення: 12.01.2021).

198. Чужиков В. І. Зона вільної торгівлі України та ЄС: аналіз потенційних наслідків. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1. С. 106–111.

199. Шамборовський Г. О. Закономірності досягнення добробуту населення в умовах трансформації міжнародних інтеграційних об'єднань : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / К., Ун-т ім. Т. Г. Шевченка. 2020. 39 с.

200. Шевчук В. О. Міжнародна економіка: теорія і практика: підручник. К.: Знання, 2008. 663 с.

201. Шмоллер Г. Народное хозяйство, наука о народном хозяйстве и ее методы. М.: К. Т. Солдатенков, 1902. 386 с.

202. Шнирков О. І. Проблема трансформації товарної експортної спеціалізації України в умовах пошуку нових ринків збуту. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 124 (2). С. 121–129.

203. Шнирков О. І. Міжнародні економічні відносини: конспект лекцій. Вид. 3-е. Дніпропетровськ, 2012. 256 с.

204. Яким О. Б. Суперечливий характер українсько-російських економічних стосунків. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2016. №. 51. С. 200-206.

205. Ярош-Дмитренко Л. О. Зовнішньоторговельні відносини України з країнами Євросоюзу у контексті інтеграції до Європейського економічного простору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. С. 48–51.

ДОДАТКИ**Додаток А****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Статті у наукових фахових виданнях України*

1. Shnyrkov O. I., Pliushch D. S. Potential and role of underserved foreign markets for the development of Ukraine's trade with the EU. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2021. № 145. С. 62-71 (0,5 д.а., особисто автору належить 0,4 д.а.).
2. Shnyrkov O. I., Pliushch D. S. Quantitative analysis of trade complementarity between Ukraine and the EU. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2020. № 141. С. 89-97 (0,5 д.а., особисто автору належить 0,4 д.а.).
3. Плющ Д. С. Аналіз внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС після підписання Угоди про асоціацію. *Інтернаука*. 2019. №8. С. 68-72 (0,5 д.а.).
4. Плющ Д. С. Економічні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС. *Інтернаука*. 2019. №4. С. 107-113 (0,7 д.а.).

Статті у зарубіжних наукових фахових виданнях

5. Pliushch D. Gravity Model of Foreign Trade Between Ukraine and EU Countries. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6. Issue 1. Pp. 16-23 (0,5 д.а.).

Тези доповідей у збірниках міжнародних наукових і науково-практичних конференцій в Україні та за кордоном

6. Плющ Д. С. Ефекти та наслідки торговельної війни Росії проти України для євроінтеграційних процесів. *Шевченківська весна 2021: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених*, м. Київ, 29 березня 2021 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2021. С. 135-138 (0,1 д.а.).

7. Плющ Д. С. Потенціал та роль недоторгованих зовнішніх ринків для розвитку торгівлі України з ЄС. *Тенденції розвитку економіки у 2020 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: зб. доповідей за результатами Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 12 грудня 2020 р. Одеса: ОНУ, 2020. С. 29-31 (0,1 д.а.).

8. Плющ Д. С. Ефекти товарної диверсифікації зовнішньої торгівлі України внаслідок створення зони вільної торгівлі з ЄС. *Конференція, присвячена Дню науки*: зб. доповідей за результатами Всеукр. наук.-практ. on-line конф., м. Житомир, 15 травня 2020 р. Житомир: Держ. універ. «Житомирська політехніка», 2020. С. 383-385 (0,1 д.а.).

9. Плющ Д. С. Вплив трансформації торговельної політики України на ефективність торгівлі товарами з ЄС. *Шевченківська весна 2020*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 10 квітня 2020 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. Ч.ІІ. С. 33-35 (0,1 д.а.).

10. Плющ Д. С. Динаміка чистої торгівлі України з ЄС в умовах створення зони вільної торгівлі. *Шевченківська весна 2019*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 березня 2019 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2019. Ч.3. С. 4 - 7 (0,1 д.а.).

11. Плющ Д. С. Ефектоформуючі фактори торгівлі України з ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 25 жовтня 2018 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. Ч.І. С. 58-60 (0,1 д.а.).

12. Плющ Д. С. Макроекономічні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС: тенденції та перспективи. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення*: зб. тез доповідей міжн. наук. інтернет-конф., м. Тернопіль, 13 березня 2018 р., Тернопіль, 2018. № 26. С. 65-68 (0,1 д.а.).

13. Плющ Д. С. Перспективи трансформації товарної структури експорту товарів з України в Європейський Союз. *Світ економічної науки*: зб. тез доповідей міжн. наук.- практ. інтернет-конф., м. Тернопіль 26 грудня 2018 р., Тернопіль, 2018. № 10. С. 133-136 (0,1 д.а.).

14. Плющ Д. С. Вплив торговельної війни з Росією на відносини України з ЄС. *Шевченківська весна 2018*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.- практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 березня 2018 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. Ч.І. С. 90-93 (0,1 д.а.).

15. Плющ Д. С. Стратегічні інтереси України в напрямку тарифної лібералізації у взаємовідносинах України і ЄС. *Двадцять треті економіко-правові дискусії*: зб. тез доповідей міжн. наук.-практик. інтернет-конф., м. Львів, 21 грудня 2017 р., Львів, 2017. С. 106-108 (0,1 д.а.).

16. Плющ Д. С. Євроторговельні перспективи співробітництва України з ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. доповідей за результатами міжн. наук.-практик. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Київ, 26 жовтня 2017 р., К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. Ч.І. С. 118-120 (0,1 д.а.).

Додаток Б

Індекс виявлених порівняльних переваг відносно ЄС для України в 2013–
2020 рр.

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
01	Живі тварини	1,88	1,72	1,71	1,70	1,82	1,73	1,73
02	М'ясо та їстівні субпродукти	1,45	1,35	1,31	1,32	1,31	1,31	1,28
03	Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні	0,69	0,68	0,67	0,67	0,67	0,68	0,66
04	Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	1,94	1,91	1,91	1,89	1,93	1,93	1,93
05	Продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені або не включені	1,17	1,12	1,10	1,09	1,09	1,10	1,10
06	Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень	2,27	2,24	2,17	2,12	2,13	2,17	2,12
07	Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби	1,31	1,21	1,12	1,08	1,09	1,16	1,19
08	Їстівні плоди та горіхи; шкірки цитрусових або динь	1,00	0,94	0,88	0,83	0,82	0,82	0,77
09	Кава, чай, мате або парагвайський чай, прянощі	0,71	0,72	0,71	0,69	0,70	0,74	0,74
10	Зернові культури	0,76	0,73	0,75	0,70	0,62	0,60	0,66
11	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина	1,35	1,35	1,25	1,25	1,30	1,29	1,25
12	Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські	0,50	0,46	0,45	0,46	0,46	0,47	0,48

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	рослини; солома і фураж							
13	Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки і екстракти	0,90	0,97	1,04	1,07	1,06	1,06	1,08
14	Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені	0,46	0,43	0,42	0,40	0,40	0,42	0,40
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	0,89	0,84	0,82	0,85	0,82	0,84	0,82
16	Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних	1,10	1,11	1,09	1,08	1,09	1,09	1,10
17	Цукор і кондитерські вироби з цукру	0,88	0,93	0,87	0,81	0,83	0,97	0,93
18	Какао та продукти з нього	1,65	1,62	1,53	1,61	1,64	1,61	1,60
19	Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби	1,83	1,84	1,78	1,75	1,77	1,76	1,72
20	Продукти переробки овочів, плодів, горіхів або інших частин рослин	1,44	1,45	1,33	1,35	1,39	1,43	1,43
21	Різні харчові продукти	1,55	1,53	1,43	1,39	1,41	1,37	1,34
22	Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	2,02	2,00	1,93	1,87	1,88	1,89	1,89
23	Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	1,07	1,05	1,06	1,04	1,10	1,06	1,09
24	Тютюн і промислові замітники тютюну	1,43	1,41	1,30	1,27	1,22	1,24	1,26

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
25	Сіль; сірка; землі та каміння; штукатурні матеріали, вапно та цемент	0,96	0,95	0,91	0,93	0,91	0,88	0,86
26	Руди, шлак і зола	0,15	0,16	0,18	0,16	0,17	0,19	0,16
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	0,43	0,42	0,47	0,45	0,45	0,43	0,47
28	Продукти неорганічної хімії: неорганічні або органічні сполуки дорогоцінних металів, рідкісноземельних металів, радіоактивних елементів або ізотопів	0,94	0,89	0,87	0,84	0,86	0,80	0,86
29	Органічні хімічні сполуки	1,25	1,20	1,24	1,22	1,15	1,17	1,18
30	Фармацевтична продукція	2,12	2,09	2,02	1,94	2,00	2,02	2,00
31	Добрива	0,78	0,73	0,62	0,64	0,65	0,61	0,63
32	Екстракти дубильні або барвні; таніни та їх похідні, барвники, пігменти та інші фарбувальні матеріали, фарби і лаки; замазки та інші мастики; чорнило, туш	1,69	1,66	1,58	1,54	1,55	1,56	1,54
33	Ефірні олії та резиноїди; парфумерні, косметичні та туалетні препарати	1,82	1,82	1,72	1,66	1,63	1,59	1,55
34	Мило, поверхнево-активні органічні речовини, мийні засоби, мастильні матеріали, воски штучні та готові, суміші для чищення або полірування, свічки та аналогічні вироби, пасти для ліплення, пластилін, "стоматологічний віск" і суміші на основі гіпсу для стоматології	1,67	1,67	1,60	1,59	1,58	1,61	1,60

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
35	Білкові речовини; модифіковані крохмалі; клеї; ферменти	1,60	1,60	1,54	1,51	1,54	1,57	1,54
36	Порох і вибухові речовини; піротехнічні вироби; сірники; пірофорні сплави; деякі горючі матеріали	0,99	0,67	0,90	0,89	0,95	0,97	1,00
37	Фотографічні або кінематографічні товари	1,21	1,16	1,07	1,02	0,95	0,98	0,92
38	Різноманітна хімічна продукція	1,48	1,46	1,44	1,42	1,42	1,41	1,42
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	1,28	1,26	1,23	1,21	1,23	1,22	1,19
40	Каучук, гума та вироби з них	1,13	1,17	1,16	1,15	1,11	1,14	1,11
41	Шкури необроблені (крім натурального та штучного хутра) і шкіра вичинена	1,13	1,11	1,12	1,17	1,21	1,28	1,29
42	Вироби із шкіри; шорно-сідельні вироби та упряж; дорожні речі, сумки та аналогічні товари; вироби з кишок тварин (крім кетгуту з натурального шовку)	1,06	1,10	1,03	1,08	1,14	1,19	1,22
43	Натуральне та штучне хутро; вироби з нього	1,35	1,19	1,23	1,08	1,14	1,00	0,82
44	Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля	1,25	1,22	1,17	1,13	1,16	1,19	1,21
45	Корок та вироби з нього	2,88	2,82	2,84	2,77	2,80	2,82	2,80
46	Вироби із соломи, трави еспарто та інших матеріалів, які використовуються для плетіння; кошикові вироби та плетені вироби	0,31	0,31	0,29	0,32	0,33	0,36	0,37
47	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури	0,97	0,94	0,89	0,89	0,89	0,86	0,86

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
48	Папір і картон; вироби з паперової маси, паперу або картону	1,74	1,71	1,62	1,60	1,61	1,61	1,58
49	Друкована продукція, періодичні видання або інша продукція поліграфічної промисловості; рукописи або машинописні тексти та плани	1,69	1,68	1,61	1,59	1,65	1,70	1,68
50	Шовк	0,87	0,86	0,82	0,79	0,78	0,81	0,82
51	Вовна, тонкий та грубий волос тварин; пряжа і тканини з кінського волосу	1,18	1,22	1,17	1,17	1,16	1,14	1,17
52	Бавовна	0,33	0,35	0,32	0,32	0,31	0,29	0,30
53	Інші рослинні текстильні волокна; пряжа з паперу і тканини з паперової пряжі	0,95	0,97	0,87	0,92	0,92	1,00	1,11
54	Нитки синтетичні або штучні; стрічкові та подібної форми нитки із синтетичних або штучних матеріалів	0,62	0,61	0,60	0,57	0,61	0,59	0,55
55	Синтетичні або штучні штапельні волокна	0,73	0,70	0,62	0,62	0,66	0,66	0,66
56	Вата, повсть і неткані матеріали; спеціальна пряжа; шпагати, мотузки, троси та канати і вироби з них	1,40	1,36	1,26	1,22	1,26	1,25	1,23
57	Килими та інші текстильні покриття для підлоги	1,11	1,09	1,06	1,07	1,07	1,08	1,07
58	Спеціальні тканини; тафтингові текстильні матеріали; мережива; гобелени; оздоблювальні матеріали; вишивка	0,72	0,71	0,66	0,68	0,71	0,72	0,66
59	Текстильні матеріали, просочені, покриті або дубльовані; текстильні вироби технічного призначення	1,07	1,04	0,99	1,00	1,01	1,03	0,99
60	Трикотажні полотна	0,47	0,46	0,40	0,40	0,39	0,38	0,35

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
61	Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	0,69	0,71	0,68	0,72	0,77	0,80	0,81
62	Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних	0,95	0,90	0,84	0,85	0,89	0,93	0,94
63	Інші готові текстильні вироби; набори; одяг та текстильні вироби, що використовувалися; ганчір'я	0,66	0,65	0,63	0,64	0,65	0,68	0,67
64	Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини	1,08	1,06	0,99	1,04	1,09	1,15	1,13
65	Головні убори та їх частини	0,83	0,84	0,76	0,79	0,89	0,91	0,93
66	Парасольки від дощу та сонця, палиці, палиці-сидіння, батоги, хлисти для верхової їзди та їх частини	0,40	0,40	0,37	0,43	0,45	0,50	0,48
67	Оброблені пір'я та пух і вироби з них; штучні квіти; вироби з волосся людини	0,19	0,18	0,15	0,20	0,19	0,19	0,17
68	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів	1,33	1,31	1,18	1,22	1,25	1,28	1,26
69	Керамічні вироби	1,21	1,15	1,00	1,14	1,16	1,14	1,05
70	Скло та вироби із скла	1,26	1,28	1,21	1,20	1,23	1,24	1,22
71	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, метали, плаковані дорогоцінними металами, та вироби з них; біжутерія; монети	0,64	0,54	0,56	0,42	0,44	0,53	0,54
72	Чорні метали	1,22	1,17	1,15	1,13	1,16	1,16	1,15
73	Вироби з чорних металів	1,33	1,31	1,25	1,27	1,28	1,30	1,27
74	Мідь і вироби з неї	0,96	0,95	0,92	0,90	0,91	0,90	0,90
75	Нікель і вироби з нього	0,76	0,69	0,70	0,75	0,88	0,83	0,82
76	Алюміній та вироби з нього	1,19	1,18	1,14	1,14	1,15	1,14	1,14
78	Свинець і вироби з нього	1,17	1,26	1,21	1,09	1,09	1,08	1,15

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
79	Цинк і вироби з нього	1,29	1,36	1,23	1,15	1,17	1,23	1,26
80	Олово і вироби з нього	0,48	0,48	0,49	0,54	0,55	0,54	0,55
81	Інші недорогоцінні метали; металокераміка; вироби з них	0,93	0,93	0,95	0,97	0,90	0,84	0,89
82	Інструменти, ножові вироби, ложки та виделки з недорогоцінних металів; їх частини з недорогоцінних металів	1,25	1,24	1,14	1,17	1,17	1,17	1,14
83	Інші вироби з недорогоцінних металів	1,40	1,35	1,23	1,26	1,30	1,30	1,22
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	1,26	1,24	1,19	1,18	1,19	1,19	1,19
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	0,69	0,69	0,63	0,63	0,63	0,63	0,63
86	Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) сигналізаційне обладнання всіх видів	1,15	1,19	1,02	1,22	1,20	1,14	1,24
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання	1,50	1,52	1,49	1,49	1,51	1,52	1,50
88	Літальні апарати, космічні апарати та їх частини	1,44	1,37	1,34	1,33	1,33	1,27	1,30
89	Судна, човни та інші плаваючі засоби	0,54	0,61	0,59	0,67	0,63	0,81	0,77

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
90	Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя	1,12	1,13	1,09	1,10	1,13	1,16	1,18
91	Годинники всіх видів та їх частини	0,53	0,56	0,57	0,58	0,59	0,57	0,54
92	Музичні інструменти; їх частини та приладдя	0,91	0,94	0,89	0,89	0,93	0,96	0,93
94	Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції	1,18	1,16	1,08	1,12	1,16	1,17	1,13
95	Іграшки, ігри та спортивний інвентар; їх частини та приладдя	0,83	0,87	0,81	0,82	0,79	0,83	0,78
96	Різні готові вироби	1,17	1,15	1,04	1,03	1,05	1,06	1,03
97	Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат	1,44	1,31	1,37	1,21	1,13	1,02	1,29
99	Інші товари	0,76	0,79	0,61	0,62	0,66	0,77	0,48

Додаток В

Індекс регіональної орієнтації України за 2013–2020 рр.

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
01	Живі тварини	0,03	0,07	0,01	0,03	0,04	0,03	0,03	0,08
02	М'ясо та їстівні субпродукти	0,01	0,43	0,52	0,49	0,64	0,86	0,67	0,52
03	Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні	1,31	1,06	1,94	1,44	1,89	1,75	1,69	1,61
04	Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	0,23	0,38	0,64	0,75	0,61	0,57	0,62	0,86
05	Продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені або не включені	1,83	1,26	0,63	1,29	0,98	1,08	1,09	1,30
06	Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень	0,63	0,57	1,60	1,03	0,77	0,75	0,77	0,96
07	Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби	0,76	0,58	0,36	0,35	0,38	0,92	0,92	1,26
08	Їстівні плоди та горіхи; шкірки цитрусових або динь	2,26	1,91	1,68	1,56	1,76	1,57	1,49	2,02
09	Кава, чай, мате або парагвайський чай, прянощі	0,87	0,67	0,69	0,52	0,60	0,67	0,60	0,65
10	Зернові культури	1,02	0,87	0,79	0,57	0,65	0,72	0,66	0,50
11	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина	0,23	0,26	0,36	0,31	0,24	0,33	0,28	0,32
12	Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж	2,30	1,73	1,28	1,07	1,32	1,40	1,44	1,78

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
13	Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки і екстракти	0,61	1,83	1,41	1,28	0,28	0,59	0,47	0,73
14	Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені	3,77	3,17	2,92	2,68	2,41	2,29	2,36	2,47
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	0,54	0,66	0,60	0,82	0,80	0,60	0,79	0,84
16	Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних	0,12	0,30	0,93	1,22	0,45	0,34	0,23	0,53
17	Цукор і кондитерські вироби з цукру	0,42	0,45	0,57	0,41	0,32	0,44	0,70	0,95
18	Какао та продукти з нього	0,13	0,25	0,33	0,48	0,51	0,59	0,69	0,99
19	Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби	0,24	0,24	0,43	0,56	0,80	0,69	0,85	1,00
20	Продукти переробки овочів, плодів, горіхів або інших частин рослин	1,50	1,67	1,82	1,50	1,52	1,31	1,12	1,54
21	Різні харчові продукти	0,32	0,34	0,59	0,76	0,76	0,82	0,95	1,03
22	Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	0,23	0,36	0,47	0,37	0,31	0,39	0,41	0,79
23	Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	2,03	1,73	1,44	1,20	1,17	1,00	0,85	0,78
24	Тютюн і промислові замітники тютюну	0,00	0,05	0,06	0,02	0,03	0,04	0,03	0,04
25	Сіль; сірка; землі та каміння; штукатурні	0,68	0,77	1,15	1,21	1,23	1,22	1,33	1,39

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	матеріали, вапно та цемент								
26	Руди, шлак і зола	1,70	1,44	1,27	1,33	1,40	1,41	1,19	0,86
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	1,38	1,62	2,16	2,07	1,66	1,79	1,94	2,03
28	Продукти неорганічної хімії: неорганічні або органічні сполуки дорогоцінних металів, рідкісноземельних металів, радіоактивних елементів або ізотопів	0,44	0,48	0,30	0,24	0,25	0,37	0,39	0,39
29	Органічні хімічні сполуки	1,44	2,11	2,12	1,78	1,96	2,04	1,72	1,90
30	Фармацевтична продукція	0,19	0,18	0,16	0,20	0,19	0,24	0,22	0,18
31	Добрива	0,52	0,79	0,86	0,87	0,89	0,62	0,58	0,53
32	Екстракти дубильні або барвні; таніни та їх похідні, барвники, пігменти та інші фарбувальні матеріали, фарби і лаки; замазки та інші мастики; чорнило, туш	1,31	1,24	1,18	1,67	1,64	1,53	1,62	1,57
33	Ефірні олії та резиноїди; парфумерні, косметичні та туалетні препарати	0,47	0,21	0,17	0,24	0,45	0,38	0,52	0,85
34	Мило, поверхнево-активні органічні речовини, мийні засоби, мастильні матеріали, воски штучні та готові, суміші для чищення або полірування, свічки та аналогічні вироби, пасти для ліплення, пластилін, "стоматологічний віск" і суміші на основі гіпсу для стоматології	0,42	0,34	0,49	0,85	0,78	1,02	0,77	0,93
35	Білкові речовини; модифіковані крохмалі; клеї; ферменти	1,78	1,65	1,54	1,98	2,07	1,90	1,79	1,85

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
36	Порох і вибухові речовини; піротехнічні вироби; сірники; пірофорні сплави; деякі горючі матеріали	0,86	1,80	1,66	1,92	1,89	1,85	2,12	1,48
37	Фотографічні або кінематографічні товари	0,61	0,82	0,23	0,26	0,16	0,27	0,51	0,81
38	Різноманітна хімічна продукція	0,56	0,94	0,77	0,92	0,85	0,85	0,92	1,15
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	0,42	0,47	0,67	0,72	0,66	0,63	0,68	0,77
40	Каучук, гума та вироби з них	0,73	0,74	0,67	0,59	0,52	0,56	0,67	0,77
41	Шкури необроблені (крім натурального та штучного хутра) і шкіра вичинена	3,32	2,83	2,80	2,60	2,35	2,28	2,32	2,52
42	Вироби із шкіри; шорно-сідельні вироби та упряж; дорожні речі, сумки та аналогічні товари; вироби з кишок тварин (крім кетгуту з натурального шовку)	3,29	2,82	2,55	2,37	2,18	2,07	2,08	2,20
43	Натуральне та штучне хутро; вироби з нього	2,98	2,97	2,83	2,62	2,41	2,30	2,31	2,40
44	Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля	2,02	1,87	1,89	1,87	1,71	1,64	1,72	1,84
45	Корок та вироби з нього	0,12	0,31	0,13	0,61	0,32	0,22	0,37	0,61
46	Вироби із соломи, трави еспарто та інших матеріалів, які використовуються для плетіння; кошикові вироби та плетені вироби	2,60	1,31	1,71	1,87	2,03	1,78	2,11	2,45
47	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури	3,19	2,92	2,90	2,54	2,21	2,21	2,03	2,28
48	Папір і картон; вироби з паперової маси, паперу або картону	0,24	0,18	0,29	0,49	0,52	0,47	0,70	0,88

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
49	Друкована продукція, періодичні видання або інша продукція поліграфічної промисловості; рукописи або машинописні тексти та плани	0,16	0,11	0,31	0,30	0,43	0,37	0,32	0,98
50	Шовк	2,83	3,17	2,93	2,69	2,16	2,35	2,40	2,33
51	Вовна, тонкий та грубий волос тварин; пряжа і тканини з кінського волосу	1,41	1,12	1,27	1,77	1,50	1,69	1,29	0,88
52	Бавовна	0,93	1,01	1,64	1,32	0,97	1,06	1,11	1,15
53	Інші рослинні текстильні волокна; пряжа з паперу і тканини з паперової пряжі	0,58	0,81	1,03	1,42	0,85	1,42	1,17	1,05
54	Нитки синтетичні або штучні; стрічкові та подібної форми нитки із синтетичних або штучних матеріалів	1,05	1,16	0,87	1,30	0,73	0,85	1,03	1,16
55	Синтетичні або штучні штапельні волокна	1,58	0,65	0,91	0,85	0,59	0,78	1,04	1,31
56	Вата, повсть і неткані матеріали; спеціальна пряжа; шпагати, мотузки, троси та канати і вироби з них	0,16	0,50	0,73	0,85	0,72	1,02	1,13	0,90
57	Килими та інші текстильні покриття для підлоги	0,12	0,19	0,82	1,28	1,40	1,57	1,73	1,71
58	Спеціальні тканини; тафтингові текстильні матеріали; мережива; гобелени; оздоблювальні матеріали; вишивка	2,48	2,24	1,87	1,94	1,76	1,67	1,90	2,11
59	Текстильні матеріали, просочені, покриті або дубльовані; текстильні вироби технічного призначення	0,24	0,15	0,17	0,25	0,31	0,33	0,43	0,66
60	Трикотажні полотна	0,95	1,42	2,16	2,13	2,19	2,10	2,12	2,40
61	Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	1,95	2,04	2,33	2,25	2,02	1,94	2,09	2,38

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
62	Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних	3,61	3,06	2,84	2,62	2,41	2,28	2,32	2,52
63	Інші готові текстильні вироби; набори; одяг та текстильні вироби, що використовувалися; ганчір'я	2,55	2,50	2,33	2,31	2,11	2,06	2,07	2,15
64	Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини	2,53	2,33	2,35	2,19	1,95	2,00	2,10	2,31
65	Головні убори та їх частини	2,43	2,63	2,06	2,00	2,16	1,88	1,92	1,85
66	Парасольки від дощу та сонця, палиці, палиці-сидіння, батоги, хлисти для верхової їзди та їх частини	0,05	0,52	0,78	1,21	0,79	0,90	0,72	1,07
67	Оброблені пір'я та пух і вироби з них; штучні квіти; вироби з волосся людини	1,57	0,68	1,77	1,81	1,28	1,92	2,11	2,12
68	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів	0,48	0,56	0,83	0,94	0,81	0,91	0,89	1,11
69	Керамічні вироби	0,11	0,23	0,43	0,66	0,70	0,84	0,91	1,01
70	Скло та вироби із скла	0,94	1,17	1,63	1,59	1,54	1,58	1,75	2,06
71	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, метали, плаковані дорогоцінними металами, та вироби з них; біжутерія; монети	1,17	0,42	0,54	0,50	0,26	0,52	0,55	0,56
72	Чорні метали	1,07	0,96	0,95	1,00	0,91	0,88	0,87	0,86
73	Вироби з чорних металів	0,48	0,60	0,81	1,06	0,98	1,02	1,02	1,19
74	Мідь і вироби з неї	0,92	1,01	1,30	0,52	0,38	0,44	0,53	0,79
75	Нікель і вироби з нього	0,01	0,02	0,05	0,05	0,69	0,98	0,68	0,20
76	Алюміній та вироби з нього	1,72	1,39	1,43	1,25	1,41	1,51	1,37	1,33
78	Свинець і вироби з нього	2,20	2,11	2,20	2,35	2,29	2,18	2,10	2,06
79	Цинк і вироби з нього	3,56	3,16	1,63	0,30	0,46	2,13	2,05	0,30
80	Олово і вироби з нього	3,51	3,17	1,20	2,56	2,26	2,24	1,49	1,27

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
81	Інші недорогоцінні метали; металокераміка; вироби з них	0,79	0,78	1,10	0,90	0,94	1,39	1,39	1,30
82	Інструменти, ножові вироби, ложки та виделки з недорогоцінних металів; їх частини з недорогоцінних металів	0,37	0,59	0,61	0,62	0,44	0,43	0,50	0,66
83	Інші вироби з недорогоцінних металів	0,55	0,59	0,62	0,68	0,54	0,54	0,78	0,90
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	0,41	0,45	0,54	0,63	0,66	0,66	0,73	0,73
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	1,81	1,95	2,12	2,09	1,98	1,90	2,00	2,26
86	Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) сигналізаційне обладнання всіх видів	0,20	0,27	0,72	0,57	0,50	0,61	0,40	0,85
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання	0,27	0,22	0,68	0,80	0,73	0,88	0,78	0,95
88	Літальні апарати, космічні апарати та їх частини	0,15	0,14	0,59	0,09	0,38	0,27	0,38	0,23

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
89	Судна, човни та інші плавучі засоби	0,41	0,54	0,80	0,76	0,65	0,39	1,06	0,86
90	Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя	0,65	0,63	1,07	0,70	0,73	0,59	0,79	0,75
91	Годинники всіх видів та їх частини	0,33	0,71	0,38	0,07	0,07	0,27	0,12	0,09
92	Музичні інструменти; їх частини та приладдя	3,46	2,94	2,65	2,56	2,38	2,26	2,31	2,38
94	Меблі; постільні речі, матраци, матраці основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції	0,98	0,99	1,36	1,84	1,91	1,90	2,01	2,26
95	Іграшки, ігри та спортивний інвентар; їх частини та приладдя	2,09	1,91	1,89	1,76	1,57	1,54	1,56	1,63
96	Різні готові вироби	0,52	0,75	1,53	2,21	2,11	2,07	2,11	1,92
97	Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат	2,84	1,01	2,24	1,63	2,44	2,02	1,53	1,50
99	Інші товари	0,18	0,36	0,28	0,53	0,20	0,11	1,60	1,33

Додаток Г

Індекс чистої торгівлі України в напрямку торгівлі з ЄС за 2013–2020 рр.

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
01	Живі тварини	-1,00	-0,99	-1,00	-0,99	-0,98	-0,98	-0,98	-0,96
02	М'ясо та їстівні субпродукти	-0,99	-0,55	-0,17	-0,05	0,12	0,20	0,15	-0,08
03	Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні	-0,88	-0,82	-0,70	-0,76	-0,59	-0,68	-0,66	-0,63
04	Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	-0,52	-0,17	0,13	0,25	0,20	0,07	-0,16	-0,35
05	Продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені або не включені	-0,26	-0,10	-0,09	0,01	-0,06	0,09	0,22	0,14
06	Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень	-0,99	-0,99	-0,85	-0,85	-0,89	-0,90	-0,88	-0,90
07	Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби	-0,46	-0,45	-0,30	-0,08	0,20	0,52	0,07	-0,08
08	Їстівні плоди та горіхи; шкірки цитрусових або динь	-0,51	-0,32	-0,09	0,01	0,19	0,34	0,16	0,17
09	Кава, чай, мате або парагвайський чай, прянощі	-0,93	-0,90	-0,92	-0,91	-0,90	-0,91	-0,93	-0,93
10	Зернові культури	0,77	0,74	0,88	0,85	0,88	0,90	0,91	0,90
11	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина	0,03	0,26	0,52	0,37	0,36	0,40	0,31	0,21
12	Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж	0,79	0,77	0,77	0,69	0,79	0,78	0,83	0,81

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
13	Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки і екстракти	-0,99	-0,96	-0,96	-0,97	-0,99	-0,96	-0,98	-0,96
14	Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	0,66	0,83	0,87	0,91	0,93	0,90	0,91	0,93
16	Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних	-0,93	-0,85	-0,68	-0,62	-0,84	-0,84	-0,91	-0,87
17	Цукор і кондитерські вироби з цукру	0,11	-0,07	0,26	0,22	0,26	0,26	0,23	0,31
18	Какао та продукти з нього	-0,77	-0,66	-0,57	-0,59	-0,55	-0,55	-0,51	-0,50
19	Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби	-0,65	-0,54	-0,20	-0,25	-0,01	-0,24	-0,28	-0,27
20	Продукти переробки овочів, плодів, горіхів або інших частин рослин	0,12	0,19	0,25	0,06	0,11	-0,06	-0,10	-0,03
21	Різні харчові продукти	-0,90	-0,87	-0,78	-0,78	-0,75	-0,73	-0,70	-0,69
22	Алкогільні і безалкогільні напої та оцет	-0,84	-0,77	-0,65	-0,78	-0,80	-0,78	-0,81	-0,70
23	Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	0,43	0,55	0,59	0,56	0,56	0,49	0,47	0,33
24	Тютюн і промислові замітники тютюну	-0,99	-0,88	-0,84	-0,96	-0,93	-0,93	-0,96	-0,96
25	Сіль; сірка; землі та каміння; штукатурні	0,29	0,40	0,36	0,41	0,51	0,53	0,54	0,58

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	матеріали, вапно та цемент								
26	Руди, шлак і зола	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	-0,48	-0,57	-0,81	-0,76	-0,69	-0,66	-0,59	-0,60
28	Продукти неорганічної хімії: неорганічні або органічні сполуки дорогоцінних металів, рідкісноземельних металів, радіоактивних елементів або ізотопів	0,50	0,51	0,13	-0,10	-0,11	0,14	0,07	0,10
29	Органічні хімічні сполуки	-0,46	-0,31	-0,48	-0,57	-0,26	-0,02	-0,12	-0,19
30	Фармацевтична продукція	-0,99	-0,98	-0,98	-0,98	-0,98	-0,97	-0,97	-0,98
31	Добрива	0,54	0,67	0,62	0,22	-0,51	-0,86	-0,78	-0,66
32	Екстракти дубильні або барвні; таніни та їх похідні, барвники, пігменти та інші фарбувальні матеріали, фарби і лаки; замазки та інші мастики; чорнило, туш	-0,52	-0,51	-0,73	-0,67	-0,63	-0,61	-0,56	-0,62
33	Ефірні олії та резиноїди; парфумерні, косметичні та туалетні препарати	-0,92	-0,95	-0,96	-0,96	-0,91	-0,92	-0,92	-0,89
34	Мило, поверхнево-активні органічні речовини, мийні засоби, мастильні матеріали, воски штучні та готові, суміші для чищення або полірування, свічки та аналогічні вироби, пасти для ліплення, пластилін, "стоматологічний віск" і суміші на основі гіпсу для стоматології	-0,88	-0,87	-0,87	-0,86	-0,86	-0,84	-0,92	-0,92
35	Білкові речовини; модифіковані крохмалі; клеї; ферменти	-0,63	-0,41	-0,39	-0,45	-0,32	-0,35	-0,44	-0,42

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
36	Порох і вибухові речовини; піротехнічні вироби; сірники; пірофорні сплави; деякі горючі матеріали	0,04	0,25	0,28	0,47	0,49	0,20	-0,26	-0,61
37	Фотографічні або кінематографічні товари	-0,99	-0,98	-1,00	-1,00	-1,00	-1,00	-0,99	-0,98
38	Різноманітна хімічна продукція	-0,95	-0,89	-0,93	-0,92	-0,91	-0,90	-0,88	-0,85
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	-0,93	-0,91	-0,87	-0,85	-0,82	-0,79	-0,76	-0,77
40	Каучук, гума та вироби з них	-0,81	-0,77	-0,85	-0,87	-0,87	-0,88	-0,87	-0,87
41	Шкури необроблені (крім натурального та штучного хутра) і шкіра вичинена	0,07	-0,05	-0,13	-0,24	-0,20	-0,11	-0,12	-0,17
42	Вироби із шкіри; шорно-сідельні вироби та упряж; дорожні речі, сумки та аналогічні товари; вироби з кишок тварин (крім кетгуту з натурального шовку)	0,28	0,33	0,42	0,26	0,22	0,22	0,22	0,23
43	Натуральне та штучне хутро; вироби з нього	0,22	0,56	0,59	0,68	0,67	0,75	0,87	0,92
44	Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля	0,36	0,57	0,76	0,75	0,73	0,75	0,75	0,74
45	Корок та вироби з нього	-1,00	-1,00	-1,00	-0,98	-0,98	-0,97	-0,96	-0,94
46	Вироби із соломи, трави еспарто та інших матеріалів, які використовуються для плетіння; кошикові вироби та плетені вироби	0,57	0,39	0,49	0,65	0,89	0,81	0,68	0,62
47	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури	-0,94	-0,94	-0,97	-0,93	-0,86	-0,91	-0,85	-0,90
48	Папір і картон; вироби з паперової маси, паперу або картону	-0,89	-0,87	-0,82	-0,73	-0,71	-0,74	-0,70	-0,66

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
49	Друкowana продукція, періодичні видання або інша продукція поліграфічної промисловості; рукописи або машинописні тексти та плани	-0,75	-0,79	-0,39	-0,50	-0,33	-0,37	-0,47	-0,35
50	Шовк	-0,98	-0,98	-0,97	-0,92	-0,98	-0,94	-0,80	-0,97
51	Вовна, тонкий та грубий волос тварин; пряжа і тканини з кінського волосу	-0,86	-0,87	-0,90	-0,86	-0,86	-0,79	-0,87	-0,93
52	Бавовна	-0,96	-0,96	-0,93	-0,95	-0,97	-0,96	-0,96	-0,95
53	Інші рослинні текстильні волокна; пряжа з паперу і тканини з паперової пряжі	-0,90	-0,80	-0,67	-0,47	-0,74	-0,43	-0,74	-0,87
54	Нитки синтетичні або штучні; стрічкові та подібної форми нитки із синтетичних або штучних матеріалів	-0,95	-0,95	-0,95	-0,87	-0,91	-0,89	-0,84	-0,84
55	Синтетичні або штучні штапельні волокна	-0,84	-0,92	-0,88	-0,85	-0,86	-0,83	-0,77	-0,79
56	Вата, повсть і неткані матеріали; спеціальна пряжа; шпагати, мотузки, троси та канати і вироби з них	-0,96	-0,84	-0,68	-0,59	-0,61	-0,38	-0,31	-0,55
57	Килими та інші текстильні покриття для підлоги	-0,93	-0,84	-0,65	-0,67	-0,50	-0,35	-0,19	-0,09
58	Спеціальні тканини; тафтингові текстильні матеріали; мережива; гобелени; оздоблювальні матеріали; вишивка	-0,84	-0,85	-0,84	-0,85	-0,87	-0,87	-0,85	-0,79
59	Текстильні матеріали, просочені, покриті або дубльовані; текстильні вироби технічного призначення	-0,96	-0,97	-0,98	-0,98	-0,98	-0,97	-0,96	-0,95
60	Трикотажні полотна	-0,83	-0,75	-0,67	-0,75	-0,61	-0,67	-0,80	-0,76
61	Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	0,45	0,55	0,64	0,62	0,60	0,58	0,53	0,56

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
62	Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних	0,82	0,83	0,86	0,85	0,87	0,85	0,85	0,84
63	Інші готові текстильні вироби; набори; одяг та текстильні вироби, що використовувалися; ганчір'я	-0,27	-0,07	-0,04	-0,18	-0,20	-0,09	-0,13	-0,04
64	Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини	0,36	0,44	0,52	0,50	0,47	0,47	0,44	0,43
65	Головні убори та їх частини	-0,07	-0,50	-0,19	0,44	0,48	0,33	0,47	0,48
66	Парасольки від дощу та сонця, палиці, палиці-сидіння, батоги, хлисти для верхової їзди та їх частини	-0,76	0,15	0,63	0,89	0,81	0,84	0,79	0,31
67	Оброблені пір'я та пух і вироби з них; штучні квіти; вироби з волосся людини	-0,83	-0,92	-0,75	-0,67	-0,81	-0,51	-0,38	-0,52
68	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів	-0,77	-0,65	-0,45	-0,50	-0,45	-0,36	-0,41	-0,36
69	Керамічні вироби	-0,92	-0,76	-0,58	-0,57	-0,45	-0,41	-0,49	-0,45
70	Скло та вироби із скла	-0,59	-0,25	0,06	-0,01	0,05	0,11	0,19	0,25
71	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, метали, плаковані дорогоцінними металами, та вироби з них; біжутерія; монети	-0,74	-0,75	-0,46	-0,52	-0,36	-0,20	-0,27	-0,34
72	Чорні метали	0,79	0,84	0,84	0,83	0,84	0,84	0,80	0,77
73	Вироби з чорних металів	-0,26	-0,10	0,01	-0,04	0,00	0,08	-0,03	0,02
74	Мідь і вироби з неї	-0,17	0,08	0,25	-0,45	-0,45	-0,47	-0,65	-0,46
75	Нікель і вироби з нього	-0,99	-0,94	-0,95	-0,93	-0,49	-0,62	-0,83	-0,93
76	Алюміній та вироби з нього	-0,48	-0,44	-0,38	-0,46	-0,30	-0,28	-0,43	-0,40
78	Свинець і вироби з нього	0,57	0,81	0,92	0,90	0,96	0,95	0,88	0,91
79	Цинк і вироби з нього	0,44	0,72	-0,97	-1,00	-1,00	-0,91	-0,92	-1,00
80	Олово і вироби з нього	-0,97	-0,95	-0,99	-0,98	-0,85	-0,72	-0,97	-0,93

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
81	Інші недорогоцінні метали; металокераміка; вироби з них	0,33	0,52	0,64	0,44	0,46	0,54	0,60	0,34
82	Інструменти, ножові вироби, ложки та виделки з недорогоцінних металів; їх частини з недорогоцінних металів	-0,93	-0,89	-0,87	-0,88	-0,90	-0,90	-0,89	-0,85
83	Інші вироби з недорогоцінних металів	-0,78	-0,69	-0,59	-0,60	-0,61	-0,61	-0,56	-0,55
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	-0,78	-0,69	-0,62	-0,74	-0,73	-0,74	-0,73	-0,71
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	-0,11	0,08	0,13	0,14	0,13	0,11	0,05	0,08
86	Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) сигналізаційне обладнання всіх видів	0,22	0,44	0,67	0,07	-0,15	0,13	0,23	0,50
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання	-0,98	-0,97	-0,91	-0,95	-0,96	-0,95	-0,97	-0,97
88	Літальні апарати, космічні апарати та їх частини	-0,24	-0,07	0,49	-0,71	-0,21	-0,65	-0,65	-0,83
89	Судна, човни та інші плавучі засоби	-0,09	0,16	0,31	0,75	0,88	0,62	0,89	0,58

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
90	Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя	-0,79	-0,73	-0,56	-0,75	-0,78	-0,85	-0,79	-0,83
91	Годинники всіх видів та їх частини	-0,86	-0,69	-0,78	-0,95	-0,95	-0,81	-0,86	-0,87
92	Музичні інструменти; їх частини та приладдя	0,04	0,02	0,04	-0,34	-0,49	-0,46	-0,56	0,76
94	Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції	-0,17	0,09	0,47	0,52	0,60	0,59	0,63	0,61
95	Іграшки, ігри та спортивний інвентар; їх частини та приладдя	0,22	0,42	0,43	0,17	0,43	0,47	0,44	0,23
96	Різні готові вироби	-0,96	-0,80	-0,64	-0,40	-0,36	-0,39	-0,42	-0,45
97	Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат	-0,94	-0,98	-0,25	-0,77	0,98	-0,34	-0,63	-0,83
99	Інші товари	-0,73	-0,81	-0,84	-0,47	-0,69	-0,94	-0,95	-0,96

Додаток Д

Індекс внутрішньогалузевої торгівлі

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
01	Живі тварини	0,00	0,01	0,00	0,01	0,02	0,02	0,02	0,04
02	М'ясо та їстівні субпродукти	0,01	0,45	0,83	0,95	0,88	0,80	0,85	0,92
03	Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні	0,12	0,18	0,30	0,24	0,41	0,32	0,34	0,37
04	Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	0,48	0,83	0,87	0,75	0,80	0,93	0,84	0,65
05	Продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені або не включені	0,74	0,90	0,91	0,99	0,94	0,91	0,78	0,86
06	Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень	0,01	0,01	0,15	0,15	0,11	0,10	0,12	0,10
07	Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби	0,54	0,55	0,70	0,92	0,80	0,48	0,93	0,92
08	Їстівні плоди та горіхи; шкірки цитрусових або динь	0,49	0,68	0,91	0,99	0,81	0,66	0,84	0,83
09	Кава, чай, мате або парагвайський чай, прянощі	0,07	0,10	0,08	0,09	0,10	0,09	0,07	0,07
10	Зернові культури	0,23	0,26	0,12	0,15	0,12	0,10	0,09	0,10
11	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інουλін; пшенична клейковина	0,97	0,74	0,48	0,63	0,64	0,60	0,69	0,79
12	Насіння і плоди олійних рослин; інше	0,21	0,23	0,23	0,31	0,21	0,22	0,17	0,19

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж								
13	Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки і екстракти	0,01	0,04	0,04	0,03	0,01	0,04	0,02	0,04
14	Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	0,34	0,17	0,13	0,09	0,07	0,10	0,09	0,07
16	Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних	0,07	0,15	0,32	0,38	0,16	0,16	0,09	0,13
17	Цукор і кондитерські вироби з цукру	0,89	0,93	0,74	0,78	0,74	0,74	0,77	0,69
18	Какао та продукти з нього	0,23	0,34	0,43	0,41	0,45	0,45	0,49	0,50
19	Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби	0,35	0,46	0,80	0,75	0,99	0,76	0,72	0,73
20	Продукти переробки овочів, плодів, горіхів або інших частин рослин	0,88	0,81	0,75	0,94	0,89	0,94	0,90	0,97
21	Різні харчові продукти	0,10	0,13	0,22	0,22	0,25	0,27	0,30	0,31

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
22	Алкогільні і безалкогільні напої та оцет	0,16	0,23	0,35	0,22	0,20	0,22	0,19	0,30
23	Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	0,57	0,45	0,41	0,44	0,44	0,51	0,53	0,67
24	Тютюн і промислові замітники тютюну	0,01	0,12	0,16	0,04	0,07	0,07	0,04	0,04
25	Сіль; сірка; землі та каміння; штукатурні матеріали, вапно та цемент	0,71	0,60	0,64	0,59	0,49	0,47	0,46	0,42
26	Руди, шлак і зола	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	0,52	0,43	0,19	0,24	0,31	0,34	0,41	0,40
28	Продукти неорганічної хімії: неорганічні або органічні сполуки дорогоцінних металів, рідкісноземельних металів, радіоактивних елементів або ізотопів	0,50	0,49	0,87	0,90	0,89	0,86	0,93	0,90
29	Органічні хімічні сполуки	0,54	0,69	0,52	0,43	0,74	0,98	0,88	0,81
30	Фармацевтична продукція	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02
31	Добрива	0,46	0,33	0,38	0,78	0,49	0,14	0,22	0,34
32	Екстракти дубильні або барвні; таніни та їх похідні, барвники, пігменти та інші фарбувальні матеріали, фарби і лаки; замазки та інші мастики; чорнило, туш	0,48	0,49	0,27	0,33	0,37	0,39	0,44	0,38
33	Ефірні олії та резиноїди; парфумерні,	0,08	0,05	0,04	0,04	0,09	0,08	0,08	0,11

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	косметичні та туалетні препарати								
34	Мило, поверхнево-активні органічні речовини, мийні засоби, мастильні матеріали, воски штучні та готові, суміші для чищення або полірування, свічки та аналогічні вироби, пасти для ліплення, пластилін, "стоматологічний віск" і суміші на основі гіпсу для стоматології	0,12	0,13	0,13	0,14	0,14	0,16	0,08	0,08
35	Білкові речовини; модифіковані крохмалі; клеї; ферменти	0,37	0,59	0,61	0,55	0,68	0,65	0,56	0,58
36	Порох і вибухові речовини; піротехнічні вироби; сірники; пірофорні сплави; деякі горючі матеріали	0,96	0,75	0,72	0,53	0,51	0,80	0,74	0,39
37	Фотографічні або кінематографічні товари	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02
38	Різноманітна хімічна продукція	0,05	0,11	0,07	0,08	0,09	0,10	0,12	0,15
39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них	0,07	0,09	0,13	0,15	0,18	0,21	0,24	0,23
40	Каучук, гума та вироби з них	0,19	0,23	0,15	0,13	0,13	0,12	0,13	0,13
41	Шкури необроблені (крім натурального та штучного хутра) і шкіра вичинена	0,93	0,95	0,87	0,76	0,80	0,89	0,88	0,83
42	Вироби із шкіри; шорно-сідельні вироби та упряж; дорожні речі, сумки та аналогічні товари; вироби з кишок тварин (крім кетгуту з натурального шовку)	0,72	0,67	0,58	0,74	0,78	0,78	0,78	0,77

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
43	Натуральне та штучне хутро; вироби з нього	0,78	0,44	0,41	0,32	0,33	0,25	0,13	0,08
44	Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля	0,64	0,43	0,24	0,25	0,27	0,25	0,25	0,26
45	Корок та вироби з нього	0,00	0,00	0,00	0,02	0,02	0,03	0,04	0,06
46	Вироби із соломи, трави еспарто та інших матеріалів, які використовуються для плетіння; кошикові вироби та плетені вироби	0,43	0,61	0,51	0,35	0,11	0,19	0,32	0,38
47	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури	0,06	0,06	0,03	0,07	0,14	0,09	0,15	0,10
48	Папір і картон; вироби з паперової маси, паперу або картону	0,11	0,13	0,18	0,27	0,29	0,26	0,30	0,34
49	Друкована продукція, періодичні видання або інша продукція поліграфічної промисловості; рукописи або машинописні тексти та плани	0,25	0,21	0,61	0,50	0,67	0,63	0,53	0,65
50	Шовк	0,02	0,02	0,03	0,08	0,02	0,06	0,20	0,03
51	Вовна, тонкий та грубий волос тварин; пряжа і тканини з кінського волосу	0,14	0,13	0,10	0,14	0,14	0,21	0,13	0,07
52	Бавовна	0,04	0,04	0,07	0,05	0,03	0,04	0,04	0,05
53	Інші рослинні текстильні волокна; пряжа з паперу і тканини з паперової пряжі	0,10	0,20	0,33	0,53	0,26	0,57	0,26	0,13
54	Нитки синтетичні або штучні; стрічкові та подібної форми нитки із синтетичних	0,05	0,05	0,05	0,13	0,09	0,11	0,16	0,16

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	або штучних матеріалів								
55	Синтетичні або штучні штапельні волокна	0,16	0,08	0,12	0,15	0,14	0,17	0,23	0,21
56	Вата, повсть і неткані матеріали; спеціальна пряжа; шпагати, мотузки, троси та канати і вироби з них	0,04	0,16	0,32	0,41	0,39	0,62	0,69	0,45
57	Килими та інші текстильні покриття для підлоги	0,07	0,16	0,35	0,33	0,50	0,65	0,81	0,91
58	Спеціальні тканини; тафтингові текстильні матеріали; мережива; гобелени; оздоблювальні матеріали; вишивка	0,16	0,15	0,16	0,15	0,13	0,13	0,15	0,21
59	Текстильні матеріали, просочені, покриті або дубльовані; текстильні вироби технічного призначення	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03	0,04	0,05
60	Трикотажні полотна	0,17	0,25	0,33	0,25	0,39	0,33	0,20	0,24
61	Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	0,55	0,45	0,36	0,38	0,40	0,42	0,47	0,44
62	Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних	0,18	0,17	0,14	0,15	0,13	0,15	0,15	0,16
63	Інші готові текстильні вироби; набори; одяг та текстильні вироби, що використовувалися; ганчір'я	0,73	0,93	0,96	0,82	0,80	0,91	0,87	0,96
64	Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини	0,64	0,56	0,48	0,50	0,53	0,53	0,56	0,57
65	Головні убори та їх частини	0,93	0,50	0,81	0,56	0,52	0,67	0,53	0,52
66	Парасольки від дощу та сонця, палиці,	0,24	0,85	0,37	0,11	0,19	0,16	0,21	0,69

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	палиці-сидіння, батоги, хлисти для верхової їзди та їх частини								
67	Оброблені пір'я та пух і вироби з них; штучні квіти; вироби з волосся людини	0,17	0,08	0,25	0,33	0,19	0,49	0,62	0,48
68	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів	0,23	0,35	0,55	0,50	0,55	0,64	0,59	0,64
69	Керамічні вироби	0,08	0,24	0,42	0,43	0,55	0,59	0,51	0,55
70	Скло та вироби із скла	0,41	0,75	0,94	0,99	0,95	0,89	0,81	0,75
71	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, метали, плаковані дорогоцінними металами, та вироби з них; біжутерія; монети	0,26	0,25	0,54	0,48	0,64	0,80	0,73	0,66
72	Чорні метали	0,21	0,16	0,16	0,17	0,16	0,16	0,20	0,23
73	Вироби з чорних металів	0,74	0,90	0,99	0,96	1,00	0,92	0,97	0,98
74	Мідь і вироби з неї	0,83	0,92	0,75	0,55	0,55	0,53	0,35	0,54
75	Нікель і вироби з нього	0,01	0,06	0,05	0,07	0,51	0,38	0,17	0,07
76	Алюміній та вироби з нього	0,52	0,56	0,62	0,54	0,70	0,72	0,57	0,60
78	Свинець і вироби з нього	0,43	0,19	0,08	0,10	0,04	0,05	0,12	0,09
79	Цинк і вироби з нього	0,56	0,28	0,03	0,00	0,00	0,09	0,08	0,00
80	Олово і вироби з нього	0,03	0,05	0,01	0,02	0,15	0,28	0,03	0,07
81	Інші недорогоцінні метали; металокераміка; вироби з них	0,67	0,48	0,36	0,56	0,54	0,46	0,40	0,66
82	Інструменти, ножові вироби, ложки та виделки з недорогоцінних металів; їх частини з	0,07	0,11	0,13	0,12	0,10	0,10	0,11	0,15

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	недорогоцінних металів								
83	Інші вироби з недорогоцінних металів	0,22	0,31	0,41	0,40	0,39	0,39	0,44	0,45
84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини	0,22	0,31	0,38	0,26	0,27	0,26	0,27	0,29
85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя	0,89	0,92	0,87	0,86	0,87	0,89	0,95	0,92
86	Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) сигналізаційне обладнання всіх видів	0,78	0,56	0,33	0,93	0,85	0,87	0,77	0,50
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання	0,02	0,03	0,09	0,05	0,04	0,05	0,03	0,03
88	Літальні апарати, космічні апарати та їх частини	0,76	0,93	0,51	0,29	0,79	0,35	0,35	0,17
89	Судна, човни та інші плаваючі засоби	0,91	0,84	0,69	0,25	0,12	0,38	0,11	0,42

№	Назва товарної групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
90	Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя	0,21	0,27	0,44	0,25	0,22	0,15	0,21	0,17
91	Годинники всіх видів та їх частини	0,14	0,31	0,22	0,05	0,05	0,19	0,14	0,13
92	Музичні інструменти; їх частини та приладдя	0,96	0,98	0,96	0,66	0,51	0,54	0,44	0,24
94	Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції	0,83	0,91	0,53	0,48	0,40	0,41	0,37	0,39
95	Іграшки, ігри та спортивний інвентар; їх частини та приладдя	0,78	0,58	0,57	0,83	0,57	0,53	0,56	0,77
96	Різні готові вироби	0,04	0,20	0,36	0,60	0,64	0,61	0,58	0,55
97	Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат	0,06	0,02	0,75	0,23	0,02	0,66	0,38	0,17
99	Інші товари	0,27	0,19	0,16	0,53	0,31	0,06	0,05	0,04

Додаток Е

Оцінка зміни адвалерних ставок ввізних мит України та ЄС, середнє арифметичне, без урахування тарифних квот та специфічних ставок ввізного мита

	Ввізні мита України		Ввізні мита ЄС	
	Базова ставка	Остаточна ставка	Базова ставка	Остаточна ставка
Сільське господарство	6,5	2,1	3,7	0
Лісове господарство	1,9	0,5	1,2	0
Рибне господарство	2,3	1	9,3	0
Добування вугілля	0	0	0	0
Добування нафти й газу	0,5	0	0,4	0
Добування урану	2	0	0	0
Добування металевих руд	1,5	0	0	0
Добування інших корисних копалин	4,7	0,9	0	0
Харчова промисловість	9,7	3,6	9,3	0,1
Тютюнова промисловість	16,7	1,5	39,7	0
Текстильне виробництво	4,2	0,1	6,9	0
Виробництво одягу	11,1	0,2	10,8	0
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри	8	1	6,3	1,5
Виготовлення виробів з деревини	1	0	2,7	0,6
Виробництво паперу	0,1	0	0,1	0
Поліграфічна діяльність	0,2	0	0,2	0
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	1,2	0,1	1,3	0
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2,9	0,2	4,2	0,4
Виробництво гумових і пластмасових виробів	4,5	0,9	4,8	0,4
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	6,9	1,7	3,4	0,5
Металургійне виробництво	0,5	0	1,6	0,9
Виробництво готових металевих виробів	4,8	1	2,9	0,4
Виробництво машин і устаткування	2,8	0,4	2	0
Виробництво комп'ютерів, офісного обладнання	1,3	0,3	0,5	0
Виробництво еkleктичного устаткування	3,7	1,6	2,8	0
Виробництво телерадіоапаратури, засобів зв'язку	3,5	1,5	3,2	1,1
Виробництво медичного та оптичного обладнання	3,7	1,5	2,5	0,2
Виробництво причепів і напівпричепів	5,8	3,5	6,3	2
Виробництво інших транспортних засобів	4	1	2,7	0,2
Виробництво меблів, іншої продукції	6,9	1,5	2,7	0
Електроенергія	3	0	0	0

Джерело: [118, с. 15].

Вхідні дані для VAR-моделі

	y1	y2	x1	x2	x3	x4
2002	81,61	68,60	6317,1	3189,1	693,0	23485,8
2003	81,67	69,47	8645,7	4311,4	1424,0	25866,0
2004	80,68	69,42	11811,8	5888,7	1715,0	32109,5
2005	82,82	72,49	12843,4	7495,8	7808,0	35100,2
2006	82,94	71,20	13787,2	8650,7	5604,0	54269,2
2007	83,12	71,26	16837,6	12668,3	10193,0	80811,5
2008	85,64	74,06	19414,2	15735,6	10700,0	99522,7
2009	86,02	74,45	13235,8	8495,1	4769,0	105305,7
2010	85,05	77,09	22198,0	13431,9	6451,0	124526,9
2011	85,99	76,38	29132,2	19819,6	7207,0	137134,0
2012	86,51	77,87	27418,3	17631,7	8175,0	133747,1
2013	87,30	77,31	23234,2	15065,1	4509,0	146636,3
2014	87,02	76,61	12700,0	9798,2	847,0	126816,2
2015	82,84	75,35	7492,7	4827,7	-369,0	117450,0
2016	79,26	74,40	5149,3	3592,9	3967,0	114997,5
2017	79,97	74,31	7204,0	3936,5	3918,0	122683,9
2018	78,99	74,60	8090,4	3652,6	4576,0	121039,7
2019	78,98	75,60	6985,0	3242,8	5833,0	123842,8

Розрахунки VAR-моделі

Vector Autoregression Estimates

Date: 03/26/21 Time: 18:45

Sample (adjusted): 2004 2019

Included observations: 16 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	Y1	X2	X3	X4
Y1(-1)	0.740458 (0.35245) [2.10089]	-1042.774 (1015.67) [-1.02668]	-1390.322 (606.317) [-2.29306]	-4962.243 (2145.89) [-2.31244]
Y1(-2)	0.246580 (0.34941) [0.70570]	1077.689 (1006.93) [1.07028]	1445.840 (601.096) [2.40534]	5073.262 (2127.42) [2.38471]
X2(-1)	5.34E-05 (0.00019) [0.28656]	0.781465 (0.53669) [1.45609]	0.350613 (0.32038) [1.09436]	-0.417982 (1.13390) [-0.36862]
X2(-2)	-1.27E-05 (0.00021) [-0.05920]	0.000459 (0.61720) [0.00074]	-0.535687 (0.36844) [-1.45392]	-0.430729 (1.30401) [-0.33031]
X3(-1)	0.000303 (0.00018) [1.65417]	0.104860 (0.52818) [0.19853]	0.426652 (0.31530) [1.35314]	3.648203 (1.11593) [3.26920]
X3(-2)	-0.000124 (0.00027) [-0.45684]	0.210546 (0.78279) [0.26897]	0.752249 (0.46730) [1.60978]	2.475175 (1.65387) [1.49659]
X4(-1)	5.70E-05 (7.1E-05) [0.80181]	0.106470 (0.20495) [0.51948]	-0.046610 (0.12235) [-0.38096]	0.387657 (0.43302) [0.89523]
X4(-2)	-6.59E-05 (6.6E-05) [-1.00434]	-0.141513 (0.18896) [-0.74889]	0.011296 (0.11280) [0.10014]	0.368048 (0.39924) [0.92187]
R-squared	0.898545	0.744970	0.715221	0.973203
Adj. R-squared	0.809772	0.521819	0.466039	0.949755
Sum sq. resids	13.74685	1.14E+08	40682589	5.10E+08
S.E. equation	1.310861	3777.577	2255.066	7981.196
F-statistic	10.12183	3.338414	2.870279	41.50517
Log likelihood	-21.48878	-148.9472	-140.6928	-160.9153
Akaike AIC	3.686098	19.61841	18.58660	21.11442
Schwarz SC	4.072392	20.00470	18.97289	21.50071
Mean dependent	83.32069	9620.830	5368.938	104749.6
S.D. dependent	3.005519	5462.825	3086.062	35605.81
Determinant resid covariance (dof adj.)		8.81E+20		
Determinant resid covariance		5.50E+19		
Log likelihood		-454.4498		
Akaike information criterion		60.80622		
Schwarz criterion		62.35140		
Number of coefficients		32		

Додаток 3

Розрахунки VAR-моделі

Vector Autoregression Estimates
 Date: 03/26/21 Time: 19:02
 Sample (adjusted): 2004 2019
 Included observations: 16 after adjustments
 Standard errors in () & t-statistics in []

	Y2	X1	X3	X4
Y2(-1)	0.463175 (0.39944) [1.15958]	230.9267 (1421.51) [0.16245]	-1238.518 (606.761) [-2.04120]	-932.2149 (2839.06) [-0.32835]
Y2(-2)	0.552057 (0.39985) [1.38066]	-141.0364 (1422.99) [-0.09911]	1323.688 (607.389) [2.17931]	1159.530 (2842.00) [0.40800]
X1(-1)	0.000101 (0.00015) [0.65335]	1.141407 (0.54850) [2.08097]	0.328859 (0.23412) [1.40465]	-0.060281 (1.09546) [-0.05503]
X1(-2)	-0.000160 (0.00017) [-0.95148]	-0.510216 (0.59771) [-0.85362]	-0.427138 (0.25513) [-1.67421]	-0.581355 (1.19375) [-0.48700]
X3(-1)	9.75E-05 (0.00023) [0.43053]	-0.228234 (0.80559) [-0.28331]	0.564444 (0.34386) [1.64149]	2.594658 (1.60894) [1.61265]
X3(-2)	0.000246 (0.00022) [1.09425]	0.500320 (0.79961) [0.62570]	0.285457 (0.34131) [0.83636]	1.156996 (1.59699) [0.72448]
X4(-1)	-3.23E-05 (8.4E-05) [-0.38595]	-0.021631 (0.29767) [-0.07267]	-0.067872 (0.12706) [-0.53417]	0.509864 (0.59452) [0.85761]
X4(-2)	1.96E-05 (7.8E-05) [0.25202]	-0.005267 (0.27716) [-0.01900]	0.036864 (0.11830) [0.31161]	0.310991 (0.55354) [0.56183]
R-squared	0.789717	0.725196	0.703194	0.951185
Adj. R-squared	0.605719	0.484742	0.443488	0.908472
Sum sq. resids	18.37520	2.33E+08	42400772	9.28E+08
S.E. equation	1.515553	5393.564	2302.194	10772.06
F-statistic	4.291996	3.015947	2.707657	22.26909
Log likelihood	-23.81032	-154.6452	-141.0237	-165.7132
Akaike AIC	3.976290	20.33065	18.62797	21.71415
Schwarz SC	4.362585	20.71695	19.01426	22.10045
Mean dependent	74.52434	14845.88	5368.938	104749.6
S.D. dependent	2.413617	7513.866	3086.062	35605.81
Determinant resid covariance (dof adj.)		2.26E+21		
Determinant resid covariance		1.42E+20		
Log likelihood		-462.0028		
Akaike information criterion		61.75035		
Schwarz criterion		63.29552		
Number of coefficients		32		

Потенціал недоторгованих Україною ринків ЄС станом на 2019 рік

Джерело: складено автором на основі [48].

**Перелік актів впровадження наукового дослідження здобувача
кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Плющ Діани Станіславівни**

ТОВ "КПМГ-Україна"
 вул. Московська, 32/2, 17-ий поверх
 01010 Київ,
 Україна
 Телефон +380 (44) 490 5507
 Факс +380 (44) 490 5508
 E-mail info@kpmg.ua

Дата 26.03.2021
 Вих. № 115

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження здобувача кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЛЮЩ Діани Станіславівни
 на тему

**«ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ЕФЕКТИ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З
 ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ»**
 (спеціальність 292 – світове господарство і міжнародні економічні відносини)

Видана здобувачу кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Плющ Діани Станіславівни про те, що теоретичні висновки, пропозиції, рекомендації, які містяться в її дисертації на тему «Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з ЄС» були розглянуті в Товаристві з обмеженою відповідальністю «КПМГ-Україна».

Реалізація Угоди про асоціацію України з ЄС обумовлює науковий пошук шляхів поглиблення стратегічного партнерства України з ЄС. На тлі засад та принципів функціонування єдиного ринку ЄС, що запроваджує європейська спільнота відповідно до контексту соціально-економічної інтеграції, для України формується безпрецедентний приклад для подальшого наслідування в розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва у сфері зовнішньоторговельних відносин.

Наголос, зроблений Плющ Д. С. на дослідженні зовнішньоторговельних ефектів Угоди про асоціацію України з ЄС, зводить перед Україною перспективи для посилення та вдосконалення структури власного ринку товарів та послуг, а також трансформації торговельної політики України як чинника ефективності торгівлі з ЄС. Наукова проблематика дослідження механізмів виникнення зовнішньоторговельних ефектів в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС є нині дуже актуальною і становить вагомий внесок у вироблення дієвої євроінтеграційної стратегії України.

Результати наукового дослідження Плющ Д. С. були використані у роботі Товариства з обмеженою відповідальністю «КПМГ-Україна» при розробці міжнародної стратегії діяльності Товариства.

Володимир Чижиков

Директор
 Відділ податкового та юридичного консультування КПМГ в Україні
 м. Київ, вул. Московська, 32/2
 БЦ «Сенатор»
 Т +380 (44) 490 5507
 E vchyzhykov@kpmg.ua

ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

04119, м. Київ, вул. Юрія Ілленка, 36/1
Тел: (044) 481-44-37
Факс: (044) 481-45-55
E-mail: office@iir.kiev.ua

INSTITUTE OF
INTERNATIONAL RELATIONS
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL
UNIVERSITY OF KYIV

36/1, Yurii Illenka St., Kyiv 04119 Ukraine
Phone: (044) 481-44-37
Fax: (044) 481-45-55
E-mail: office@iir.kiev.ua

11.05.2021 № 048-099

на _____ від _____

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження «Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з ЄС» здобувача кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Діани ПЛЮЩ

(спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини)

Видана здобувачу кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Плющ Діані Станіславівні про те, що теоретичні висновки, пропозиції, рекомендації, які містяться в її дисертації на тему «Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з ЄС» впроваджені у практику науково-педагогічної діяльності кафедри.

Окремі положення дисертації щодо питань дослідження зовнішньоторговельних ефектів Угоди про асоціацію України з ЄС, а також трансформації торговельної політики України як чинника ефективності торгівлі з ЄС використані при підготовці навчально-методичних дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Кон'юнктура європейських ринків товарів та послуг», «Європейське бізнес-середовище», «Організація торгівлі з європейськими компаніями».

Директор

Валерій КОПІЙКА

Товариство з обмеженою відповідальністю «А1 КОНСАЛТИНГ»

вул. Ушинського, 40, прим. 302, м. Київ, Україна, 03151, код ЄДРПОУ 44032288
тел. +38 (044) 3002560, e-mail: business@a1.consulting

«21» травня 2021 р.

вих. № 21/05-21-11

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження здобувача кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЛЮЩ Діани Станіславівни

на тему

«ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ЕФЕКТИ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ»

(спеціальність 292 – світове господарство і міжнародні економічні відносини)

Видана здобувачу кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Плющ Діані Станіславівни про те, що теоретичні висновки, пропозиції, рекомендації, які містяться в її дисертації на тему «Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом» були розглянуті в ТОВ «А1 КОНСАЛТИНГ».

Наголос, зроблений Плющ Д. С. на дослідженні зовнішньоторговельних ефектів зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом, зводить перед Україною перспективи для посилення та вдосконалення структури власного ринку товарів та послуг, а також трансформації торговельної політики України як чинника ефективності торгівлі з ЄС. Наукова проблематика дослідження механізмів виникнення зовнішньоторговельних ефектів в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі України з ЄС є нині дуже актуальною і становить вагомий внесок у вироблення дієвої євроінтеграційної стратегії України.

Результати наукового дослідження Плющ Д. С. були використані у роботі ТОВ «А1 КОНСАЛТИНГ» при розробці міжнародної стратегії діяльності Товариства.

Директор ТОВ «А1 КОНСАЛТИНГ»

В. В. Чижиков

ВСЕУКРАЇНСЬКА
ГРОМАДСЬКА
ОРГАНІЗАЦІЯ
«УКРАЇНСЬКА
АСОЦІАЦІЯ
ЕКОНОМІСТІВ-
МІЖНАРОДНИКІВ»

Україна
м. Київ
вул. Червоноармійська 51/3
р/р 26005000638901
в ВАТ "АГРОКОМБАНК"
МФО 322302

№ 36 від 25.06.21 р.

Довідка

Видана аспіранту кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Площ Діані Стаіславівні в тому, що основні положення та висновки її дисертаційної роботи на тему «Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з ЄС» були подані до Всеукраїнської громадської організації «Українська асоціація економістів-міжнародників» та враховані в її науковій і дослідницькій діяльності.

Віце-президент

Хмара М.П.